

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ -
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ -ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

**«Η έννοια της ασφάλειας *stricto sensu* υπό την
οπτική του ρεαλισμού»**

Μεταπτυχιακός φοιτητής:

Ευστράτιος Γιαλούρης

Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεώργιος Σπυρόπουλος

Θεσσαλονίκη 2022

Υπεύθυνη Δήλωση

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ημερομηνία:13/12/2022

Ο Δηλών συγγραφέας

Ευστράτιος Γιαλούρης

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας κ. Γεώργιο Σπυρόπουλο, για την επιστημονική καθοδήγηση, και τις υποδείξεις του.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη σύζυγό μου Ταξιαρχούλα και τις κόρες μου που με υπομονή, κουράγιο και ανοχή, μου προσέφεραν την απαραίτητη συμπαράσταση για την ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού τίτλου.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1 ^ο Εννοιολογικό πλαίσιο.....	5
1.1. Προσεγγίζοντας την έννοια της ασφάλειας στο σύγχρονο πλαίσιο.....	5
1.2. Ο Ρεαλισμός και οι διαφορετικές εκφάνσεις του στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων	9
1.2.1. Κλασικός Ρεαλισμός	11
1.2.2. Νεορεαλισμός	14
1.2.3. Φιλελεύθερος Ρεαλισμός.....	15
1.2.4. Νεοκλασικός Ρεαλισμός.....	17
1.2.5. Ηγεμονικός ρεαλισμός.....	22
1.3. Η ασφάλεια μέσα από την οπτική του ρεαλισμού.....	24
1.4. Εθνική ασφάλεια: Χαρακτηριστικά και προϋποθέσεις	27
Συμπεράσματα 1 ^{ου} Κεφαλαίου	32
Κεφάλαιο 2 ^ο Εθνική ασφάλεια και σύγχρονα κράτη.....	33
2.1. Εθνική ασφάλεια και κράτος: Δύο συμπορευόμενες έννοιες μέσα στο πλαίσιο του ρεαλισμού	33
2.2. Η εθνική ασφάλεια ως εξασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας.....	38
Συμπεράσματα 2 ^{ου} Κεφαλαίου	41
Κεφάλαιο 3 ^ο Οι πολιτικοκοινωνικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας	42
3.1. Η εθνική ασφάλεια ως άσκηση πολιτικής	42
3.2. Εθνική ασφάλεια και κοινωνική ευημερία	46
3.3. Η εθνική ασφάλεια ως προϋπόθεση της προάσπισης των εθνικών συμφερόντων	50
Συμπεράσματα 3ου Κεφαλαίου	53
Κεφάλαιο 4 ^ο Οι στρατιωτικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας	54
4.1. Η εθνική ασφάλεια υπό το ρεαλιστικό πρίσμα του ισοζυγίου άμυνα-επίθεση-αποτροπή.....	60
4.2. Οι Ένοπλες Δυνάμεις στη Ρεαλιστική Σκέψη.....	67
Συμπεράσματα 4 ^{ου} κεφαλαίου	73
Κεφάλαιο 5ο Συμπεράσματα- Προτάσεις	74
Επίλογος	82
Βιβλιογραφικές Παραπομπές	83
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	83
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	95

Δικτυογραφία.....98

Περίληψη

Ο κόσμος που μας περιβάλλει είναι ένα πλαίσιο περίπλοκο, πολυσχιδές, μεταβαλλόμενο και «άναρχο», υπό την έννοια ότι δεν υπακούει πάντα σε κανόνες και αρχές. Δεν θα ήταν υπερβολή λοιπόν να ειπωθεί ότι ο ρεαλισμός παρότι έχει τις ρίζες του σε στοχαστές που έζησαν κάποιες εκατοντάδες χρόνια πριν, όπως ο Θουκυδίδης, ο Χομπς και ο Μακιαβέλι, είναι ένα εξαιρετικά επίκαιρο φιλοσοφικό ρεύμα. Έχοντας λοιπόν ως απαρχή τη ρεαλιστική πεποίθηση ότι η ιστορία είναι ένας επαναλαμβανόμενος αγώνας εξουσίας μεταξύ ανταγωνιζόμενων κρατών, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει την έννοια της ασφάλειας υπό το πρίσμα του ρεαλισμού. Έμφαση δίνεται στον τομέα της εθνικής ασφάλειας, με δεδομένο ότι ο ρεαλισμός τοποθετεί στο επίκεντρο του στοχασμού του το κράτος και την επιβίωσή του. Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση προκύπτει ότι τα κράτη συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την εθνική ασφάλεια ως μέγιστη προτεραιότητα, έχοντας αναμφισβήτητα έναν ρεαλιστικό προσανατολισμό ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η μελέτη κάνει μία συνοπτική διασύνδεση των κυριότερων συμπερασμάτων με την εθνική ασφάλεια της Ελλάδας και προβαίνει σε προτάσεις για την προάσπισή της σε καιρούς χαλεπούς.

Λέξεις-κλειδιά: *Ρεαλισμός, Διεθνείς Σχέσεις, εθνική ασφάλεια, δίλημμα ασφάλειας, έθνος-κράτος.*

Εισαγωγή

Στη φράση του Thompson (1985: 17) ότι «η ανθρώπινη φύση δεν έχει αλλάξει πολύ από την κλασική αρχαιότητα» συνοψίζεται όλη η θεωρητική στοχοθεσία του ρεαλισμού, ενός ρεύματος που έχει επηρεάσει το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Δεν θα μπορούσε συνεπώς να αφήσει ανεπηρέαστο τον τομέα των Διεθνών Σχέσεων και πιο συγκεκριμένα την έννοια της ασφάλειας. Όταν δε η ασφάλεια προσδιορίζεται ως κρατική υπόθεση, λαμβάνει πιο ουσιώδεις διαστάσεις, καθόσον συνδέεται με την εν γένει επιβίωση ενός κράτους.

Οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού υπερτονίζουν τα εμπόδια που θέτει η ανθρώπινη φύση στην άσκηση της πολιτικής, κάνοντας λόγο για πλήρη απουσία διεθνούς διακυβέρνησης. Ο συνδυασμός των δύο παραμέτρων μετατρέπει τη διεθνή πολιτική σκηνή σε ένα πεδίο άκρατου ανταγωνισμού, όπου βασιλεύουν η ισχύς και τα ίδια συμφέροντα. Το εν γένει συγκείμενο διακατέχεται λοιπόν από εγωισμό, ανηθικότητα και μία λογική επιβίωσης υπό το μότο «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» (Donnelly, 2000).

Όντας μια από τις πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις στον τομέα της ασφάλειας, ο ρεαλισμός δίνει προβάδισμα στο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει το κράτος μεμονωμένα και ανεξάρτητα από το διεθνές συγκείμενο. Αυτή η κρατοκεντρική θεώρηση της έννοιας διαποτίζει όλη τη ρεαλιστική σκέψη, αντιμετωπίζοντας την παγκοσμιοποίηση ως μία διαδικασία που αδυνατεί να αλλάξει το πιο βασικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος: το κράτος, όπως αυτό περιγράφεται στη συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648.

Στο άκρως ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, το εκάστοτε κράτος καλείται να επιβιώσει ασκώντας τη μέγιστη δυνατή πολιτική εθνικής ασφάλειας. Αποδεχόμενοι/ες ότι οι ρεαλιστές συγκρίνουν τα κράτη με μπίλιες του μπιλιάρδου που βρίσκονται σε συνεχιζόμενη σύγκρουση, προσπαθώντας να διατηρήσουν μία σταθερή πορεία στη διεθνή διπλωματική σκηνή (Gaubatz, 2001), γίνεται εύκολα αντιληπτός ο λόγος για τον οποίο το συγκεκριμένο κίνημα τοποθετεί την ασφάλεια στο επίκεντρο της κρατικής στοχοθεσίας.

Αναπόφευκτα επομένως, τίθεται το ερώτημα αναφορικά με τον ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η ασφάλεια γενικότερα και η εθνική ασφάλεια ειδικότερα σε ένα πλαίσιο όπου κυριαρχεί η κακή προαίρεση και η σύγκρουση φαντάζει αναπόφευκτη. Για κάποιους/ες η απάντηση φαντάζει αυταπόδεικτη: τα κράτη δεν θα μπορέσουν να επιβιώσουν χωρίς ένα δομικά οργανωμένο και εξοπλισμένο δίκτυο ασφαλείας, διότι πάντα υπήρχαν και θα υπάρχουν επίβουλες προθέσεις. Ωστόσο όσο και αν η απάντηση φαντάζει απλοϊκή, ρεαλιστικά ιδωμένη είναι πιο περίπλοκη και πιο πολυδιάστατη από ότι μπορεί κανείς/καμία να υποψιαστεί.

Παρότι μία εξαιρετικά αφηρημένη έννοια που είναι δύσκολο να αποτυπωθεί εννοιολογικά, η ασφάλεια αντιμετωπίζεται στην κοινή λογική ως μία κατάσταση με θετικές προεκτάσεις. Η ασφάλεια προστατεύει ατομικά και συλλογικά, απομονώνοντας τις απειλές και εξασφαλίζοντας την ευημερία πολυεπίπεδα. Εντούτοις στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων, η έννοια της ασφαλείας συγκεκριμενοποιείται και αντιμετωπίζεται ως ιδιοκτησία του κράτους, προερχόμενη από τη δυνατότητα της άσκησης εξουσίας κάθε κράτους. Αυτή ακριβώς είναι η εθνική ασφάλεια, η οποία δίνει έμφαση στην επιβίωση και στην αυτάρκεια του κράτους (McSweeney, McSweeney & Bill, 1999).

Για αυτή ακριβώς την αιτία ο συγγραφέας της παρούσας διπλωματικής θεωρεί ότι η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος είναι εξαιρετικά σημαντική για μία πληθώρα λόγων. Αρχικά, οι προεκτάσεις του ρεαλισμού στις Διεθνείς Σχέσεις και αναλογικά στον τομέα της ασφαλείας των κρατών, εξακολουθούν να είναι επίκαιρες, παρόλες τις επικρίσεις που έχουν δεχθεί από άλλες σχολές και ακαδημαϊκές προσεγγίσεις. Είναι αναμφισβήτητο το γεγονός ότι ο ρεαλισμός στο υπό συζήτηση επιστημονικό πεδίο έχει προκύψει ως μια προσπάθεια να βρεθούν απαντήσεις σε καίρια ζητήματα της σύγχρονης εποχής, όπως για παράδειγμα το πως η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης επηρέασε το σύγχρονο πολιτικό σύστημα και το πως βιώνει η ανθρωπότητα τη μετεξέλιξη του πλανήτη από ένα τεταμένο δίπολο σε μία σχεδόν ανενόχλητη αμερικανική ηγεμονία.

Άλλωστε ο 21^{ος} αιώνας, έδειξε από τα πρώτα χρόνια της εισόδου του ότι θα είναι μία χρονική περίοδος αλλαγών και κόσμο-ιστορικών γεγονότων. Από τις επιθέσεις στους δίδυμους πύργους και στο αμερικανικό Πεντάγωνο την 11 Σεπτεμβρίου του 2001 έως την οικονομική κρίση που ταλάνισε και ακόμα

επηρεάζει αρκετά κράτη ανά τον πλανήτη όπως και την υγειονομική κρίση του Covid-19, τα κράτη κλήθηκαν να πάρουν δύσκολες αποφάσεις και δραστικά μέτρα.

Με γνώμονα λοιπόν ότι οι τελευταίες δεκαετίες αναδιαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τον κόσμο γύρω μας, ο ρεαλισμός και οι διάφορες εκφάνσεις του φαίνεται ότι μπορούν να δώσουν απαντήσεις ή έστω μία οπτική για τις καταστάσεις που λαμβάνουν χώρα. Η προτεραιότητα των κρατών άλλωστε υπήρξε ανέκαθεν η ασφάλεια ως υπόθεση εθνική, καθώς προσδιορίζει την ίδια την επιβίωσή τους και κατ' επέκταση την ευημερία των πολιτών τους. Δρώντας σε ένα κλίμα αβεβαιότητας, τρόμου, ανασφάλειας και μεταβολών, τα κράτη καλούνται να βρουν το θεωρητικό υπόβαθρο που θα τα υποστηρίξει στην προσπάθειά τους να βγουν αλώβητα από τους κινδύνους.

Συνεπώς η σημασία της ενασχόλησης της παρούσας διπλωματικής με τη συσχέτιση ρεαλισμού-ασφάλειας έγκειται στις ίδιες τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές, διπλωματικές και εθνικές συνθήκες που υπάρχουν στο διεθνές συγκείμενο. Παρότι ο ρεαλισμός έχει τους/τις αρνητές και επικριτές του, είναι ένα φιλοσοφικό ρεύμα που μετράει πολλά χρόνια ύπαρξης στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων και που περικλείει στους κόλπους του πολλές από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές προσωπικότητες όλων των εποχών. Επιπρόσθετα είναι πλαίσιο που έχει ασχοληθεί επισταμένα όχι μόνο με το θέμα της ασφάλειας αλλά και τους παράγοντες που την επηρεάζουν.

Όσον αφορά την ερευνητική μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, αυτή είναι αποκλειστικά βιβλιογραφική, στηριζόμενη σε ξενόγλωσσες και ελληνόγλωσσες πηγές. Ο συγγραφέας της παρούσας μελέτης επιδόθηκε σε λεπτομερή έρευνα των παραπομπών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη συγγραφή της, ψάχνοντας κυρίως στο διαδίκτυο. Τα άρθρα, τα βιβλία και οι μελέτες από όπου αντλούνται πληροφορίες, καλύπτουν ένα ευρύτατο χρονικό πλαίσιο, προκειμένου να παρουσιαστούν με τον πλέον αναλυτικό τρόπο οι απόψεις των ρεαλιστών για την εθνική ασφάλεια.

Σχετικά με τη δομή της εργασίας, στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια εννοιολογική προσέγγιση του όρου της ασφάλειας, σε άμεση συσχέτιση με τη

σχολή του ρεαλισμού και τις αρχές των κύριων εκπροσώπων του. Ακολουθεί ανάλυση των βασικών θέσεων του σχολών του ρεαλισμού στον οποίο ανήκουν: ο κλασικός, νεοκλασικός, φιλελευθερός, ηγεμονικός και ο νεορεαλισμός και παράλληλα γίνεται προσπάθεια σύνδεσης με τα θέματα της ισχύος, των εθνικών συμφερόντων και της έννοιας της στρατηγικής που επιλέγουν τα κράτη προκειμένου να ενισχύσουν την θέση τους στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο δίνεται έμφαση στην αλληλεξάρτηση των εννοιών της εθνικής ασφάλειας και του κράτους υπό το πρίσμα του ρεαλισμού, όπου ξεδιπλώνεται η έννοια της ισχύος/κυριαρχίας, ο ρόλος των Διεθνών Σχέσεων στον προσδιορισμό της ταυτότητας ενός κράτους και ο ρόλος της εθνικής ασφάλειας στην εξασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας.

Το τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζει τις πολιτικοκοινωνικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας, καθώς επιχειρείται η διασύνδεση της με την άσκηση της πολιτικής (εξωτερικής και εσωτερικής), καθώς και οι επιπτώσεις της επιλογής χρηματοδότησης του στρατιωτικού εξοπλισμού μιας χώρας εις βάρος της κοινωνικής ευημερίας. Τέλος αναλύεται η θέση της αναγκαιότητας προάσπισης των εθνικών συμφερόντων ως βασική προϋπόθεση της εθνικής ασφάλειας.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναλώνεται στη μελέτη και ανάλυση των στρατιωτικών διαστάσεων της εθνικής ασφάλειας στο πνεύμα των αρχών του ρεαλισμού και συγκεκριμένα η έρευνα εντείνεται στη στενή σχέση μεταξύ στρατιωτικής υπεροχής και στρατηγικής, ενώ παράλληλα κρίνεται σημαντική η ανάδειξη της ισορροπίας των εννοιών άμυνα-επίθεση-αποτροπή. Τέλος, διερευνάται ο ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων στην προστασία των εθνικών συνόρων.

Το πέμπτο κεφάλαιο συνιστά μία συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων ευρημάτων της συγκεκριμένης μελέτης αναφορικά με τις θέσεις των ποικίλων ρευμάτων του ρεαλισμού για την εθνική ασφάλεια και τις προεκτάσεις της. Επιχειρείται η διασύνδεση των συμπερασμάτων με την εθνική ασφάλεια της Ελλάδας και παρουσιάζονται οι προτάσεις του συγγραφέα για το ζήτημα.

Κεφάλαιο 1^ο Εννοιολογικό πλαίσιο

1.1. Προσεγγίζοντας την έννοια της ασφάλειας στο σύγχρονο πλαίσιο

Αναζητώντας κανείς τις απαρχές του σύγχρονου ενδιαφέροντος για τον τομέα της ασφάλειας, μπορεί εύκολα να τις εντοπίσει χρονικά στην έναρξη του Ψυχρού Πολέμου και στο εντονότατο αίσθημα ανασφάλειας που δημιούργησε η διαρκής πυρηνική απειλή. Φυσικά είχε προηγηθεί η περίοδος του Μεσοπολέμου όπου φιλόσοφοι όπως ο Sherwood Dunn, ο Spykman, ο Wolfers και ο Mead Earle είχαν αρχίσει να αναρωτιούνται για τη φύση του πολέμου και τον τρόπο αποφυγής του. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και οι φρικαλεότητες του, επανέφεραν στο προσκήνιο τη συζήτηση περί ασφάλειας, ωστόσο όμως ακόμα και σήμερα η έννοια της ασφάλειας καλύπτεται από επιστημονική αμφιβολία (Baldwin, 1995).

Η σημασία της έννοιας *ασφάλεια* στο λεξικό της Πύλης¹ ορίζεται «ως η κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την απουσία κινδύνου·η αίσθηση, σιγουριά που έχει κάποιος ότι είναι προφυλαγμένος από κάθε κίνδυνο». Στο πλαίσιο μιας κοινωνίας, ενός κράτους από την άλλη ορίζεται ως «η προστασία από τον κίνδυνο κηρύξεως πολέμου». Η έννοια της ασφάλειας επομένως, δεν αναφέρεται αποκλειστικά στην αντιμετώπιση ενός εξωτερικού κινδύνου, αλλά και στο σχεδιασμό και την προώθηση εκείνων των μέτρων που βοηθούν στην αποφυγή του. Συγκεκριμένα, στη σελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης² αναφέρεται ότι «η κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας της ΕΕ που έχει σχεδιαστεί για την επίλυση των συγκρούσεων και την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας, βασίζεται στη διπλωματία και στον σεβασμό των διεθνών κανόνων» και αποσκοπεί «στη διατήρηση της ειρήνης, στην ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας, στην προώθηση της διεθνούς συνεργασίας, στην ανάπτυξη και εδραίωση της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών». Ουσιαστικά η προσπάθεια ορισμού της έννοιας της ασφάλειας εστιάζει σε δύο σημεία αναφοράς, τα οποία τελικά βοηθούν στον προσδιορισμό της. Από τη μία

¹https://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?start=90&dl=%CE%9F27

²https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_el

απαντά στο ερώτημα «*ποιον αφορά η ασφάλεια, με όρους παρόχου και δέκτη*», με τις απόψεις να συνοψίζονται μέχρι στιγμής στους τομείς του ατόμου, του κράτους και της διεθνούς πολιτικής σκηνής και από την άλλη, επικεντρώνεται στον προβληματισμό των ερευνητών ως προς τη φύση των απειλών που δέχεται ο πάροχος και ο δέκτης, που μπορεί να περιλαμβάνουν κρατικές οντότητες, στρατιωτικές και μη υφής.

Ο McNamara (1968) αποδίδει στην έννοια της ασφάλειας την ανάπτυξη, που περιλαμβάνει όχι μόνο τη στρατιωτική ικανότητα ενός κράτους να επιβιώσει, αλλά και την ελευθερία να βελτιώσει τη θέση του μακροπρόθεσμα. Ο McKinlay (1989: 110) ταυτίζει την ασφάλεια με την ικανότητα ενός δρώντος οργανισμού να αντιδρά σε απειλές, προκειμένου να διασφαλίσει τα εθνικά του συμφέροντα. Η ασφάλεια λοιπόν αφορά στην απουσία απειλών και την ικανότητα του κράτους να αξιοποιεί τις εθνικές και διεθνείς συνθήκες για την προστασία των συμφερόντων του. Θεωρείται προϊόν του διεθνούς συστήματος, καθώς εξαρτάται από τις στρατιωτικές, οικονομικές και διπλωματικές συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος, δηλαδή από το βαθμό ελευθερίας του από απειλές. Ταυτόχρονα όμως, εξαρτάται και από τη συμπεριφορά του κράτους, δηλαδή από την ικανότητά του να αντιδρά σε απειλές και να προστατεύει τα συμφέροντά του.

Σε μία προσπάθεια προσδιορισμού της ασφάλειας με βάση το κριτήριο των αξιών, ο ρεαλιστής Wolfers (1952) τη διαχωρίζει σε *αντικειμενική (objective)* και *υποκειμενική (subjective)*. Στην πρώτη περίπτωση τα κράτη εμπλέκονται σε μία προσπάθεια μείωσης των αδικαιολόγητων φόβων που δύνανται να προκύψουν από τις δραστηριότητες εξασφάλισης της ασφάλειας. Στη δεύτερη περίπτωση, ένα κράτος μπορεί αδικαιολόγητα να θεωρεί τον εαυτό ως ασφαλές, χωρίς ωστόσο να είναι. Δίνοντας τις συγκεκριμένες διαστάσεις στην ασφάλεια, ο Wolfers αναπόφευκτα θεωρεί ως σημαντικές αξίες τον εφησυχασμό και την απουσία φόβου. Για τον Baldwin (1997) η αποτυχία της λεπτομερούς διευκρίνισης των αξιών που πρεσβεύει η ασφάλεια και πιο συγκεκριμένα η εθνική ασφάλεια, δύνανται να οδηγήσει σε καταστάσεις επικίνδυνων αμφιβολιών.

Εν συνεχεία των ερωτημάτων, κάποιος/α μπορεί να διερωτηθεί ποιές είναι αυτές οι απειλές που καθιστούν επιβεβλημένη την ασφάλεια και κατ'

επέκταση διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον εννοιολογικό προσδιορισμό της. Αναλογιζόμενοι/ες ότι οι απειλές αποτελούν δράσεις που ελλοχεύουν μία δέσμευση τιμωρίας σε περίπτωση που δεν υλοποιηθούν οι απαιτήσεις κάποιας πλευράς, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι απειλές μπορεί να είναι ιδεολογικής, οικονομικής, στρατιωτικής φύσης ή και ακόμα ένας συνδυασμός κάποιων από αυτών (Gallarotti, 2011).

Από την άλλη, υπάρχουν ακαδημαϊκοί που αντιμετωπίζουν την ασφάλεια ως έναν επίμαχο όρο. Πιο συγκεκριμένα, οι νεορεαλιστές, με πρωτεργάτη τον Gallie, διαχειρίζονται την ασφάλεια πρακτικά, κάνοντας αθλητικούς παραλληλισμούς. Κατά την άποψή τους η ασφάλεια συνιστά τον πιο σημαντικό στόχο για ένα κράτος, όπως ακριβώς είναι και το πρωτάθλημα για μία ομάδα. Ο Buzan (1991b: 432-3) αλληγορικά παρομοιάζει τα κράτη με μια πρωταθλήτρια ομάδα που η κατάκτηση του στόχου της, οφείλεται στο γεγονός ότι έπαιξε καλύτερα από όλες τις υπόλοιπες. Αναλογικά τα κράτη που «παίζουν καλύτερα» το παιχνίδι «ασφάλεια» στη διεθνή πολιτική σκηνή, καταφέρνουν να την ενισχύουν περαιτέρω, γεγονός που ισούται με την εξασφάλιση της ελευθερίας έναντι απειλών και την ικανότητα του κράτους και της κοινωνίας να διατηρούν την ανεξαρτησία τους απέναντι σε δυνάμεις που θεωρούν εχθρικές.

Επιπλέον πηγαίνοντας ένα βήμα παρακάτω, ο Ullman (1983) κρίνει ότι το ιδεολογικό-οικονομικό-στρατιωτικό τρίπτυχο περιορίζει την αντίληψη μας για την έννοια της ασφάλειας, θεωρώντας ότι η ασφάλεια σχετίζεται και με άλλες επικίνδυνες καταστάσεις, όπως οι επιδημίες και λοιπές φυσικές καταστροφές (σεισμοί, πλημμύρες, ξηρασία). Για αυτό και ζητά επιτακτικά τον επαναπροσδιορισμό της ασφάλειας, προκειμένου ως όρος να καλύπτει ένα πιο ευρύ φάσμα από τον αυστηρά εδαφικό και μιλιταριστικό προσανατολισμό της.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμη η άποψη του Baldwin (1997), ο οποίος χαρακτηρίζει την έννοια της ασφάλειας ως «παραμελημένη», αναφέροντας χαρακτηριστικά πως δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι η συστηματική εννοιολογική προσέγγιση της ασφάλειας ξεκινάει και τελειώνει στο άρθρο του Wolfers το 1952, προκειμένου να δώσει έμφαση στο κενό που υφίσταται στο συγκεκριμένο ακαδημαϊκό τομέα. Παρότι η ασφάλεια αποτελεί μία πολύ σημαντική έννοια που χρησιμοποιείται συστηματικά για να δικαιολογηθούν

δράσεις όπως ο περιορισμός των πολιτικών ελευθεριών, η διεξαγωγή πολέμων και η αντιπαλότητα για την εξασφάλιση φυσικών πόρων, δεν έχει λάβει τη δέουσα ακαδημαϊκή προσοχή που έχουν λάβει αντίστοιχοι όροι (ελευθερία, δικαιοσύνη, υποχρέωση, ισότητα) (Buzan, 1991).

Οι λόγοι για αυτή την παράλειψη εννοιολογικής αποσαφήνισης είναι λίγο ως πολύ γνωστοί, παρότι όχι ιδιαίτερα πειστικοί. Αρχικά πρόκειται για ένα δύσκολο όρο, με πολλές και διαφορετικές προεκτάσεις. Επιπρόσθετα υπάρχει μία ευδιάκριτη έλλειψη επιστημονικού ενδιαφέροντος για την έννοια της ασφάλειας, τόσο από εκπροσώπους του ρεαλισμού όσο και από τους/τις επικριτές του. Τέλος, οι ειδικοί είναι εξαιρετικά απασχολημένοι/ες με τις ραγδαίες εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας και της πολιτικής που δεν έχουν χρόνο για την αποσαφήνιση της έννοιας. Άλλωστε παραμένοντας ένας συγκεκριμένος όρος, εξασφαλίζονται τα συμφέροντα των κρατών, καθώς τους δίνεται η δυνατότητα να προσδιορίζουν την εθνική ασφάλεια με όποιο τρόπο τα εξυπηρετεί (Baldwin, 1997).

Ο Λίτσας (Κουσκουβέλης & Λίτσας, 2013) κάνει λόγο για «πρωτογενή μορφή» της ασφάλειας, εμπλέκοντας με μία συστημική λογική το άτομο και την κοινωνική οργάνωση. Έχοντας ως βάση τη άποψη του Hobbes που αντιμετωπίζει ως φυσική κατάσταση την ύπαρξη των αισθημάτων της ανασφάλειας και του στο άτομο, θεωρεί ότι ο κάθε άνθρωπος επιλέγει να απολέσει ένα κομμάτι της προσωπικής του ελευθερίας, προκειμένου να εμπλακεί σε μία κοινωνικά προσδιορισμένη συμβίωση στα πλαίσια ενός κράτους. Αυτή η βασική συνιστώσα της ασφάλειας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οργανωμένη συνύπαρξη των ατόμων τις κοινωνίες που συγκαταλέγονται από την οποία φυσικά απορρέουν καθήκοντα και υποχρεώσεις. Απλοϊκά ιδωμένη η ασφάλεια λοιπόν πηγάζει από την αίσθηση του ανήκειν σε ένα σύνολο, και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λίτσας (Κουσκουβέλης & Λίτσας, 2013: 188) *«από τη δυνατότητα της μετάβασης από την ακαθόριστη ατομική συμπεριφορά στο οργανωμένο συλλογικό γίνεσθαι»*.

Αποδεικνύεται συνεπώς ότι η έννοια της ασφάλειας δεν είναι μία μονοδιάστατη συνθήκη αλλά μία πολυπρισματική κατάσταση που επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες και με τη σειρά της επηρεάζει το σύστημα που

ονομάζεται κράτος. Προσεγγίζοντας την ασφάλεια ολιστικά γίνεται εύκολα αντιληπτό το γιατί αποτελεί βασική επιδίωξη κάθε κράτους, όντας τοποθετημένη στο επίκεντρο των πολιτικών αποφάσεών του. Κλείνοντας αυτή την παρουσίαση ακολουθεί η συνοπτική περιγραφή του ρεαλισμού και των διαφορετικών προεκτάσεων που έχει λάβει κατά καιρούς μέσα στο πλαίσιο που ονομάζουμε Διεθνείς Σχέσεις.

1.2. Ο Ρεαλισμός και οι διαφορετικές εκφάνσεις του στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων

Σύμφωνα με τον Williams (2005) ελάχιστοι ισχυρισμοί στην παγκόσμια πολιτική σκηνή είναι τόσο δυναμικοί, αμφιλεγόμενοι και χρονικά ανθεκτικοί, όσο η συζήτηση περί ρεαλισμού. Στη σκέψη κάποιων ο ρεαλισμός αντιπροσωπεύει την υπέρτατη σοφία, καθώς συνιστά τόσο την ικανότητα της αντικειμενικής κατανόησης του κόσμου όσο και των δυναμικών της εξουσίας.

Στον αντίποδα, ο ρεαλισμός αντιμετωπίζεται ως θεωρητική-φιλοσοφική αποτυχία, η οποία επειδή χαρακτηρίζεται ως αναχρονιστική, οδηγεί σε έλλειψη κατανόησης των πολιτικών συνθηκών που επικρατούν. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου βέβαια, ανέδειξε πολλές από τις αστοχίες του κινήματος, καθώς η παγκοσμιοποίηση και η περιβαλλοντική υποβάθμιση δημιούργησαν αρκετές προκλήσεις που δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει. Ωστόσο όποια άποψη και αν ασπάζεται κανείς/καμία, δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι η συγκεκριμένη οπτική κατέχει ακόμα κεντρική θέση στην πολιτική σκηνή, με όλες τις εκφάνσεις της (Williams, 2005).

Στο πλαίσιο της μελέτης θα πρέπει να γίνει αναφορά στην ουσία του ρεαλισμού που θέλει τα έθνη- κράτη να εμπλέκονται σε μια συνεχή διαμάχη για εξουσία, επισημαίνοντας την έννοια του εθνικού συμφέροντος και του ανταγωνισμού στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής σκηνής. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη (1998), οι διεθνείς οργανισμοί δεν έχουν ιδιαίτερο ρόλο στο διεθνές στερέωμα ούτε επιδρούν στις διεθνείς σχέσεις καταλυτικά εφόσον δεν δρουν αυτόνομα, μιας και τα κράτη τους δημιουργούν για την εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων. Η εξασφάλιση ή η διαιώνιση της ισχύος αποτελεί αυτοσκοπό του

κάθε δρώντος οργανισμού, ενώ η ταύτιση ή σύμπτωση των συμφερόντων των ισχυρών συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των διεθνών σχέσεων, καθώς ο ισχυρός επιβάλλεται με τη δύναμή του, ενώ ο αδύναμος υποχωρεί λόγω της αδυναμίας της θέσης του. Οι διεθνείς σχέσεις³ αποτελούν έναν σημαίνοντα τομέα μελέτης που επικεντρώνεται και αναλύει τα φαινόμενα που επηρεάζουν τη διεθνή κοινωνία, μελετώντας το ζήτημα της διαίρεσης του ανθρώπινου πληθυσμού σε διαφορετικές εδαφικές πολιτικές κοινότητες ή ανεξάρτητα κράτη. Συνεπώς επηρεάζεται η ανθρώπινη διαβίωση (Sørensen, Møller & Jackson, 2022) και ερευνώνται τα αίτια που εξωθούν σε ανταγωνισμούς, συγκρούσεις, πολέμους ή/και προάγουν τη συνεργασία, την ομόνοια, την ειρήνη (Κουσκουβέλης, 1997).

Τι είναι αυτό ωστόσο, που κάνει τον ρεαλισμό ένα τόσο σημαντικό κίνημα στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων και κατ' επέκταση της ασφάλειας; Στην προσπάθεια να διερευνηθούν ζητήματα που σχετίζονται με τη δομή, τον χαρακτήρα και την κατάσταση αναρχίας του διεθνούς συστήματος, τις διακρατικές σχέσεις των δρώντων οργανισμών, η διεθνής επιστημονική κοινωνία στράφηκε στη ρεαλιστική θεώρηση που εμφανίζει στις έννοιες της ισχύος και του συμφέροντος, περιλαμβάνοντας πολλές επιμέρους προεκτάσεις/παραμέτρους ανάλυσης.

Έτσι, όταν οι διεθνείς σχέσεις και η ασφάλεια βιώνονται με γνώμονα τον ρεαλισμό, οι προεκτάσεις είναι πολυδιάστατες και πολυπρισματικές. Αναπόφευκτα γίνεται λόγος για *πολιτική ισχύος (power politics)*, για *ισορροπία ισχύος (balance of power)*, για *αναρχία (anarchy)*, για *εθνικό συμφέρον (national interest)* και *δίλημμα ασφάλειας (security dilemma)*, παραδείγματα των οποίων υπάρχουν διάσπαρτα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Για τους/τις εκπροσώπους του ρεαλισμού, ο κόσμος είναι κατακερματισμένος πολιτικά με διάχυτη ανασφάλεια, απειλές πολέμων, επαναλαμβανόμενη βία και έλλειψη στρατηγικής λογικής (Asley, 1981).

³ Κατά τον Hoffman (1969: 30) η μελέτη των διεθνών σχέσεων στοχεύει να ερμηνεύσει συμπεριφορές και να αποκωδικοποιήσει τύπους σχέσεων, όπως έχουν εδραιωθεί και χαρακτηρίζουν ανθρώπους διαφορετικών εθνικών ομάδων.

Στην εποχή μας ο ρεαλισμός διακρίνεται σε πέντε είδη. Πρώτα πρώτα λόγος γίνεται για τον κλασικό ρεαλισμό (Θουκυδίδης, Machiavelli, Carr, Morgenthau και οι σύγχρονοι/ες υποστηρικτές τους) που δίνει ιδιαίτερη προσοχή στον αγώνα για μεγιστοποίηση της ισχύος λόγω της επιβίωσης και του εθνικού συμφέροντος και έχει τις ρίζες του στην ανθρώπινη φύση και στην αναρχία του διεθνούς συστήματος. Ακολουθεί ο νεορεαλισμός, που υποστηρίζει ότι η αναρχία του διεθνούς συστήματος και όχι η ανθρώπινη φύση οδηγεί στην ανασφάλεια και στις συγκρούσεις. Στη συνέχεια, αναφέρεται ο φιλελεύθερος ρεαλισμός που πρεσβεύει ότι το κράτος αποτελεί την μοναδική πηγή πολιτικής νομιμότητας και πως στο διεθνές σύστημα τα κράτη ζουν σε καθεστώς συνεχούς φυσικής κατάστασης. Ακόλουθα, επισημαίνεται ο νεοκλασικός ρεαλισμός που αποτελεί τον συγκερασμό των αρχών του ρεαλισμού - φιλελευθερισμού, αντλώντας ορισμένα στοιχεία και από τον κονστρουκτιβισμό, ενώ τέλος αναφορά γίνεται και στον ηγεμονικό ρεαλισμό που επαναδιαπραγματεύεται την έννοια της ισχύος. Όλες οι διαφορετικές εκφάνσεις του ρεαλισμού θα παρουσιαστούν με λεπτομέρεια στα υποκεφάλαια που ακολουθούν.

1.2.1. Κλασικός Ρεαλισμός

Οι κλασικοί θεωρητικοί ρεαλιστές θεωρούν ότι στη διεθνή ζωή επικρατούν η αναρχία και η σύγκρουση και όχι η συνεργασία, καθώς ο άνθρωπος λόγω της εγωιστικής του φύσης αναζητά συνεχώς την εξουσία, προωθώντας τα δικά του συμφέροντα σε βάρος των άλλων και προκαλώντας συνεχείς συγκρούσεις (May, Rosecrance & Steiner, 2010). Η φύση του ανθρώπου είναι αμετάβλητη και αντικατοπτρίζεται στα (εθνικά) κράτη και στις διεθνείς σχέσεις που χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις για την κατάληψη της εξουσίας (Jackson & Sorensen, 2006), καθώς ο πόλεμος είναι εγγενής στο διεθνές σύστημα και μπορεί να αποφευχθεί μόνο μέσω της ισορροπίας ισχύος. Τα κράτη αποτελούν τους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος με στόχο την εξασφάλιση της επιβίωσής τους στο διεθνές προσκήνιο και οποιαδήποτε άλλη μορφή οργάνωσης είναι προϊόν σύμπτωσης ή κρατικών συμφερόντων.

Η ρεαλιστική παράδοση στηρίζεται στις ιδέες της κλασικής εποχής με κύριο εκπρόσωπο τον ιστορικό Θουκυδίδη (1998) που μελετά και ερμηνεύει τη σχέση ισχύος της αρχαϊκής πόλης-κράτους, σημειώνοντας ότι η ολοένα και αυξανόμενη δύναμη της αθηναϊκής κυριαρχίας έναντι της σπαρτιατικής οδήγησε αναπόφευκτα στον Πελοποννησιακό Πόλεμο (Strassler, 1996). Το έργο του Θουκυδίδη αποτελεί για πολλούς μελετητές ένα εξαιρετικό ερμηνευτικό εργαλείο των μεγάλων πολεμικών συγκρούσεων με διαχρονική ισχύ καθώς και μια ουσιαστική φιλοσοφική μελέτη της φύσης του πολέμου (Zagorin, 2006: 21). Ο Θουκυδίδης, επισημαίνει την ιδιαίτερη σημασία των όρων «ισχύς» και «συμφέρον» καθιστώντας τη μελέτη του έργου του διαχρονική και επίκαιρη, έχοντας συσχέτιση με τη μελέτη της παρούσας εργασίας. Παράλληλα με την προσέγγιση του έργου του Θουκυδίδη, ως κύριοι εκπρόσωποι του κλασικού ρεαλισμού (classical realism) χαρακτηρίζονται οι Μακιαβέλλι, Hobbes, Clausewitz, και πιο σύγχρονοι οι H. Morgenthau, R. Aron, H. Kissinger, S. Huntington, Carr, Gilpin (Κουσκουβέλης, 2004: 58-59).

Σύμφωνα με τις επιταγές του κλασικού ρεαλισμού, η πολιτική στηρίζεται στη σταθερή και αμετάβλητη ανθρώπινη φύση, καθώς αποτελεί προϊόν βιολογικών/γενετικών παραγόντων και όχι εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι άνθρωποι ενεργούν ορμώμενοι από τα πρωτόγονα ένστικτα της απληστίας, των συμφερόντων και της ιδιοτέλειας (Heywood, 2013:117 •Morgenthau, 1993:4). Έτσι, τα κράτη κινούνται με γνώμονα την ανθρώπινη φύση, διαθέτοντας μια διαρκή δίψα για απόκτηση ισχύος, δύναμης μέσα από την εξουσία τους σε άλλα κράτη (Mearsheimer, 2001:19) αλλά και οι άνθρωποι προβάλλονται ιδιοτελείς με αποτέλεσμα η διεθνής πολιτική σκηνή να θυμίζει μια αρένα σύγκρουσης συμφερόντων.

Υπό αυτή την οπτική, τα κράτη λειτουργούν στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος με κύριο γνώμονα την προάσπιση των συμφερόντων τους και κυρίως την υπεράσπιση του εθνικού τους συμφέροντος, που είναι η ανάγκη ασφάλειας και επιβίωσης στο πλαίσιο ενός άναρχου διεθνούς συστήματος (Morgenthau, 1993:10-12). Στη διεθνή κοινωνία της αναρχίας λόγω της απουσίας κεντρικής παγκόσμιας κυβέρνησης, δεν υπάρχει χώρος για ανάπτυξη της ηθικής, με αποτέλεσμα να επικρατεί το εθνικό συμφέρον, που στηρίζεται

στην ισχύ της κάθε χώρας και δεν γνωρίζει όρια στη βάση της ηθικής ή του δικαίου, αφού για το κάθε κράτος το εθνικό συμφέρον προηγείται του διεθνούς πεδίου. Η τάση αυτή, γνωστή και ως *raison d'état*, είναι συνυφασμένη με τη σχολή του ρεαλισμού, κατά κύριο λόγο με τη γνωστή ως Realpolitik, δηλαδή την *πολιτική της ισχύος (power politics)*, που πρεσβεύει ότι στα ζητήματα που αφορούν το κράτος, την επιβίωση και την ανάπτυξή του, δεν υπάρχουν περιθώρια –ή τα περιθώρια είναι ελάχιστα– ως προς τις αρχές και την ηθική, αφού το κρατικό ή εθνικό συμφέρον υπερτερεί των ηθικών, πολιτικών και νομικών αρχών στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, ενώ η πολιτική πραγματικότητα μεταβάλλεται διαρκώς.

Ο Morgenthau (1951) υποστηρίζει ακόμη ότι ο σκοπός της εξωτερικής πολιτικής θα πρέπει να προσδιορίζεται με όρους του εθνικού συμφέροντος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το εθνικό συμφέρον τίθεται με όρους στρατηγικής και οικονομικής ικανότητας, καθώς η διεθνής πολιτική αποτελεί κυρίως έναν αγώνα δύναμης και επικράτησης μεταξύ των κρατών. Με τον όρο στρατηγική αναφερόμαστε στην αποτελεσματικότερη χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων, προκειμένου να επιτευχθούν οι προβλεπόμενοι στόχοι. Πρόκειται δηλαδή για τον τρόπο της σύζευξης όλων των διαθέσιμων μέσων για την ολοκλήρωση των εθνικών-πολιτικών στόχων (goals) από τους οποίους πηγάζουν οι (αντικειμενικοί) στόχοι του κράτους (για την υποστήριξη των εθνικών συμφερόντων) εν όψει υπαρκτών ή δυνητικών αντιπάλων.

Τέλος, στον κλασικό ρεαλισμό δεν απαντώνται συστημικοί παράγοντες ανάλυσης των φαινομένων, καθώς στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και της ανάλυσης τίθενται οι ηγέτες των κρατών και οι προσωπικές τους επιλογές ως προς τις διεθνείς σχέσεις (Sørensen, Møller & Jackson, 2022), εν αντιθέσει με τον νεορεαλισμό που αποτελεί αποκλειστικά μια αμιγώς συστημική θεωρία, όπως θα παρουσιαστεί στο επόμενο υποκεφάλαιο.

1.2.2. Νεορεαλισμός

Υπό το πρίσμα του νεορεαλισμού, που βασίζεται στις αρχές που έχουν διατυπώσει ο Kenneth Waltz και ο John Mearsheimer, υποστηρίζεται ότι η δομή του διεθνούς συστήματος και όχι ο χαρακτήρας της ανθρώπινης φύσης- όπως πρεσβεύει ο κλασικός ρεαλισμός- οδηγεί στον φθόνο, την ανασφάλεια και την καχυποψία (Dunne & Schmidt, 2008), καθώς η απουσία κεντρικής κυβέρνησης στο διεθνές σύστημα η οποία θα μπορούσε να επιβάλλει την τάξη σε μια κατάσταση αναρχίας προωθεί τον διακρατικό ανταγωνισμό και τις συγκρούσεις σε πολιτικο-στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο (Morgenthau, 1954). Έτσι, ο νεορεαλισμός επισημαίνει την ιδιαίτερη σημασία της ανάλυσης της δομής του διεθνούς status quo μέσα από μια επιστημονική ανίχνευση του διεθνούς συστήματος (Doyle, 1997: 45-48) αλλά και την αναγνώριση του οικονομικού παράγοντα που επηρεάζει τις ενέργειες των συμμετεχόντων κρατών. Αποδέχεται επίσης και την ισχύ, αφενός ως μέτρου προστασίας και υλοποίησης των εθνικών συμφερόντων και αφετέρου ως εκπροσώπου των άλλων φορέων του διεθνούς συστήματος, που με τις αποφάσεις τους επιδρούν στην ιστορία των κρατών, χωρίς όμως να αμφισβητούν την πρωτοκαθεδρία τους στην υλοποίηση της δράσης.

Ο Kenneth Waltz (1924-2013), θεωρείται ο ιδρυτής και κύριος διανοούμενος του νεορεαλισμού, ο οποίος στο έργο του «*Theory of International Politics*» (1979), υποστηρίζει ότι οι πιέσεις που ασκεί η κατανομή ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων επηρεάζουν περιοριστικά τη συμπεριφορά των κρατών (Φακιολάς, 1999), χωρίς όμως να θεωρεί την επιθετικότητα του ανθρώπου αιτία του αγώνα για απόκτηση ή διαιώνιση ισχύος, επιρρίπτοντας έτσι ευθύνη στη δομή του διεθνούς συστήματος. Ο Waltz είναι ο πρώτος που έκανε αναφορά στην έννοια του διεθνούς συστήματος, διακρίνοντας τρία επίπεδα, όπου έγκεινται τα αίτια των πολέμων: α) την ανθρώπινη φύση, β) τον πολεμικό ή συνεργατικό χαρακτήρα των εθνών-κρατών και γ) την αναρχία του διεθνούς συστήματος (Σπυρόπουλος, 2010:46). Σε αυτό το σημείο, ο νεορεαλισμός διαφοροποιείται από τις αρχές του κλασικού ρεαλισμού, που προτάσσει την ανθρώπινη φύση και προβάλλει τη θέση πως τόσο ο πόλεμος όσο και ο ανταγωνισμός σχετίζονται με τη φιλοπόλεμη φύση του ανθρώπου, η οποία τον οδηγεί στην αναζήτηση περισσότερης ισχύος. Έτσι

το κράτος επιδιώκει την επιβίωσή του, ενισχύοντας πρωταρχικά την ασφάλεια του μέσα από την υιοθέτηση δύο στρατηγικών: την εσωτερική (πολιτικές διεργασίες, κυβερνητικές διαμάχες) και την εξωτερική εξισορρόπηση (ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των κρατών), αγνοώντας, παράλληλα την ανθρώπινη φύση. *«[η] επιτυχία ορίζεται ως η διατήρηση και η ισχυροποίηση του κράτους [...] εφόσον βρίσκονται σε κατάσταση αυτοβοήθειας, η επιβίωση είναι σημαντικότερος σκοπός από το κέρδος, καθώς η επιβίωση είναι προϋπόθεση για την επίτευξη άλλων σκοπών [...] η διατήρηση του status quo είναι ο στόχος κάθε μεγάλης δύναμης»* (Waltz, 2010: 250, 285 & 396-397).

Ο Waltz επιβεβαιώνει την παντοδυναμία του πολιτικού παράγοντα (κρατοκεντρική αντίληψη), η οποία είχε υποβαθμιστεί με τον διεθνισμό (Σπυρόπουλος, 2010: 48-49), τοποθετώντας το κράτος στο επίκεντρο της δράσης, εφόσον ορίζει τους κανόνες του παιχνιδιού, καθιστώντας έτσι τα κράτη όμοια ως προς τις υποχρεώσεις τους και με τις διαφορές τους να έγκεινται στο επίπεδο των ικανοτήτων κι όχι των λειτουργιών.

Προέκταση των ιδεών του Waltz θεωρούνται οι αρχές του δομικού ρεαλισμού που παρουσιάζει τρία κοινά στοιχεία με τον νεορεαλισμό:

- αποδέχεται την πρωτοκαθεδρία της πολιτικής σκηνής.
- το κράτος διατηρεί το καθεστώς του βασικού δρώντος στο διεθνές σύστημα.
- η χρήση μίας δομής προσδιορίζεται ως καταναγκαστική μονάδα, βάσει της οποίας ενεργούν οι δρώντες οργανισμοί. (Σπυρόπουλος, 2010:57)

1.2.3. Φιλελεύθερος Ρεαλισμός

Ακολουθώντας τις αρχές του ρεαλισμού και του νεορεαλισμού, ένας συνεχής ανταγωνισμός διέπει τις σχέσεις των κρατών τονίζοντας την αναρχία του διεθνούς συστήματος, καθώς η ισχύς των κρατών δεν είναι ίδια, με αποτέλεσμα να ενισχύεται το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας στις μεταξύ τους σχέσεις, εφόσον το κάθε κράτος προσπαθεί να εξασφαλίσει τη διαιώνιση της ασφάλειάς του στο διεθνές στερέωμα.

Η φιλελεύθερη σκέψη έρχεται να τονίσει ότι η ανθρώπινη φύση δεν αποκλείει τη συνεργασία στο πλαίσιο των Διεθνών Σχέσεων, καθώς τα κράτη δεν είναι καταδικασμένα να ζουν πάντοτε σε καθεστώς πολέμου. Όσο μάλιστα μεγαλώνει η συνεργασία μεταξύ των κρατών, τόσο περισσότερο αυξάνεται το κοινό όφελος και επιτυγχάνεται πρόοδος, έννοια ασυμβίβαστη με τη ρεαλιστική σκέψη. Ο φιλελεύθερος ρεαλισμός αποτελεί εξέλιξη του κλασικού ρεαλισμού και του νεορεαλισμού εξαιτίας της ουσιώδους θέσης που επέχει το κράτος ως μοναδική πηγή νομιμότητας (Σπυρόπουλος, 2010: 59). Κυρίως όμως η φιλελεύθερη σκέψη δεν περιορίζεται στην εξέταση της δράσης των κρατών ως δρώντων σε συνθήκες πολέμου, αλλά στην εξέτασή τους στο πλαίσιο μιας άναρχης κοινωνίας θεμελιωμένης σε καθεστώς αντιθέσεων.

Έτσι, ο φιλελεύθερος ρεαλισμός αναγνωρίζει και μελετά εκείνες τις συνθήκες και προϋποθέσεις που μπορούν να βελτιώσουν την κατάσταση αναρχίας του διεθνούς συστήματος με αφετηρία τη θεωρία των καθεστώτων, σύμφωνα με την οποία η ελευθερία των κρατών μπορεί να μειωθεί από διάφορους μηχανισμούς. Τα καθεστώτα, σύμφωνα με τους Keohane, Nye και Ruchala ανταποκρίνονται σε μια σειρά κυβερνητικών συμφωνιών μεταξύ υπολογιστών και εγωιστών δρώντων που γνωρίζουν ότι η έλλειψη πολιτικού συντονισμού των ηγετών τους οδηγεί σε αύξηση του ρίσκου και μείωση των κερδών (Σπυρόπουλος, 2010: 63). Τα καθεστώτα έχουν επίσης τη δυνατότητα να εγκαταστήσουν μια διεθνή διακυβέρνηση που θα διέπεται από αρχές, κανόνες, νόρμες όπως κοινές πεποιθήσεις και αξίες που θα προωθήσουν τη διεθνή συνεργασία.

Η λειτουργία των καθεστώτων συνοψίζεται στα ακόλουθα σημεία (Σπυρόπουλος, 2010: 66):

1. Βοηθούν στο να επιτευχθεί ο συντονισμός των πολιτικών σε περιβάλλον αλληλεξάρτησης.
2. Εισάγουν την έννοια της αμοιβαιότητας στις σχέσεις μεταξύ των δρώντων οργανισμών.
3. Εγκαθιδρύουν ένα πλαίσιο αποφάσεων, καθορίζοντας τις συνθήκες συμπεριφοράς που κρίνεται αποδεκτή κάθε φορά.

4. Προωθούν τη συνεργασία σε μακροβιότερη βάση, διευκολύνοντας τις προσαρμογές σε νέους θεσμούς και καταστάσεις.

Σε γενικές γραμμές, φαίνεται πως η φιλελεύθερη προσέγγιση εξηγεί καλύτερα τις διεθνείς σχέσεις σε περιόδους ειρήνης, σε αντίθεση με τη ρεαλιστική προσέγγιση που φαίνεται να παρέχει ικανοποιητικότερες εξηγήσεις για τον τρόπο λειτουργίας του διεθνούς συστήματος σε περιόδους πολέμου.

1.2.4. Νεοκλασικός Ρεαλισμός

Ο νεοκλασικός ρεαλισμός αποτελεί συγκερασμό των θέσεων του κλασικού ρεαλισμού (βλ. 1.2.1) ως προς τις σχέσεις κράτους και κοινωνίας, δίνοντας παράλληλα προτεραιότητα στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους και όχι στη λειτουργία του διεθνούς συστήματος, καθώς διαφοροποιείται στο εύρος των διεθνών ζητημάτων που καλείται να εξηγήσει (Κουσκουβέλης, 2004: 70-76). Ωστόσο επειδή οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού αδυνατούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα να ορίσουν την έννοια της ασφάλειας, απέφευγαν να την θέσουν στο κέντρο της θεωρητικής τους ανάλυσης, ο Waltz την τοποθέτησε στο επίκεντρο της ανάλυσής του, χωρίς όμως να ορίζει το περιεχόμενό της, ένα βήμα στο οποίο προχώρησε ο Buzan (Σπυρόπουλος, 2010: 72) υποδιαιρώντας έτσι τον νεοκλασικό ρεαλισμό σε δύο κλάδους: τον αμυντικό και τον επιθετικό ρεαλισμό.

Κατά τον Waltz (2002: 211), ο νεοκλασικός ρεαλισμός *«τοποθετεί την εσωτερική πολιτική ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή ανάμεσα στην κατανομή ισχύος και την τηρούμενη στάση στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής»*, καθώς η εξωτερική πολιτική είναι το αποτέλεσμα της περίπλοκης σχέσης μεταξύ της δομής του Διεθνούς Συστήματος και των εγχώριων επιρροών (Baylis, Smith, & Owens, 2008). Ο Buzan επισημαίνει ότι η απόλυτη ασφάλεια δεν μπορεί να ισχύσει στο εσωτερικό ενός κράτους (περίπτωση πυρηνικής απειλής), γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει μεγάλα προβλήματα, ιδίως στο περιβάλλον των αδύναμων κρατών (Σπυρόπουλος, 2010:74). Γίνεται έτσι προσπάθεια να ερμηνευθούν οι εξελίξεις στις Διεθνείς Σχέσεις με έμφαση στο ρόλο των δευτερευόντων κοινωνικών δρώντων στο εσωτερικό των κρατών, καθώς και στις εσφαλμένες κρίσεις των ισχυρών κρατών, που οδηγούν σε λανθασμένη

εξισορρόπηση λόγω υπερεκτίμησης ή υποτίμησης της απειλής^[1] εκ μέρους ενός ανταγωνιστικού δρώντος (Lobell, Ripsman, & Taliaferro, 2009). Εκπρόσωποι του κινήματος του νεοκλασικού ρεαλισμού, όπως οι Zakaria (1998) και Wohlforth (1993), υποστηρίζουν τον ζωτικό ρόλο που παίζουν οι πολιτικοί, καθώς πρόκειται για εσωτερικές μεταβλητές που είναι το κεντρικό κομμάτι της αλυσίδας στη διαμόρφωση και λήψη αποφάσεων στο επίπεδο της μονάδος.

Επιπλέον ο Rose (1998), κατατάσσει τον νεοκλασικό ρεαλισμό ως μια θεωρία της εξωτερικής πολιτικής, υποστηρίζοντας ότι η εθνική ισχύς και η θέση του κράτους στη δομή του διεθνούς συστήματος είναι καθοριστικοί παράγοντες για τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής σε συνδυασμό όμως με εγχώριες μεταβλητές, οι οποίες παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Buzan διακρίνει τη διεθνή αναρχία από ένα επίπεδο ανωριμότητας έως ένα επίπεδο ωριμότητας, όπου για ένα ισχυρό κράτος, που διαπνέεται από σταθερότητα, ένα ευάλωτο που αντιμετωπίζει πολλές εσωτερικές και εξωτερικές απειλές προβάλλεται ως αδύναμο (Σπυρόπουλος, 2010: 75). Οι νεοκλασικοί ρεαλιστές δεν λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα και τα κίνητρα των κρατών, τα οποία θεωρούν σημαντικές παρεμβαίνουσες μεταβλητές που επηρεάζουν τον τρόπο αντίδρασης του κράτους στις πιέσεις που του ασκούνται από το σύστημα (Schweller, 2004).

Μια άλλη σημαντική εγχώρια μεταβλητή είναι ο περιορισμός της εθνικής εξουσίας, καθώς οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις επηρεάζουν την ικανότητα ενός κράτους να εξαγάγει τους μέγιστους πόρους από την κοινωνία του (Rynning & Ringsmose, 2008). Κάποιοι μελετητές (Moravcsik & Legro, 1999) κατηγορούν το κίνημα του νεοκλασικού ρεαλισμού πως απορρίπτει τις βασικές παραδοχές του νεορεαλισμού (βλ. 1.2.2) και υποστηρίζουν ότι οι νεοκλασικοί ρεαλιστές περιλαμβάνουν ακόμα και στοιχεία από τη θεωρία του φιλελευθερισμού.

Στόχος του νεοκλασικού ρεαλισμού είναι να εξηγήσει τις διαφορετικές επιλογές ενός δρώντος οργανισμού στην εξωτερική πολιτική σε βάθος χρόνου, ή διαφορετικών δρώντων οργανισμών που βρίσκονται αντιμέτωποι με παρόμοιες εξωτερικές απειλές (Devlen & Özdamar, 2009). Τα κράτη αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ανάλογα με το μέγεθος και την υπόστασή τους σε συνάρτηση με την ισχύ τους στο διεθνές σύστημα. Στο άναρχο διεθνές σύστημα οι μεταβολές ισχύος των κρατών αποτελούν γενεσιουργές αιτίες απειλής, η

αντιμετώπιση των οποίων αποτελεί τον κύριο στόχο της εξωτερικής πολιτικής των κρατών (Σπυρόπουλος, 2010: 87), ενώ παράλληλα συνηγορεί υπέρ μιας επιθετικής άμυνας που θα μεταβιβάσει τον ανταγωνισμό των κρατών σε τομείς πιο ειρηνικούς.

Ο νεοκλασικός ρεαλισμός υποδιαιρείται στον επιθετικό και στον αμυντικό ρεαλισμό. Ο επιθετικός ρεαλισμός (*Offensive Realism*) θέλει τα κράτη να έχουν ανεπτυγμένη μια στρατιωτική ικανότητα και να συμπεριφέρονται καχύποπτα απέναντι στις προθέσεις των άλλων δρώντων οργανισμών, με στόχο την εξασφάλιση της επικράτησης έναντι των υπολοίπων. Κατά τον Herz, το κάθε έθνος^[2]-κράτος βιώνει μια διαρκή αβεβαιότητα ως προς τις στρατιωτικές προπαρασκευές των άλλων κρατών, εφόσον αδυνατεί να κατανοήσει αν οι στρατηγικές τους προετοιμασίες είναι επιθετικού ή αμυντικού περιεχομένου, διαιωνίζοντας έτσι μια κατάσταση καχυποψίας. Επιπλέον αν μια δύναμη καταφέρει να αποκτήσει την ηγεμονία μέσα στο σύστημα, τότε μετατρέπεται σε δύναμη που υποστηρίζει το υπάρχον status quo, ως κύριο μέσο για την εξασφάλιση ή/και διαιώνιση της ισχύος της. Έτσι, στο διεθνές σύστημα μόνο οι περιφερειακοί ηγεμόνες επιδιώκουν τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης, καθώς έχουν αποκτήσει την ηγεμονία στην περιφέρειά τους και προσβλέπουν επιπλέον στην κατάκτηση και άλλης δυναμικής ανταγωνιστικής δύναμης (Mearsheimer, 2006: 61). Επιπλέον, οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν τίθενται υπέρ της διατήρησης του ισχύοντος status quo, καθώς αναζητούν ευκαιρία για αύξηση της ισχύος τους, εις βάρος των ανταγωνιστών τους. Περίοδοι που προσφέρονται για ιστορική ανάλυση με βάση τις ιδέες του επιθετικού ρεαλισμού είναι η Ναπολεόντεια Εποχή (1792-1815), η εποχή της Ιμπεριαλιστικής Γερμανίας (Kaiserreich) (1903-1918), η περίοδος επέκτασης της Ναζιστικής Γερμανίας (1939-1945), αλλά και αυτή του Ψυχρού Πολέμου (1945-1991).

Ο Mearsheimer (2001), κύριος εκπρόσωπος του επιθετικού ρεαλισμού, εξηγεί ότι η απουσία μιας ενιαίας κεντρικής κυβέρνησης, ωθεί τα κράτη στην επιδίωξη της επιβίωσης τους μέσω της εδαφικής τους ακεραιότητας και στη διατήρηση της εσωτερικής πολιτικής τάξης, αφού αντιμετωπίζουν επιθετικούς δρώντες οργανισμούς, των οποίων αγνοούν τις επιδιώξεις (Σπυρόπουλος, 2001:87). Επιπλέον, τόσο ο Mearsheimer όσο και ο Gilpin μιλούν για ένα ηγεμονικό σύστημα, όπου στόχος είναι η εξασφάλιση της ισχύος μέσω της

κυριαρχίας πάνω στα άλλα κράτη. Βέβαια, αν εξαιρέσει κανείς την πυρηνική υπεροχή, είναι σχεδόν αδύνατο κάποιο κράτος να αποκτήσει πλανητική ηγεμονία, κυρίως λόγω της δυσκολίας στην ανάδειξη ισχύος διαμέσου του ωκεανού. Έτσι η καταλυτική παρουσία της υδάτινης επιφάνειας της γης αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στα φιλόδοξα επεκτατικά σχέδια ενός έθνους-κράτους που όσο ισχυρό κι αν είναι, αδυνατεί να κατακτήσει και να ελέγξει εδάφη που βρίσκονται σε άλλη ήπειρο (Mearsheimer, 2006: 101).

Από την άλλη, ο αμυντικός ρεαλισμός ορίζει ως κύρια έγνοια των εθνών-κρατών τη διατήρηση της θέσης τους στο διεθνές σύστημα αναρχίας, καθιστώντας έτσι τον αμυντικό ρεαλισμό απαραίτητο για την ύπαρξη του επιθετικού. Κατά μία έννοια η εξήγηση μπορεί να δοθεί στο πρίσμα του διλήμματος ασφαλείας μεταξύ των εθνών-κρατών, μιας και το αίσθημα ασφάλειας ενισχύει τη διατήρηση των κεκτημένων και μειώνει την αναρχία στο διεθνές σύστημα (Waltz, 1979). Έχοντας ως κυριότερους εκφραστές τους Waltz, Walt και Jervis γίνεται αποδεκτό ότι οι ανησυχίες κάποιου κράτους περί ασφαλείας είναι δυνατό να ικανοποιηθούν, έστω και προσωρινά, μέσω μιας σειράς θετικών κερδών.

Βασικό σημείο της οπτικής του αμυντικού ρεαλισμού είναι η θεωρία της *ισορροπίας της απειλής*⁴ (*balance of threat theory*), όπως αυτή εκφράστηκε από τους Snyder (1984), Van Evera (1988), Waltz (2000), σύμφωνα με τους οποίους τα κράτη αναγκάζονται να συσπειρωθούν σε συμμαχίες μέσα σε ένα πλαίσιο αναρχίας, καθώς αναζητούν (Σπυρόπουλος, 2010: 83) ένα ελάχιστο επίπεδο ασφαλείας που θα εγγυηθεί τόσο την ακεραιότητα του εδάφους όσο και την ανεξάρτητη πολιτική βούληση. Κατ' επέκταση, η συμπεριφορά τους διαμορφώνεται από τη θέση ισχύος των άλλων κρατών αλλά και την κατανομή των εξουσιών που σχετίζεται με την ικανότητα ενός κράτους να υπερασπιστεί τα

⁴ Ως απειλή ορίζεται μια κατάσταση κατά την οποία ένας δρών ή μια ομάδα διεθνών δρώντων έχει είτε τη δυνατότητα είτε την πρόθεση να προξενήσει βλάβη σε άλλο διεθνή δρώντα ή ομάδα δρώντων (Rousseau, 2007: 745). Σημαντικά στοιχεία της απειλής είναι:

α. Η αβεβαιότητα, καθώς μια απειλή από την φύση της ενέχει το στοιχείο της αμφιβολίας, μιας και μπορεί να υλοποιηθεί αλλά μπορεί και όχι (Strachan- Morris: 2012, 173).

β. Η απειλή μπορεί να προέρχεται τόσο από το εξωτερικό ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών, όσο και από το εσωτερικό ως συνέπεια του ανταγωνισμού μεταξύ των εσωτερικών ομάδων πίεσης για την κατανομή της εξουσίας (Brauch: 2011, 63).

εδάφη του ή να προχωρήσει στην προσάρτηση νέων. Τα κράτη που προσβλέπουν στην εθνική ασφάλεια αξιολογούν αυτές τις απειλές με βασικά κριτήρια την εγγύτητα των αντιπάλων δυνάμεων, την ισορροπία επίθεσης-άμυνας, τις προθέσεις αλλά και την πραγματική δύναμη των αντιπάλων. Επιπλέον ένα κράτος οφείλει να επικεντρώνεται στη διατήρηση του δικού του status quo, χωρίς να αποζητά την απόκτηση υπέρμετρης ισχύος, δεδομένο που θα οδηγήσει στο συνασπισμό εναντίον του άλλων δρώντων οργανισμών (Waltz, 1979:269).

Το βασικότερο επιχείρημα των αμυντικών που σχετίζεται με τα πυρηνικά όπλα, αναπτύσσει τη θεωρία ότι η κατοχή τους συνεπικουρούμενη από συμβατικά όπλα, έχει γείρει την πλάστιγγα του ισοζυγίου άμυνα-επίθεση υπέρ της αμυντικής ικανότητας. Άλλωστε, η ύπαρξη πυρηνικών όπλων παρέχει από μόνη της ένα πολύ μεγάλο βαθμό ασφάλειας, λειτουργώντας αποτρεπτικά, ανεξάρτητα από τις προθέσεις των αντίπαλων κρατών (Smith, 2015). Σε γενικές γραμμές, οι Μεγάλες Δυνάμεις, κατά τους εκπροσώπους του επιθετικού ρεαλισμού, επιβάλλονται είτε σε συμμάχους είτε σε αντιπάλους, ασκώντας επιθετική πολιτική ισχύος, ενώ αντίθετα τα κράτη, κατά τον αμυντικό ρεαλισμό, επιδιώκουν την ασφάλειά τους χωρίς να διαταράσσουν την υπάρχουσα ισορροπία (Σπυρόπουλος, 2010: 90).

Φαίνεται ότι το σημείο σύγκλισης των δύο απόψεων έγκειται στο γεγονός ότι όλα τα σύγχρονα κράτη επιθυμούν να ενισχύσουν τη δύναμη και την στρατιωτική ισχύ τους έναντι των υπολοίπων κρατών, αντιπάλων ή μη. Στον επιθετικό ρεαλισμό οι μεγάλες δυνάμεις ασκούν μια επιθετική πολιτική ισχύος κατά όλων, ενώ στον αμυντικό ρεαλισμό τα κράτη προσπαθούν να εξασφαλίζουν τόση ισχύ, όση δεν θα διαταράξει την υπάρχουσα ισορροπία. Ακόμα και όταν ένα κράτος δεν επιδεικνύει φανερά την επεκτατική διάθεση, κινούμενο καθαρά από την ανάγκη του να επιβιώσει σε ένα άκρως ανταγωνιστικό πολιτικό σύστημα, τότε η πιο λογική στρατηγική που οφείλει να ακολουθήσει είναι να γίνει πιο ισχυρό. Για όλους τους ρεαλιστές η δύναμη δεν είναι ένα μέσο για να ικανοποιηθούν άλλοι σκοποί αλλά ο αυτοσκοπός που καθορίζει συστηματικά τη συμπεριφορά κάθε κράτους (Freyberg-Inan, 2004).

Σε ανάλογα επίπεδα κινείται και η θεωρητική σκέψη του Λίτσα (Κουσκουβέλης & Λίτσας, 2013), ο οποίος κάνοντας αναφορά στο έργο των

Schweller και Mearsheimer, αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα που διαδραματίζει ρεαλιστικά το κράτος στον τομέα της ασφάλειας. Υπερασπίζεται την άποψη ότι κάθε κράτος θα προβεί σε οποιαδήποτε ενέργεια χρειαστεί, προκειμένου να εξασφαλίσει τη διατήρηση της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας του. Με αυτόν τον στόχο κατά νου, τα κράτη προσδοκούν την πολυεπίπεδη ενίσχυση της ισχύος τους, είτε μέσω της υιοθέτησης μίας πολιτικής αυτοβοήθειας, είτε μέσω της εξασφάλισης συμμαχιών. Στη δεύτερη περίπτωση επιδιώκεται η συλλογική αντιμετώπιση των απειλών του άναρχου διεθνούς συστήματος (*balance of threat*) ή η σύμπλευση με άλλα δρώντα κράτη προκειμένου να αποκομιστεί κέρδος (*bandwagoning for profit*).

1.2.5. Ηγεμονικός ρεαλισμός

Ο ηγεμονικός ρεαλισμός δίνει μία πιο ανατρεπτική οπτική στη διασύνδεση εθνικής ασφάλειας και πολιτικής σταθερότητας. Ως βασική του αρχή θεωρείται το γεγονός ότι η διεθνής πολιτική σκηνή χαρακτηρίζεται από αναρχία. Για τους/τις εκπροσώπους του ηγεμονικού ρεαλισμού δεν υφίσταται η έννοια της *διεθνούς κοινωνίας (international community)* αλλά πολλαπλές πολιτικές κοινωνίες που προσδιορίζονται από την πολιτική κατάσταση που επικρατεί σε κάθε κράτος. Μέσα στα σύνορα κάθε χώρας η πολιτικοκοινωνική δράση οφείλει να έχει ως γνώμονα τη γνώση που προκύπτει από το κοινωνικό συγκείμενο. Εκτός των συνόρων ωστόσο, οι υπέρμαχοι του ρεαλισμού κρίνουν ότι δεν υφίσταται συλλογική γνώση. Ακόμα και όσα θεωρούνται δεδομένα στη διεθνή σκηνή, όπως για παράδειγμα οι διεθνείς νόμοι, οι διπλωματικές κινήσεις και πρακτικές, τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα εξαρτώνται από τις εκάστοτε εξελίξεις. Αυτό που παραμένει ως θεμελιώδης αρχή είναι η δύναμη και η άσκηση της ανάμεσα στα κράτη (Ashley, 1987).

Ο Carr (2000) αναζητά τις ρίζες του ηγεμονικού ρεαλισμού στη θεωρητική πλαισίωση των έργων του Μακιαβέλι, που επισημαίνει πως η ιστορία, αποτελώντας μια διαδοχή γεγονότων, αιτιών και αποτελεσμάτων μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από μια έντονη διανοητική προσπάθεια. Επιπλέον θεωρεί την πολιτική πρακτική ως δημιουργό της θεωρίας, ενώ η πολιτική δεν αποτελεί μια λειτουργία της ηθικής, αλλά η ηθική είναι λειτουργία

της πολιτικής και προϊόν ισχύος. Έτσι, η πίστη των ιδεαλιστών σε έναν συνεχή, αιώνιο ηθικό κώδικα δεν ήταν τίποτε άλλο από την αντανάκλαση συγκεκριμένων συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων στο εσωτερικό μιας ομάδας «ισχυρών» δυνάμεων, όπως διαμορφώθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Υφαντής, 2010:243-6).

Ο Pallaver (2011: 53) με τη σειρά του επισημαίνει ότι για τους/τις ρεαλιστές η ισχύς αποτελεί εξαιρετικής σημασίας παράγοντα στις σχέσεις μεταξύ ανεξάρτητων πολιτικών κοινοτήτων και παράλληλα στοιχείο ζωτικής σημασίας για την κατανόηση των δυναμικών της ειρήνης και του πολέμου, καθιστώντας έτσι την έννοια της ισχύος σημαντική για την μελέτη των διεθνών σχέσεων. Ο Σπυρόπουλος (2010: 91-93) προσθέτει ότι ο ηγεμονικός ρεαλισμός επανεξετάζει την έννοια της ισχύος, στηριζόμενος στο παράδειγμα της εξέλιξης των μεγάλων δυνάμεων, όπως προβάλλεται από τον P. Kennedy (1991) που εξάγει το συμπέρασμα ότι κάθε μεγάλη αυτοκρατορία χάνεται λόγω της υπερβολικής επέκτασης, που επιβάλλουν οι υπέρογκες δαπάνες για την αμυντική θωράκιση των εξωτερικών συνόρων αλλά και της διατήρησης της εσωτερικής ασφάλειας. Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται από τον R. Gilpin και η ανάλυση της επιρροής που ασκεί η πολιτική εξουσία και η οικονομία στη σταθερότητα των διεθνών σχέσεων (Σπυρόπουλος, 2010:92).

Συμπερασματικά, οι βασικότερες αρχές του ηγεμονικού ρεαλισμού μπορούν να συμπεριληφθούν στις παρακάτω θέσεις:

- Το διεθνές σύστημα είναι άναρχο, δεν υπάρχει δηλαδή κάποια υπέρτατη ρυθμιστική εξουσία, που να έχει αρμοδιότητες.
- Τα κράτη επιδιώκουν την κατοχύρωση της ασφάλειας, της ανεξαρτησίας και της εδαφικής κυριαρχίας τους λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ τους στους τομείς της πολιτικής, του στρατού και της οικονομίας.
- Η έλλειψη κάποιας ανώτατης κεντρικής εξουσίας γεννά στα κράτη τα διλήμματα ασφαλείας, δηλαδή την κατάσταση κατά την οποία τα μέτρα ή μέσα που λαμβάνει ένα κράτος για την ενίσχυση της ασφάλειάς του, μειώνουν ταυτόχρονα την ασφάλεια των άλλων κρατών. Τα συνηθέστερα από τα μέσα αυτά είναι οι εξοπλισμοί, οπότε ένα κράτος που εξοπλίζεται

σε σχέση με τις γείτονες χώρες, ενισχύει την ασφάλεια του, αλλά και την ανασφάλεια των υπολοίπων κρατών (Κολιόπουλος, 2008: 30).

- Η κατάσταση αυτή ενεργοποιεί με τη σειρά της την αρχή της *αυτοβοήθειας (self-help)*, όπου τα κράτη αναζητούν «δύναμη» και «πλούτο».
- Όσα κράτη δεν υπερασπίζονται τα ζωτικά τους συμφέροντα τιμωρούνται από το άναρχο διεθνές σύστημα. Η «ευαισθησία στο κόστος» οδηγεί τα κράτη στην υιοθέτηση μιας ορθολογικής στάσης, μέσα από τη στάθμιση του κόστους/οφέλους, καταφεύγοντας πάντα στην επιλογή που τους αποφέρει το μέγιστο όφελος.
- Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, τα κράτη επιδιώκουν τόσο την εξασφάλιση της μέγιστης ισχύος τους όσο και την ασφάλειά τους, υιοθετώντας ορθολογικές πολιτικές και βασιζόμενα στην – υπονοούμενη ή και απροκάλυπτη- απειλή χρήσης της στρατιωτικής τους δύναμης για τη διασφάλιση των επιδιώξεών τους στη διεθνή πολιτική.
- Η ειρήνη κατοχυρώνεται μέσα από το σύστημα της ισορροπίας δυνάμεων κρατών-αντιπάλων και κάθε κράτος είναι υπεύθυνο να διαφυλάξει την ασφάλειά του. Οι δύο τρόποι εξισορρόπησης είναι η *εσωτερική εξισορρόπηση* (κινητοποίηση αμυντικής προετοιμασίας), και η *εξωτερική εξισορρόπηση* (σύναψη συμμαχιών, δημιουργία αξόνων). Τέλος, δεν υπάρχει ηθική και δίκαιο, παρά μόνο η ανάγκη εξυπηρέτησης των εθνικών κρατικών συμφερόντων.

1.3. Η ασφάλεια μέσα από την οπτική του ρεαλισμού

Σε έναν κόσμο πολιτικής αβεβαιότητας, ο McNamara (1968) θεωρεί την ασφάλεια ταυτόσημη της ανάπτυξης, που περιλαμβάνει τόσο την επιβίωση ενός κράτους μέσω στρατιωτικής δύναμης, όσο και την ελευθερία να βελτιώσει τη θέση του μελλοντικά. Σύμφωνα με τον McKinlay (1989: 110) η ασφάλεια σχετίζεται με την έλλειψη απειλών και την ικανότητα του κράτους να αντιδρά αποτελεσματικά απέναντί τους για την προάσπιση των εθνικών του συμφερόντων. Ο Buzan (1991b: 432-3) τέλος χαρακτηρίζει ως ασφάλεια την

ελευθερία από απειλές και την ικανότητα του κράτους και της κοινωνίας να διατηρούν την ανεξαρτησία τους απέναντι σε δυνάμεις που θεωρούν εχθρικές.

Κατά τον Waltz (2010), οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού και του νεορεαλισμού συναινούν ότι οι δρώντες οργανισμοί, τα κράτη, επιδιώκουν την ισχύ, όμως ως προς τις αρχές του παραδοσιακού ρεαλισμού αυτό αποτελεί «αυτοσκοπό», ενώ αντίθετα, σύμφωνα με τις θεωρίες του νεορεαλισμού η αναζήτηση της ισχύος σχετίζεται άμεσα με το αίσθημα ανασφάλειας που προκαλεί το άναρχο διεθνές σύστημα. Ο Waltz (2010) μάλιστα θεωρεί πολύ σημαντικό ζήτημα το μέγεθος της ισχύος ενός κράτους, υποστηρίζοντας πως τα κράτη είναι μεν νομικά ίσα και κυρίαρχα (αρχή της κυρίαρχης ισότητας), αλλά υπάρχουν μεταξύ τους διαφορές ως προς τις δυνατότητές τους με βάση την ισχύ που οδηγούν σε ιεράρχηση μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, αν η ισχύς ενός κράτους είναι ελλιπής, αυτό θα προκαλέσει επιθετική συμπεριφορά εναντίον του, εάν όμως είναι υπερβολικά μεγάλη, τα άλλα κράτη θα συσπειρωθούν με σκοπό την αντιμετώπισή του. Ωστόσο για τις μεγάλες δυνάμεις αλλά και για τα υπόλοιπα κράτη κύριο μέλημα αποτελεί η μεγιστοποίηση της ασφάλειας και όχι της ισχύος, η οποία μπορεί να αποβεί δυσλειτουργική και να οδηγήσει ακόμη και σε ένοπλη σύγκρουση.

Στο πλαίσιο της διεθνούς αναρχίας που επικρατεί, όλα τα κράτη είναι ίδια στις βασικές τους λειτουργίες στη διεθνή σκηνή, ανεξαρτήτως των άλλων χαρακτηριστικών τους (ιδεολογία, πολίτευμα κ.λπ.), τα οποία ο Waltz δεν θεωρεί σημαντικά στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής. Άλλωστε, οι Μεγάλες Δυνάμεις είναι αυτές που διαμορφώνουν την ισορροπία στο διεθνές σύστημα. Αρκετοί είναι ωστόσο οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού και του νεορεαλισμού που δεν τοποθετούν στο επίκεντρο του φιλοσοφικού τους στοχασμού τη συσχέτιση ασφάλειας-στρατιωτικών απειλών. Παραδείγματος χάρη οι Morgenthau και Aron είναι της άποψης ότι προκειμένου ένα κράτος να ενισχύσει την ασφάλειά του, οφείλει να προκρίνει ως προς τις επιλογές του την αποτελεσματικότητα ως βασικό κριτήριο, χωρίς αυτό να περιλαμβάνει απαραίτητα στρατιωτικά μέσα. Σε γενικές γραμμές, τα μέσα έρχονται σε δεύτερη θέση σε σύγκριση με τον σκοπό που εξυπηρετούν (Wæver, 1995b).

Το πιο βασικό συνεπώς επιχείρημα του κινήματος του νεορεαλισμού ενάντια στην πεποίθηση της ύπαρξης κοινών συμφερόντων σε διεθνές επίπεδο είναι ότι η ειρήνη ανάμεσα στα κράτη μπορεί να διατηρηθεί μόνο μέσω της επικράτησης μίας *ισορροπίας ισχύος* (*balance of power*). Οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι οι περισσότερες διεθνείς συγκρούσεις πηγάζουν από τις διαφωνίες αναφορικά με το διαμερισμό δυνάμεων, καθώς δεν υφίσταται κάποια αρμονία συμφερόντων, ούτε καν στα κράτη που χαρακτηρίζονται ως φιλελεύθερα. Συνεπώς δεν ισχύει η θέση ότι τα συμφέροντα ασφάλειας των κρατών είναι τα ίδια, δεδομένου ότι αυτά διαμορφώνονται από τον τρόπο που τα τελευταία επιλέγουν να ασκήσουν τη δύναμη που κατέχουν (Ashworth, 2002).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο οι ρεαλιστές αντιμετωπίζουν τη *συλλογική ασφάλεια* (*collective security*). Ο Morgenthau (1993), λόγω χάρη θεωρεί ότι η ισορροπία ισχύος δεν παρουσιάζεται ως το αντίθετο άκρο της συλλογικής ασφάλειας, αλλά ως αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης κοινωνίας. Αντιθέτως, ο Carr υποστηρίζει τη δυνατότητα της εγκαθίδρυσης ενός διεθνούς καθεστώτος συλλογικής ασφάλειας, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή θα εκπροσωπεί τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και ότι θα διασφαλιζόταν μέσω οργανισμών που θα βοηθούσαν τα κράτη να ξεπεράσουν τον ωφελιμιστικό τους προσανατολισμό (Ashworth, 2002).

Αυτό που ωστόσο πρέπει να γίνει αντιληπτό, είναι ότι για τους/τις εκπροσώπους του ρεαλισμού η γνώση δεν είναι αντικειμενική, άποψη που φυσικά επηρεάζει τον τρόπο που αντιμετωπίζουν την ασφάλεια. Διερευνώντας τη συσχέτιση μεταξύ γνώσης και ανθρώπινων συμφερόντων, ο Habermas (1971 όπως αναφέρεται στο Ashley, 1981) θεωρεί ότι η γνώση δεν συνιστά ένα συνονθύλευμα γεγονότων, η νομοτελειακή διασύνδεση των οποίων μπορεί να γίνει κατανοητή περιγραφικά. Αυτή η «ψευδαίσθηση υποκειμενισμού» οφείλει να αντικατασταθεί από την πεποίθηση ότι η γνώση διαμορφώνεται, αντικατοπτρίζοντας τα εκάστοτε συμφέροντα. Με βάση αυτά τα δεδομένα, η ασφάλεια δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με αντικειμενικότητα αλλά ως άρρηκτα συνδεδεμένη με τα συμφέροντα των εθνών-κρατών και των ατόμων που καλείται να προστατεύσει.

Συμπερασματικά, η εθνική ασφάλεια υπό το πρίσμα του ρεαλισμού βασίζεται σε δύο σημαντικές παραδοχές. Αρχικά, αναγνωρίζεται η υπόσταση του κράτους ως παράγοντας-κλειδί για την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας, η οποία συνιστά βασική πολιτική προτεραιότητα. Επιπλέον, η εθνική ασφάλεια εξασφαλίζεται μέσω της στρατιωτικής θωράκισης μίας χώρας, προκειμένου να είναι αμυντικά και επιθετικά αποτελεσματική. Στο υποκεφάλαιο που έπεται θα παρουσιαστούν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά αλλά και οι προϋποθέσεις προώθησης της εθνικής ασφάλειας.

1.4. Εθνική ασφάλεια: Χαρακτηριστικά και προϋποθέσεις

Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν σηματοδότησε μόνο την έναρξη μιας περιόδου έντασης που χώρισε τον πλανήτη σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα αλλά ενίσχυσε περαιτέρω τα αισθήματα της αβεβαιότητας και του φόβου, ως απομεινάρια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας επανήλθε δριμύτερο, καταλαμβάνοντας μία κεντρική θέση στη θεωρητική συζήτηση περί προστασίας των συνόρων και των εθνικών συμφερόντων (Acharya, 1995).

Σύμφωνα με τους ορισμούς που προσέγγισαν κατά καιρούς οι μελετητές, η έννοια «εθνική ασφάλεια» του κράτους συνδέεται με την ατομική ασφάλεια (Romm, 1993: 122), αφού δεν αναφέρεται αποκλειστικά στην εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους, αλλά και στην προστασία των ίδιων των πολιτών του, περιλαμβάνοντας – πέραν της προστασίας της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους και της ζωής των πολιτών από φυσική επίθεση – την προστασία ζωτικών οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων (όπως για παράδειγμα υποδομές ενέργειας, περιοχές άσκησης κυριαρχικών δικαιωμάτων, μειονότητες του εξωτερικού κλπ), η απώλεια των οποίων θα απειλούσε θεμελιώδεις αξίες καθώς και τη ζωτικότητα του κράτους⁵. Προσεγγίζοντας τον όρο μέσα από την αυστηρή οπτική του ρεαλισμού, η Halftendorf (1991 όπως αναφέρεται στο Acharya, 1995) προσδιορίζει την εθνική ασφάλεια ως μία μορφής ασφάλεια,

⁵ http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf

που υφίσταται είτε απουσιάζει η στρατιωτική απειλή είτε υπάρχει πραγματική ανάγκη προστασίας του έθνους από εξωτερικές απειλές. Τον ορισμό αυτό επικροτούν μελετητές που δίνουν στην έννοια της ασφάλειας την κλασική αντίληψη (στρατηγικές σπουδές) σχετικά με την αποφασιστικής σημασίας έννοια του έθνους-κράτους ως μονάδας αναφοράς και των διακρατικών ανταγωνισμών, κυρίως με τη μορφή πολεμικών συγκρούσεων (Stephen, 1991).

Πολλές είναι ωστόσο εκείνες οι ακαδημαϊκές φωνές που τονίζουν την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της εθνικής ασφάλειας, έχοντας ως κριτήριο μία πιο συμπεριληπτική οπτική. Κατά την άποψή τους, η εθνική ασφάλεια οφείλει να συμπεριλαμβάνει μια σειρά νέων απειλών που στρέφονται κατά της εθνικής κυριαρχίας, περιβαλλοντικές, οικονομικές, δημογραφικές, φυλετικές και έμφυλες παραμέτρους, προκειμένου να παραμένει επίκαιρη σε έναν ταχύτατα εξελισσόμενο κόσμο. Φυσικά όπως σε κάθε πολυδιάστατη έννοια, υπάρχουν και εκείνοι/ες οι θεωρητικοί που θεωρούν ότι η συγκεκριμένη γενίκευση δύναται να οδηγήσει μία δυσνόητη υπεραπλούστευση, τονίζοντας την ανάγκη εστίασης στα στρατιωτικά και κρατικά χαρακτηριστικά του όρου (Acharya, 1995 · Brown, 1986).

Με τον όρο εθνική ασφάλεια, αναφερόμαστε επομένως στην ασφάλεια του συνόλου των πολιτών- υπηκόων ενός έθνους-κράτους, που περιλαμβάνει κάποια στοιχειώδη χαρακτηριστικά, διαφορετικών αλλά συγκοινωνούντων μεταξύ τους δεδομένων, όπως την ενέργεια, την οικονομία, την περιβαλλοντική πολιτική, τον κυβερνοχώρο, την εθνική, τη δημόσια τάξη, τις στρατηγικές πληροφορίες. Η κοινή συνισταμένη όλων των παραπάνω δεδομένων είναι η αποφυγή ή αντιμετώπιση των υφιστάμενων απειλών και η ανάπτυξη εκείνων των συνθηκών που θα εξασφαλίσουν την ηρεμία και ευημερία των πολιτών του έθνους. Επομένως η ασφάλεια αφορά τη διαμόρφωση πολιτικών τόσο απέναντι σε άλλα κράτη όσο και στην κινητοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων του ίδιου του κράτους (Barnett, 1992, 1990). Η προβολή στρατιωτικής ισχύος εξαρτάται από την ικανότητα κινητοποίησης πόρων για την προετοιμασία ή τη διεξαγωγή πολέμου, που συνδέεται με:

- την πολιτική άντλησης οικονομικών πόρων για την εξασφάλιση στρατιωτικού υλικού,
- την πολιτική παραγωγής για την εξασφάλιση της διάθεσης του στρατιωτικού υλικού
- την πολιτική κινητοποίησης που σχετίζεται με τη διασφάλιση του έμπυχου δυναμικού.

Η συγκεκριμένη οπτική της ασφάλειας παραπέμπει στη στρατηγική που ορίζεται ως *«η τέχνη της διανομής και εφαρμογής στρατιωτικών μέσων για την εκπλήρωση των σκοπών της πολιτικής»*, αλλά και ως *«ο συντονισμός και προσανατολισμός των πηγών του έθνους ή ομάδας εθνών για την επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου»* (Hart, 1967: 335-6).

Αναπόφευκτα προκύπτει το συμπέρασμα ότι η έννοια του κόστους είναι πολύ σημαντική παράμετρος για την κατανόηση της εθνικής ασφάλειας, η εξασφάλιση της οποίας θεωρείται αρκετά σημαντική, διότι θυσιάζονται άλλοι στόχοι, οι πόροι των οποίων καταλήγουν στην ασφάλεια. Για τον Leffer (1990), η εθνική ασφάλεια ορίζεται με κριτήριο τις δαπάνες, ως η προστασία των βασικών αξιών ενός κράτους, προσπάθεια που δεν λαμβάνει υπόψη της το κόστος που προκύπτει. Ολοκληρώνοντας τον παραπάνω συλλογισμό, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισης των απειλών είναι η πολεμική προετοιμασία, που σχετίζεται με τις αμυντικές δαπάνες, ένα απαραίτητο «εργαλείο» για την επίτευξη του στόχου της δημιουργίας και διατήρησης του αισθήματος της ασφάλειας σε ένα κοινωνικό σύνολο (Paleri, Prabhakaran, 2008: 521). Το ίδιο τονίζει και ο Λυμπέρης: Οι αμυντικές δαπάνες για μια αξιόπιστη πολεμική προετοιμασία αποτελούν έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για την αντιμετώπιση μιας πραγματικής ή υποθετικής απειλής, αποτελώντας έτσι ένα χρήσιμο «εργαλείο» για την επίτευξη του στόχου της δημιουργίας και διατήρησης του αισθήματος της ασφάλειας στο κοινωνικό σύνολο (Λυμπέρης, 1993: 22).

Ωστόσο είναι αρκετοί εκείνοι οι θεωρητικοί των Διεθνών Σχέσεων που αντιμετωπίζουν την ασφάλεια ως κρατική υπόθεση, παραλείποντας τον επιθετικό προσδιορισμό «εθνική», για παράδειγμα ο Wæver (1995a) θεωρεί ότι η ασφάλεια αντιπροσωπεύει τη διακήρυξη μιας κατάστασης ανάγκης κατά την

οποία το κράτος έχει το δικαίωμα να ισχυριστεί ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε μέσο, προκειμένου να περιορίσει ή και να απωθήσει την ανάπτυξη μιας απειλής.

Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω, ο Gaubatz (2001) υπογραμμίζει ότι αρκετοί/ες υπέρμαχοι του ρεαλισμού συσχετίζουν την εθνική ασφάλεια με τη δημιουργία δύο διακριτών κοινοτήτων:

α) Από τη μία γίνεται αναφορά στην ανάγκη σύστασης μιας *εσωτερικής κοινωνίας ασφάλειας (internal security community)*, στα πλαίσια της οποίας οι πολίτες συσπειρώνονται προκειμένου να προστατεύσουν τον εαυτό τους από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Ρεαλιστικά ιδωμένο ένα κράτος με συνοχή είναι ένα κράτος που έχει την ικανότητα να αντλήσει τη συνεργατική συμπεριφορά των πολιτών του. Φυσικά προκειμένου να περιορίσει τα ανταγωνιστικά ατομικά συμφέροντα, κάθε κράτος οφείλει να επιδεικνύει απόλυτη δύναμη, περιμένοντας από τους πολίτες να παραιτηθούν από την πλειονότητα των δικαιωμάτων τους, με εξαίρεση το δικαίωμα της αυτοσυντήρησης. Σε αντάλλαγμα το κράτος τους προσφέρει τη δυνατότητα να ζήσουν σε ένα πλαίσιο απαλλαγμένο από πάσης μορφής κινδύνου. Βέβαια αυτό δεν τους/τις απαλλάσσει από την υποχρέωση να ρισκάρουν τη ζωή τους προκειμένου να υπερασπιστούν την εθνική κυριαρχία του κράτους.

β) Από την άλλη σημαντική θεωρείται και η δημιουργία μιας *εξωτερικής κοινωνίας ασφάλειας (external security community)* στην οποία οι πολίτες συσπειρώνονται για να προστατευτούν από άλλες κοινότητες ασφάλειας. Στη συγκεκριμένη οπτική περί ασφάλειας ένας πόλεμος σε εθνικό επίπεδο εξαρτάται από τη σύσταση κοινωνικών συμβολαίων σε εσωτερικό επίπεδο. Στη θεωρία του ρεαλισμού οι κοινότητες έχουν συνοχή όχι επειδή το ίδιο το κράτος τις υποστηρίζει πρακτικά αλλά γιατί η κοινωνία από μόνη της πρέπει να επιβιώσει σε ένα άναρχο διεθνές πλαίσιο. Συνεπώς οι εξωτερικοί κίνδυνοι δίνουν τα κίνητρα που χρειάζονται οι πολίτες για την αντιμετώπισή τους (Gaubatz, 2001). Για τη Levi (1997) είναι αυτοί ακριβώς οι κίνδυνοι που καθιστούν τις βασικότερες αιτίες δημιουργίας των κρατών, καθώς τα άτομα εντάσσονται σε μία τόσο αυστηρή οργανωτική δομή μόνο όταν έχουν να αντιμετωπίσουν έναν κοινό εχθρό ή πρόβλημα.

Συμπερασματικά, η ασφάλεια αναφέρεται στην ικανότητα ενός έθνους-κράτους να αντιμετωπίζει τις απειλές για την προστασία της ελευθερίας των πολιτών του, αξιοποιώντας παράλληλα τις εθνικές και διεθνείς συνθήκες για την υπεράσπιση των συμφερόντων του, συνδέοντας έτσι την έννοια της ασφάλειας με τη συμπεριφορά του κράτους (Barnett, 1992). Συνοψίζοντας τις κεντρικές θέσεις της ρεαλιστικής σχολής σκέψης παρατηρούμε ότι (Grieco, 1988· Mearsheimer, 1990, 1994/95 • Σπυρόπουλος, 2010).

- τα έθνη-κράτη, όπως προέκυψαν από τη συνθήκη της Βεστφαλίας, είναι οι κυρίαρχοι της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής, αποτελούν ορθολογικούς δρώντες που ενδιαφέρονται για τα εθνικά τους οφέλη και αντιδρούν στην απόκτηση περαιτέρω πλεονεκτημάτων από άλλους.
- το διεθνές σύστημα διαπνέεται από αναρχία, καθώς δεν υπάρχει καμιά υπέρτατη διεύθυνση, καμιά κεντρική εξουσία, που να μπορεί να αποτρέψει τις διακρατικές συγκρούσεις, την ένοπλη βία.
- τα κράτη επιδιώκουν να κατοχυρώσουν την ασφάλειά τους, διατηρώντας έτσι την θέση τους στο συσχετισμό δυνάμεων μέσω της στρατιωτικής ισχύος.
- τα κράτη αμφιβάλλουν για τις προθέσεις των υπολοίπων κρατών, καθώς επικρατεί μια κατάσταση ανταγωνισμού στην προσπάθεια αύξησης της κρατικής ισχύος.
- ο μόνος ρυθμιστικός παράγοντας που αποτρέπει μια κρατική δύναμη να εξουσιάσει τις υπόλοιπες, είναι η ισορροπία ισχύος.
- όταν η εξωτερική πολιτική επιτυγχάνει το στόχο της που είναι η διασφάλιση της τάξης στο διεθνές στερέωμα, ο πόλεμος αποτελεί μια φυσική διέξοδο, τη συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα.

Για τους/τις ρεαλιστές η επιβίωση για ένα κράτος δεν είναι απλά προτεραιότητα αλλά αυτοσκοπός, καθώς καλείται να ανατρέψει τους κινδύνους που προκαλεί το προβληματικό διεθνές σύστημα στο οποίο ενυπάρχει. Η ασφάλεια του έθνους είναι η ασφάλεια των πολλών, οι οποίοι καλούνται να κάνουν τις απαραίτητες θυσίες, οικονομικές, ατομικές και κοινωνικές, προκειμένου να διασφαλιστεί μία συνθήκη ισορροπίας. Άλλωστε, όταν υπάρχει

μία αίσθηση εθνικής ασφάλειας, υπάρχουν και οι κατάλληλες προϋποθέσεις για εσωτερική ευημερία, ανεξάρτητα με το τι συμβαίνει στο εξωτερικό περιβάλλον.

Συμπεράσματα 1^{ου} Κεφαλαίου

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάστηκαν τα διάφορα Θεωρητικά Ρεύματα του Ρεαλισμού που αφορμώνται από το έργο του Θουκυδίδη (5ος αι π.Χ), διατηρώντας, ωστόσο, κάποιες ουσιαστικές διαφορές. Παράλληλα σημειώθηκαν οι βασικές αρχές, αξιώματα που διέπουν κάθε θεωρία και επιχειρήθηκε η σύνδεσή τους με την έννοια της ασφάλειας για την ερμηνεία της συμπεριφοράς των κρατών και του διεθνούς συστήματος. Τέλος, αναλύθηκαν οι όροι της ισχύος, της στρατηγικής και των ενόπλων δυνάμεων που απασχολούν την παρούσα εργασία.

Κεφάλαιο 2° Εθνική ασφάλεια και σύγχρονα κράτη

2.1. Εθνική ασφάλεια και κράτος: Δύο συμπορευόμενες έννοιες μέσα στο πλαίσιο του ρεαλισμού

Συνιστά αναμφισβήτητο γεγονός ότι η εθνική ασφάλεια δεν υφίσταται χωρίς την ύπαρξη κράτους, καθώς και ότι η εθνική κυριαρχία ενός κράτους εξασφαλίζεται μέσω της εθνικής ασφάλειας. Τα όρια συνεπώς κράτους και εθνικής ασφάλειας είναι δυσδιάκριτα, με τους δύο όρους να βρίσκονται σε πλήρη αλληλεξάρτηση. Στη σφαίρα του νεορεαλισμού τα κράτη συνιστούν τους πρωταγωνιστικούς παράγοντες στο διεθνές επίπεδο, άποψη που προκρίνει την έννοια της κυριαρχίας, δίνοντας μία πιο «κρατοκεντρική» (*statist*) διάσταση στην εθνική ασφάλεια (Darel, 1999).

Η παραδοσιακά προσανατολισμένη οπτική του ρεαλισμού αναφορικά με τις Διεθνείς Σχέσεις παρουσιάζει τα κράτη-έθνη ως τις βασικές οντότητες μέσω των οποίων τα άτομα προσδιορίζουν την ταυτότητά τους. Είναι οι πιο εξελιγμένες και περίπλοκες μονάδες της ανθρώπινης κοινοτικής οργάνωσης, λειτουργώντας παράλληλα ως οι αποκλειστικά νόμιμοι κάτοχοι οργανωμένης βίας και άσκησης δύναμης στο παγκόσμιο διπλωματικό πλαίσιο (Smith, 2015).

Υπό το πρίσμα της πολιτικής θεωρίας, το κράτος προσδιορίζεται από δύο διαφορετικές μορφές: αφενός χαρακτηρίζεται ως άσκηση δύναμης μέσω ενός συστήματος συγκεντρωτικών πολιτικών θεσμών, αφετέρου η αναγνώριση ενός κράτους προϋποθέτει την ξεκάθαρη χωροταξική οριοθέτηση της περιοχής όπου θα ασκείται η προαναφερθείσα δύναμη. Αποδεχόμενοι/ες το γεγονός ότι ο ρεαλισμός έχει τη δική του παράδοση στις Διεθνείς Σχέσεις και με δεδομένο ότι οι τελευταίες δίνουν έμφαση στον γεωγραφικό διαχωρισμό των κρατών, μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό για ποιο λόγο η δεύτερη διάσταση των κρατών είναι πιο σημαντική από την πρώτη (Agnew, 1994).

Ακολουθώντας αυστηρά το ρεαλιστικό πλαίσιο, ο Hobbes θέτει ένα πολύ ουσιώδες ερώτημα αναφορικά με τη σύσταση, την οργάνωση και τη μορφή των σύγχρονων κρατών. Δίνοντας έμφαση στο εσωτερικό συγκείμενο των κρατών, διερωτάται πώς μία μεγάλη ομάδα ατόμων με ετερόκλητα και συνήθως

αντικρουόμενα συμφέροντα δύναται να δημιουργήσει μία πολιτική οντότητα που συνεργάζεται και επιλύει προβλήματα. Η συγκεκριμένη θέση, γνωστή ως το χομπεσιανό πρόβλημα, έχει διχάσει τους/τις θεωρητικούς των Διεθνών Σχέσεων, με πολλούς/ες να θεωρούν ότι η δημιουργία συνεργαζόμενων πολιτικών κοινοτήτων είναι πρακτικά αδύνατη (Gaubatz, 2001).

Προχωρώντας περαιτέρω στη συσχέτιση εθνικής ασφάλειας και κράτους, πρέπει να γίνει αναφορά στην έννοια του χώρου (*space*) ως εκείνον τον παράγοντα που επηρεάζει τις πολιτικο-οικονομικές συνθήκες που συμβαίνουν μέσα σε αυτόν. Οι κοινωνικοί επιστήμονες αντιλαμβάνονται τον χώρο μέσω δύο εκφάνσεων: τον *εδαφικό* (*territorial*) και τον *δομικό* (*structural*). Όταν ο χώρος προσδιορίζεται καθαρά εδαφικά, ουσιαστικά συνιστά μία σειρά τμημάτων που καθορίζουν τα εθνικά σύνορα. Αντιθέτως, η δομική έκφανση κάνει λόγο για γεωγραφικές οντότητες, όπως είναι οι περιφέρειες ή οι νομοί, που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Ωστόσο είτε εδαφικά είτε δομικά ιδωμένος ο χώρος, είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την εθνική ασφάλεια, διότι η ακεραιότητα του εξαρτάται από την πετυχημένη άσκηση προστασίας της *εθνικής κυριαρχίας* (*state sovereignty*) (Agnew, 1994).

Κινούμενοι/ες μέσα στο πλαίσιο του ρεαλισμού, η *εδαφικότητα* (*territoriality*) διαδραματίζει τον δικό της ρόλο στην κατανόηση της εθνικής ασφάλειας ενός κράτους. Πρόκειται ουσιαστικά για μία χωροταξική στρατηγική που επηρεάζει ανθρώπους και πόρους, ελέγχοντας μία συγκεκριμένη περιοχή. Θεωρείται μορφή επιβολής που κάνει χρήση της περιοχής, καθορίζοντας την πρόσβαση προς και από την προσδιορισμένη περιοχή. Μέσω της χρήσης συμβολικών σημαδιών στο έδαφος, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία αυτού που ονομάζουμε *εδαφικό έθνος-κράτος* (*territorial nation-state*) (Anderson & O'Dowd, 2010).

Αναμφισβήτητα η ασφάλεια συνιστά τη δικαιολογία αλλά και την ανάληψη δράσης που οδηγεί την πολιτική πέρα από τους προκαθορισμένους κανόνες του εσωτερικού και εξωτερικού πλαισίου. Είναι αυτή που αναγνωρίζει ως «ειδικό αντικείμενο ασφαλείας» οποιοδήποτε ζήτημα την απειλεί και χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. Από αυτή τη διαπίστωση προκύπτει και η έννοια της *ασφαλειοποίησης* (*securitization*), ως μία αρκετά ριζοσπαστική έκφανση πολιτικής. Όπως κάθε ζήτημα έτσι και η εθνική ασφάλεια κινείται ανάμεσα στο

τρίπτυχο μη πολιτικοποιημένη - πολιτικοποιημένη- ασφαλειοποιημένη. Στην πρώτη περίπτωση το κράτος δείχνει ελάχιστη έως μηδενική σημασία στον τομέα της ασφάλειας, αποφεύγοντας να την αναδείξει στη σφαίρα του κοινού ενδιαφέροντος. Στη δεύτερη περίπτωση, το ζήτημα της ασφάλειας συνιστά κεντρικό πυλώνα της κρατικής πολιτικής, κάτι που προκύπτει από τις κυβερνητικές αποφάσεις που λαμβάνονται και από τη διάθεση των απαραίτητων πόρων. Τέλος, σε ένα ασφαλειοποιημένο κράτος, η ασφάλεια πηγάζει από την ύπαρξη μίας απειλής και την υιοθέτηση επειγόντων μέτρων, που σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνούν τις νόρμες του πολιτικού συστήματος (Buzan et al., 1998).

Αναζητώντας περαιτέρω τη συσχέτιση εθνικής ασφάλειας και σύγχρονου κράτους, οι ρεαλιστές έχουν επικριθεί δριμύτατα για την επιφυλακτική στάση που τηρούν απέναντι στο ζήτημα των ηθικών κανόνων που προσδιορίζουν τον τρόπο λειτουργίας ενός κράτους. Όσοι/ες εναντιώνονται στις αντιλήψεις του συγκεκριμένου τρόπου σκέψης περί κρατών, κατηγορούν τον ρεαλισμό ότι οδηγεί σε μία ανήθικη διεθνή τάξη πραγμάτων, υπό το πρίσμα μιας μακιαβελικής πεποίθησης ότι η πολιτική διαμορφώνει τους κανόνες της ηθικής και όχι το αντίστροφο. Αυτό βέβαια λίγο αφορά τους/τις ρεαλιστές που ισχυρίζονται με πάθος ότι η συμπεριφορά ενός κράτους και φυσικά ο τρόπος εξασφάλισης της εθνικής ασφάλειας πηγάζει από την ισχύ και την προώθηση των εθνικών συμφερόντων (Desch, 2003).

Από όσα προηγήθηκαν προκύπτει ότι η ασφάλεια των κρατών, ιδωμένη από τους/τις υπέρμαχους του ρεαλισμού, προσεγγίζεται με τρεις διαφορετικές πεποιθήσεις: την *κρατοκεντρική διάσταση* που αναγνωρίζει τα κράτη ως τους αδιαμφισβήτητους πρωταγωνιστές της διεθνούς σκηνής, τη *διάσταση της λογικής*, δεδομένου ότι το πολιτικό πλαίσιο αναλύεται μόνο αν θεωρήσουμε τα κράτη ως λογικές μονάδες που προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους και τέλος της *διάσταση της ισχύος*, ως παράγοντα που ενισχύει τα συμφέροντα των κρατών (Keohane, 1986).

Εν συνεχεία η συσχέτιση της εθνικής ασφάλειας με την ίδια την υπόσταση του κράτους γίνεται περισσότερο αντιληπτή μέσω της έμφασης που δίνουν οι ρεαλιστές στην *ισορροπία ισχύος* (*balance of power*). Οι θεωρίες που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί κινούνται γύρω από δύο βασικές παραδοχές:

αφενός τα ίδια τα κράτη εμπλέκονται σε μία συμπεριφορά εξισορρόπησης δυνάμεων και αφετέρου το ίδιο το διεθνές σύστημα τείνει προς την ισορροπία. Κατ' επέκταση τρεις είναι οι βασικές μορφές που λαμβάνει η ισορροπία ισχύος στο σύγχρονο πλαίσιο: η δυαδική, η χειρωνακτική και η αυτόματη (Keohane, 1986).

Αρχής γενομένης από τη *δυαδική ισορροπία (dyadic balance)*, οι υπέρμαχοί της θεωρούν ότι τα κράτη οφείλουν να δράσουν, προκειμένου να εξισορροπήσουν την αυξανόμενη δύναμη των αντιπάλων τους. Οποιαδήποτε απόφαση και αν παρθεί στον τομέα της εθνικής ασφάλειας, οφείλει να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τις εξωτερικές απειλές. Ακόμα και όταν το αντίπαλο κράτος δεν εμπλέκεται σε επεκτατικές πολιτικές αλλά συνιστά έστω και θεωρητικά μία απειλή, είναι απαραίτητη η εξασφάλιση συναισθήματος ασφάλειας και αμυντικής επάρκειας (Keohane, 1986).

Αναφορικά με την *χειρωνακτική ισορροπία (manual balance)*⁶ η εξασφάλιση της συνιστά αποτέλεσμα των σκόπιμων προσπαθειών των κυβερνώντων ενός κράτους. Η συγκεκριμένη οπτική θεωρεί ότι ένα κράτος έχει περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης μέσω της ισορροπημένης αντιμετώπισης των απειλών, μειώνοντας παράλληλα τις καταστροφικές συνέπειες της εμπλοκής σε ένα πόλεμο. Συνεπώς η ασφάλεια προκύπτει από την εξισορρόπηση ενός αποτελέσματος που επιθυμούν να αποφύγουν οι λαμβάνοντες των αποφάσεων, όπως για παράδειγμα η ελαχιστοποίηση των ηγεμονικών προθέσεων ενός αντίπαλου κράτους. Γίνεται έτσι λόγος για τη δυνατότητα ενός κράτους να λειτουργεί αποτρεπτικά, υπεραμυνόμενο της κυριαρχίας του (Keohane, 1986). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Rosecrance (2003) κάθε «εξισορροπιστής» πρέπει πρώτιστα να στοχεύει στην εγκαθίδρυση ενός δημοσίου συναισθήματος ασφάλειας ενάντια στη συνολική ηγεμονική τάση του συστήματος και όχι απλά να εμπλέκεται σε μία καθαρή αμυντική-αποτρεπτική στοχοθεσία.

Τέλος, η *αυτόματη ισορροπία (automatic balance)* προκρίνει το γεγονός ότι το σύστημα τείνει ανεμπόδιστο προς την ισορροπία, ανεξάρτητα από τις

⁶ Η απόδοση των αγγλικών όρων στα Ελληνικά έχει γίνει από τον συγγραφέα της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας. Για αυτόν τον λόγο δίπλα στον ελληνικό όρο παρατίθεται και ο αρχικός αγγλόφωνος.

δράσεις ή τους σκοπούς των μεμονωμένων κρατών. Η συγκεκριμένη αντίληψη έχει σαφείς επιρροές από το έργο του Rousseau, ο οποίος διατεινόταν ότι η ισορροπία δεν είναι απόρροια της εσκεμμένης δράσης του ανθρώπου αλλά απλά υπάρχει και συνιστά αποτέλεσμα κυρίως της αρνητικής ανατροφοδότησης. Άλλοτε η αυτόματη ισορροπία είναι *ευρέως διαδεδομένη* (*widespread*), άλλοτε *επαρκής* (*sufficient*) και τέλος *ελάχιστη* (*little*) (Keohane, 1986).

Αναλογικά, η παραδοσιακή κρατικοκεντρική θεώρηση της εθνικής ασφάλειας τίθεται υπό αμφισβήτηση σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται διαρκώς. Οι μεταναστευτικές-προσφυγικές ροές, η δημιουργία σταθερών διεθνών κοινοτήτων, οι διεθνείς οικονομικές αγορές, η παγκοσμιοποίηση της κατανάλωσης, της παραγωγής και της εργασίας και η εμφάνιση περιφερειακών πολιτικών δομών, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, δημιουργούν ερωτηματικά αναφορικά με το κατά πόσο η εθνική ασφάλεια αφορά μόνο ένα κράτος (Albert, 1998).

Εφόσον λοιπόν τα κράτη βασίζουν την εξωτερική τους πολιτική όχι μόνο στις διεθνείς αξίες, αλλά και στα εθνικά τους συμφέροντα, η Ελλάδα μπορεί, μέσω της άσκησης πειθούς να εξασφαλίσει την υποστήριξη των περισσότερων Μεγάλων Δυνάμεων ως προς την ύπαρξη κοινών συμφερόντων. Ακόμα και σήμερα, μια μεγάλη μερίδα Ελλήνων θεωρεί ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις θα έπρεπε να υποστηρίζουν αλτρουιστικά τις ελληνικές θέσεις στα εθνικά μας θέματα, και απογοητεύεται όταν η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων δεν συμπίπτει με τις ελληνικές επιθυμίες, ερμηνεύοντας την ως δείγμα «ανθελληνισμού» και οδηγώντας σε μια αναποτελεσματική εθνική στρατηγική (Παπασωτηρίου, 1996: 313-316).

Συμπερασματικά η ρεαλιστική στάση και θέση αναγάγει το θέμα της εθνικής ασφάλειας, σε ζήτημα μέγιστης σημασίας, δεδομένου ότι το κράτος συνιστά τον πυρήνα κάθε συζήτησης περί Διεθνών Σχέσεων. Ένα τόσο κρατικοκεντρικό ρεύμα όπως ο ρεαλισμός, δεν θα μπορούσε να παραγκωνίζει την ασφάλεια, καθόσον εξασφαλίζει την επιβίωση του εκάστοτε κρατικού μικρόκοσμου. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Litsas (2014) όταν ένα κράτος δεν έχει τη δυνατότητα να περιφρουρήσει την οντολογική του ύπαρξη, τότε αναπόφευκτα δημιουργείται ένα κενό στη διεθνή σκηνή. Έχοντας

λοιπόν περιγράψει τη ξεκάθαρη θέση των υπερμάχων του ρεαλισμού για την εθνική ασφάλεια, στο επόμενο υποκεφάλαιο επιχειρείται η διασύνδεση της ασφάλειας του έθνους με την έννοια της εθνικής κυριαρχίας, πάντα με γνώμονα τις ρεαλιστικές επιταγές και απόψεις.

2.2. Η εθνική ασφάλεια ως εξασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας

Ο Waltz (1979) υποστηρίζει την πεποίθηση ότι η επιβίωση του κράτους είναι συνυφασμένη με την εσωτερική και εξωτερική ισορροπία δυνάμεων. Το κράτος είναι ο κύριος πρωταγωνιστής στο διεθνές σύστημα, αφού τα κράτη που το απαρτίζουν διαθέτουν εσωτερική και εξωτερική δύναμη. Οι αξιώσεις αυτές της κυριαρχίας προσδιορίζονται μέσα από την δέσμευση των κρατών για πρακτικές αμοιβαίας αναγνώρισης, καθιστώντας την αμφότερη αναγνώριση της κυριαρχίας σημαντικό στοιχείο ως προς τον προσδιορισμό του ίδιου του κράτους. Ο Hinsley (1986) πάλι, συνδέει την έννοια της κυριαρχίας ενός κράτους με τη φύση, την προέλευση και την ιστορία του, εμβαθύνοντας στη Βεσφαλιανή θεωρία που θέλει το ιδεώδες της κρατικής κυριαρχίας να βασίζεται στο δικαίωμα της μη επέμβασης και του απαραβίαστου των συνόρων (Biersteker, 2013).

Τα τελευταία χρόνια ενισχύεται η θεωρία ότι η ισχύς του κράτους αποδυναμώνεται αφενός επειδή οι ίδιοι οι πολίτες εγείρουν αμφιβολίες ως προς την ισχύ της κεντρικής εξουσίας και των αποφάσεών της και αφετέρου επειδή η κρατική δύναμη και ισχύς μετατοπίζεται σε διεθνείς οργανισμούς στο πλαίσιο της παγκόσμιας κοινωνίας (Strange, 1996). Οι ρεαλιστές διανοούμενοι/ες βέβαια, αμφισβητούν την παραπάνω θεωρία και συνεχίζουν να υποστηρίζουν την κρατική κυριαρχία στο διεθνές σύστημα. Στη σκέψη τους ο διαρκής σχηματισμός νέων κρατικών σχηματισμών, που προκύπτουν από πολεμικές αναφλέξεις, όπως ισχύει στην περίπτωση της διάσπασης του κράτους της πρώην Γιουγκοσλαβίας, της αμφίβολης πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της επισφαλούς κατάστασης της περιοχής της Ανατολής, συνιστούν ισχυρές αποδείξεις ότι μόνο τα μεμονωμένα κράτη δύνανται να επιβιώσουν σε έναν κόσμο ανταγωνιστικό. Σε αυτό το πλαίσιο ο Waltz (1979), υπεραμύνεται της εσωτερικής πολιτικής δομής των κρατών που διαθέτουν κυβερνητικούς θεσμούς

και υπηρεσίες σε αντίθεση με τα διεθνή συστήματα που είναι αποκεντρωμένα και άναρχα, στα οποία οι πολεμικές συρράξεις μπορούν να ξεσπάσουν οποτεδήποτε, καθώς δεν υπάρχει κεντρική εξουσία που να τις εμποδίζει.

Από την άλλη, ο αγώνας για επιβίωση ενός κράτους μέσα από την ενίσχυση της ισχύος του, έχει ως αποτέλεσμα την επίτευξη της ασφάλειας που όταν πραγματοποιηθεί, επιφέρει αυτόματα ανασφάλεια στα υπόλοιπα κράτη του συστήματος. Πρόκειται για το περίφημο *δίλημμα ασφαλείας* (*security dilemma*), σύμφωνα με τη θεωρία του οποίου, η ισχυροποίηση του ενός επιφέρει την πρακτική ή έστω θεωρητική αποδυνάμωση του άλλου (Herz, 2003).

Ρεαλιστικά ιδωμένο το συγκεκριμένο δίλημμα κατέχει κεντρική θέση στη σκέψη των εκπροσώπων του ρεύματος. Πιο συγκεκριμένα για τους/τις *επιθετικούς ρεαλιστές* (*offensive realists*) εν μέσω διλήμματος ο πόλεμος φαντάζει τόσο λογικός όσο και αναπόφευκτος, ενώ οι *νεοφιλελεύθεροι*⁷ *ρεαλιστές* θεωρούν ότι μία από τις λειτουργίες των διεθνών θεσμών είναι η εξισορρόπησή του. Αντίστοιχα, οι *Φιλελεύθεροι* του ρεύματος κρίνουν ότι οι προαναφερθέντες θεσμοί διευκολύνουν την ειρήνη με γνώμονα το δίλημμα ασφαλείας, με τους *δομικούς* να προκρίνουν το γεγονός ότι η «ανακούφισή» του είναι μία από τις διόδους από τις οποίες διέρχεται η ανασύσταση της αναρχίας που επικρατεί διεθνώς (Tang, 2010).

Και αν κάποιος/α ισχυριστεί ότι το συγκεκριμένο δίλημμα φαντάζει μία ακόμα θεωρητική προσέγγιση της έννοιας της ασφάλειας, τότε απλά πλανάται οικτρά. Από το δίλημμα της ασφάλειας πηγάζει πλήθος προβληματισμών που σχετίζονται με τη συμπεριφορά των στρατηγικών συμμαχιών, την αποτελεσματικότητα των τεχνικών αποτροπής μιας επιθετικής συμπεριφοράς, την επεκτατική πολιτική ορισμένων χωρών, τις εθνικές συγκρούσεις, τον έλεγχο των συμβατικών όπλων, τη διασπορά των πυρηνικών και τον ολοένα αυξανόμενο ανταγωνισμό σε διεθνές επίπεδο (Glaser, 1997).

Άλλωστε ιστορικά έχει αποδειχθεί ότι το συγκεκριμένο δίλημμα ανέκαθεν προσδιόριζε τις πολιτικές ασφαλείας των κρατών. Έτσι ενδιαφέρον παρουσιάζει

⁷ Ο Νεοφιλελευθερισμός πρεσβεύει πως κυρίαρχο ρόλο στο Διεθνές σύστημα έχουν το κράτος, η επιβίωση και η αυτοβοήθεια. Ακολουθούν το δόγμα του ρεαλισμού ότι τα κράτη προωθούν το εθνικό τους συμφέρον αλλά ισχυρίζονται πως η αναρχία του διεθνούς συστήματος μπορεί να μετριαστεί μέσω θεσμοθετημένων κανόνων, των διεθνών οργανισμών και μιας ισχυρής δημοκρατίας.

ο τρόπος με τον οποίο ο ιστορικός Θουκυδίδης σκιαγραφεί τη μεγέθυνση της αθηναϊκής ισχύος ως αποτέλεσμα της πολιτικής βούλησης του Περικλή για την αύξηση της ασφάλειάς της απέναντι στην εξωτερική απειλή των Περσών, αποκαλύπτοντας την αμφίδρομη και διαλεκτική σχέση ισχύος- καχυποψίας- φόβου για την ασφάλεια και την ανεξαρτησία της Σπάρτης και των συμμάχων της (Zagorin, 2006: 31). Ο Θουκυδίδης συμμετέχοντας στον Πελοποννησιακό Πόλεμο με το αξίωμα του στρατηγού και βασισμένος στις πληροφορίες- μαρτυρίες που συνέλεξε μετά το πέρας των πολεμικών συγκρούσεων, υπογραμμίζει τη διαχρονική σημασία της ισχύος για την ασφάλεια ενός κράτους, με δεδομένο το ότι ο ισχυρός είναι σε θέση να επιβάλλει στον αδύναμο την θέλησή του μέσα από την αναπόδραστη χάραξη της πολιτικής που επιθυμεί. Ο ανίσχυρος αντίθετα υποχωρεί εξαιτίας της αδυναμίας του. Έτσι η μεγάλη αύξηση της αθηναϊκής δύναμης και κυριαρχίας αποτελεί τη βασική αιτία του Πελοποννησιακού Πολέμου αφού οι Λακεδαιμόνιοι αναγκάστηκαν να πολεμήσουν εξαιτίας του φόβου και της καχυποψίας.

Μέσα από την εξιστόρηση του Πελοποννησιακού Πολέμου, ο Θουκυδίδης γίνεται ο πρώτος θεωρητικός των Διεθνών Σχέσεων που συσχετίζει τον πόλεμο με την άνιση κατανομή ισχύος μεταξύ των κρατών και αναδεικνύει το δίλημμα της ασφάλειας ως την πραγματική αιτία του πολέμου. Η de Romilly (1991) με τη σειρά της σημειώνει ότι ο κύριος προβληματισμός των Σπαρτιατών σχετιζόταν κυρίως με το προβάδισμα ισχύος που σταδιακά απέκτησαν οι Αθηναίοι και τον φόβο ότι η αθηναϊκή δύναμη θα στρεφόταν εναντίον τους με στόχο την κυριαρχία επί των εδαφών τους. Σε ένα τέτοιο σύστημα ανασφάλειας και συνεχούς ανταγωνισμού τα κράτη βρίσκονται σε συνεχή επαγρύπνηση επιζητώντας την ασφάλεια και την ανεξαρτησία τους. Αν κάποιο κράτος κατά τον Gilpin (1987: 154), δεν προνοήσει για την εξασφάλιση της ασφάλειας και της επιβίωσής του, υπάρχει κίνδυνος άλλα κράτη αυξάνοντας τη θέση ισχύος τους, να απειλήσουν τα ζωτικά συμφέροντα και την ύπαρξή του.

Σε ανάλογο μήκος κύματος ο Hobbes, ως ένας από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους του ρεαλισμού, κάνει λόγο για τον σπουδαίο ρόλο που διαδραματίζει το *κίνητρο του φόβου* (*motive of fear*) στην προσπάθεια των κρατών να εξασφαλίσουν εθνική ασφάλεια και κυριαρχία. Ο φόβος βρίσκεται πίσω από τις προσπάθειες των κρατών να προστατευθούν, μέσω της

ισχυροποίησης της δύναμής τους, δεδομένου ότι συνιστά τη φυσιολογική αντίδραση σε κάθε απειλή (Freyberg-Inan, 2004).

Συμπερασματικά η ίδια η ιστορία έχει αποδείξει ότι η εθνική ασφάλεια συμβαδίζει με την έννοια της εθνικής κυριαρχίας μέσω του διλήμματος ασφαλείας. Βασιζόμενο στην αβεβαιότητα, το δίλημμα ασφαλείας προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό την συμπεριφορά των κρατών και την πολιτική τους ατζέντα, αναφορικά με τις Διεθνείς Σχέσεις (Litsas, 2012). Ο ανταγωνισμός για την απόκτηση δύναμης και η βασική προσπάθεια των κρατών να είναι προετοιμασμένα για το χειρότερο δυνατό σενάριο, υπήρξαν πάντοτε κριτήρια για τη χάραξη της πολιτικής ασφαλείας των κρατών. Η επιβίωση είναι και θα είναι πάντα ο κινητήριος μοχλός της λήψης αποφάσεων περί ασφαλείας από τους/τις κυβερνώντες, κάτι που φυσικά είναι σε απόλυτη σύμπνοια με τον θεωρητικό προσανατολισμό του ρεαλισμού.

Συμπεράσματα 2^{ου} Κεφαλαίου

Στο παρόν κεφάλαιο διερευνήθηκε η σχέση κράτους και ασφαλείας, υπό την οπτική του ρεαλισμού, για την εξασφάλιση της επιβίωσης και την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων του κάθε κράτους στο πλαίσιο των Διεθνών Σχέσεων. Συνακόλουθα εξετάστηκε το ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας στο Διεθνές σύστημα και μελετήθηκε η έννοια της ισχύος και του διλήμματος ασφαλείας αναφορικά με το καθεστώς ανταγωνισμού που επικρατεί μεταξύ των δρώντων οργανισμών στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Κεφάλαιο 3^ο Οι πολιτικοκοινωνικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας

3.1. Η εθνική ασφάλεια ως άσκηση πολιτικής

Από τον Περικλή ως τον Κίσινγκερ η ρεαλιστική σκέψη έχει ασχοληθεί επισταμένα με την άσκηση της πολιτικής των κρατών και τον τρόπο συμπεριφοράς των ηγετών και πολιτικών που δρουν σε αυτά. Ένας δίκαιος σκοπός όπως η εξασφάλιση της εθνικής ασφάλειας ως απαραίτητη προϋπόθεση της πολιτικής σταθερότητας δεν «θριαμβεύει» απλά και μόνο επειδή έχει την ετικέτα της δικαιοσύνης αλλά πετυχαίνει διότι έχει ευρεία αποδοχή και πολλαπλασιάζει τις πιθανότητες για συλλογική δράση και απόκτηση συμμάχων (Gray, 2007).

Ο ρεαλισμός τοποθετεί στα θεμέλια της ασφάλειας το κράτος, κάνοντας σαφή διάκριση ανάμεσα στην *ατομική (personal morality)* και τη *συλλογική ηθική (collective morality)*. Τα κράτη δεν είναι ηθικά και κατ' επέκταση δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ως ηθικά. Στη φράση «η ανάγκη δεν υπακούει σε νόμους» συνοψίζεται η ρεαλιστική πεποίθηση που θέλει τα κράτη να προβαίνουν σε οποιαδήποτε ενέργεια, στοχεύοντας στην προστασία της κοινωνικοπολιτικής και εδαφικής ανεξαρτησίας τους, ακόμα και αν αυτό σημαίνει τη θυσία ορισμένων πολιτών για την προστασία του συνόλου. Συνεπακόλουθα ένας πολιτικός με ρεαλιστική φιλοσοφία δρα με σύνεση, παρατηρώντας με προσοχή το δίλημμα της ασφάλειας και παραμένοντας επιφυλακτικός απέναντι στη στρατιωτική οργάνωση των αντίπαλων κρατών, αντιμετωπίζοντας συνεχώς την πρόκληση της εμπλοκής σε έναν πόλεμο αλλά και αυτή της διατήρησης της ειρήνης σε ένα κόσμο χαοτικά κακό (Gray, 2007).

Ο Von Clausewitz (2014) σημειώνει ότι «πόλεμος είναι απλώς η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», δηλώνοντας ότι η στρατιωτική στρατηγική αποτελεί μέρος του ευρύτερου πολιτικού σχεδίου και ότι οι πόροι του έθνους πρέπει να υποτάσσονται στο καθήκον της επίτευξης των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών του πολέμου (*υψηλή στρατηγική*). Η πιο ευρεία χρήση της στρατηγικής επικαλύπτει αναπόφευκτα την κοινή έννοια της *πολιτικής*, που μπορούμε να την ορίσουμε ως τους εθνικούς σκοπούς και τις αποδεκτές

διαδικασίες που ένα έθνος θα ακολουθήσει με σχέδιο δράσης που επιλέγεται από τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις (ημέτερες δυνατές ενέργειες) λαμβάνοντας υπόψη δεδομένους όρους. Έτσι μπορούμε να πούμε, ότι η πολιτική αναφέρεται πρώτιστα σε ένα ευρύ φάσμα εθνικών συμφερόντων (συμφέροντα επιβίωσης, ζωτικά συμφέροντα, μείζονα συμφέροντα) και στους τεθέντες εθνικούς σκοπούς, ενώ «η στρατηγική» στους τρόπους ενέργειας με τα σχέδια δράσης, ώστε να επιτύχουμε τους σκοπούς που εξασφαλίζουν τα προαναφερθέντα εθνικά συμφέροντα, με τους διατιθέμενους περιορισμένους πόρους.

Η πολιτική που χαράσσει η εκάστοτε κυβέρνηση είναι εξαιρετικής σημασίας για τον προσδιορισμό της απειλής, το σχεδιασμό του τρόπου και χρόνου αντιμετώπισής της, καθώς και την κινητοποίηση των πηγών ισχύος του κράτους για την εξουδετέρωσή της (Lobell, Ripsman, & Taliaferro, 2009). Επομένως η εκτελεστική εξουσία ενός κράτους και κυρίως οι ιθύνοντες της εξωτερικής πολιτικής, λαμβάνουν υπόψη εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, ώστε να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν την εξωτερική πολιτική. Η κυβέρνηση αποτελεί το σημείο επαφής των εσωτερικών και εξωτερικών απειλών ή παραγόντων που μπορεί να επιδράσουν την ασφάλεια του κράτους και δρα πολυεπίπεδα καθορίζοντας τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής και επιδιώκοντας αποτελέσματα που αναφέρονται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα μια κυβέρνηση για την αντιμετώπιση μιας ασταθούς εσωτερικής πολιτικής, όπως οξεία πολιτική αντιπαράθεση με την αντιπολίτευση, περίπτωση βαθιάς λαϊκής δυσαρέσκειας, μπορεί να υιοθετήσει μια σκληρή εξωτερική πολιτική έναντι ενός κράτους που έχει χαρακτηριστεί ως απειλή, οδηγώντας έτσι τους πολίτες του σε εθνική συσπείρωση, για την επίτευξη της εκτόνωσης των αντιδράσεων στο εσωτερικό και κατ' επέκταση στην επιβολή της ισχύος της κυβέρνησης στο πληθυσμό (Lobell, 2009: 57-60).

Άλλωστε η εμπλοκή ή μη άλλων παραγόντων στην άσκηση της πολιτικής ενός κράτους αναφορικά με την εθνική ασφάλεια έχει αποτελέσει την αφορμή για την άσκηση δριμείας κριτικής στους/στις υπέρμαχους του ρεαλισμού. Το ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο τα κράτη υπερισχύουν σε επιρροή των υπόλοιπων κοινωνικών δυνάμεων και των μη-κρατικών φορέων δεν υφίσταται σύμφωνα με τις αντιλήψεις του ρεαλισμού, καθώς το κράτος διαθέτει μεγάλο

βαθμό αυτονομίας και αποτελεί μία λογική και συνεκτική οντότητα, που ενδιαφέρεται πρωτίστως για τον υψηλό στόχο της ασφάλειας. Φυσικά λιγότερο σημαντικοί στόχοι, όπως η κοινωνική ευημερία, η οικονομική σταθερότητα και περιβαλλοντικά ζητήματα θυσιάζονται στο βωμό της στρατιωτικής υπεροχής, ως παράγοντες εξασφάλισης της ασφάλειας (Hobson, 2000).

Έχοντας καθαρά οικονομική οπτική, ο Gilpin (2016) συσχετίζει τη δύναμη κατά την άσκηση πολιτικής με τη δύναμη που προσδίδει το χρήμα στην οικονομική θεωρία. Εισάγει τον οικονομικό όρο *χρησιμότητα* (utility), στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων, θεωρώντας ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ταυτόσημη έννοια με την ασφάλεια και το εθνικό συμφέρον. Κατ' επέκταση, όταν ένα κράτος θέτει ως βασικό στόχο της πολιτικής του την αύξηση της χρησιμότητας, ουσιαστικά δίνει έμφαση στην προώθηση της ασφάλειας, ως έκφραση δύναμης. Για τον Gilpin είναι σημαντική η εισαγωγή της υπολογιστικής τεχνικής της *οριακής ανάλυσης* (*marginal analysis*) στο πεδίο της εδαφικής επέκτασης, καθώς αυτή μπορεί να συμβεί μόνο, όταν το κέρδος υπερिशύει έστω και οριακά του κόστους. Συνεπώς η εθνική ασφάλεια ιδωμένη μέσα από αυτό το πρίσμα, οφείλει να λαμβάνει υπόψη της όχι μόνο το κέρδος αλλά και το οποιοδήποτε κόστος.

Στην περίπτωση της Ελλάδας θα πρέπει να αναζητηθούν τρόποι αύξησης της ισχύος, προκειμένου να εξισορροπηθούν οι προκλήσεις της Τουρκίας. Η μεγιστοποίηση της ισχύος μπορεί να γίνει είτε μέσω εσωτερικής είτε/και μέσω εξωτερικής εξισορρόπησης. Είναι προφανές ότι η Ελλάδα πρέπει να επιδιώξει και τις δύο μορφές, δίνοντας βάρος στην πρώτη. Η εξωτερική εξισορρόπηση μπορεί να επιτευχθεί μέσω της αναζήτησης και επίτευξης συμμαχιών και διπλωματικών ερεισμάτων ή μέσω της προσβολής των συμμαχιών του αντιπάλου, λειτουργώντας ως παράγοντας σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Μεσογείου, περιοχής που προσελκύει το ενδιαφέρον διεθνών ισχυρών δρώντων. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να θέσει τις βάσεις για την επίτευξη συμμαχιών που θα ενισχύσουν την αποτρεπτική της ικανότητα. Η Ελλάδα άλλωστε βρίσκεται γεωγραφικά σε θέση γεινίασης με χώρες που χαρακτηρίζονται από αστάθεια και ρευστότητα πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής φύσης. Η άμεση γεινίαση συγκεκριμένα με την Τουρκία που θέτει συνεχώς ζητήματα εθνικών διεκδικήσεων και θεωρεί τη

στρατιωτική ισχύ ως αποδεκτό εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ, 2016⁸), φέρνει συχνά στο προσκήνιο το ζήτημα του πολέμου και της ειρήνης (Rösch, 2013).

Η εσωτερική εξισορρόπηση μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη λογική χρήση και εκμετάλλευση των εσωτερικών πόρων ενός δρώντος οργανισμού, που περιλαμβάνει την ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων (αγορά εξοπλιστικών συστημάτων, κατάλληλη στρατιωτική εκπαίδευση μόνιμου προσωπικού και εφέδρων σύμφωνα με τις αρχές σύγχρονου αμυντικού δόγματος). Επιπλέον έμφαση πρέπει να δοθεί στη σύγχρονη τεχνολογία για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού άμυνας, ως προς τη δομή των δυνάμεων, τη στρατολογία, την εκπαίδευση, και τη διαχείριση οπλικών συστημάτων υψηλής τεχνολογίας (Πλατιάς, 2005: 222). Απαραίτητη κρίνεται επιπλέον η αναφορά στις τεχνολογικές καινοτομίες ως προς τη συλλογή πληροφοριών για την κατάσταση στο πεδίο της μάχης (Intelligence, Surveillance and Reconnaissance), τη δυνατότητα επεξεργασίας των πληροφοριών, την άμεση μεταβίβασή τους στο πεδίο της μάχης και την αξιοποίηση των πληροφοριών αυτών από οπλικά συστήματα (πλατφόρμες) που χρησιμοποιούν πλέον την δύναμη πυρός που διαθέτουν με εξαιρετική ακρίβεια στόχευσης (*precision force*) (Πλατιάς, 2005: 231-2). Ο συνδυασμός όλων των στοιχείων της ποιοτικής αναβάθμισης έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην αύξηση της ισχύος και της απόδοσης των Ενόπλων Δυνάμεων (Μάζης, 2006: 91-99).

Έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο όρος της πολιτικής εμπειριέχει την υλοποίηση/εξυπηρέτηση πρωτίστως των καίριων εθνικών συμφερόντων ακολουθώντας την προγραμματισμένη εθνική στοχοθεσία τόσο σε επίπεδο εξωτερικής όσο και εσωτερικής πολιτικής για την προώθηση της ασφάλειας των πολιτών ενός κράτους αλλά και την αναβάθμιση της θέσης του στο Διεθνές σύστημα σύμφωνα με τις αρχές του ρεαλισμού.

⁸<https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2011/06/%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%9C%CE%95%CE%A0-%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3-2016.pdf>

3.2. Εθνική ασφάλεια και κοινωνική ευημερία

Η εθνική άμυνα και το αγαθό της ασφάλειας είναι βασικές προϋποθέσεις για την ευημερία της χώρας, ωστόσο σπανίως απασχολεί το κοινωνικό γίγνεσθαι. Θεωρείται βασικό κεκτημένο, χωρίς να αξιολογείται η ποιότητα αλλά και η επάρκειά του. Πάντοτε απασχολεί τις κοινωνίες εάν οι επενδύσεις στον παράγοντα εθνική άμυνα και ασφάλεια, είναι παραγωγικές και προσφέρουν το ανάλογο ανταποδοτικό όφελος (σχέση κόστους– οφέλους).

Η εθνική ασφάλεια σχετίζεται άμεσα με τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς που επηρεάζουν με τη σειρά τους τη διαχείριση του κρατικού προϋπολογισμού, το σχεδιασμό της δημοσιονομικής πολιτικής, τον καταμερισμό των κρατικών εξόδων στους τομείς της παιδείας, της οικονομικής και κοινωνικής πρόνοιας, επιδρώντας σε μεγάλο βαθμό στη φορολογία και στο επίπεδο ευημερίας των πολιτών (Σταυρινός, 1997:56). Άμεσος στόχος της κρατικής πολιτικής είναι η εξέταση των οικονομικών του έθνους-κράτους για την ικανοποίηση των δημόσιων αγαθών της κοινωνίας, ένα εκ των οποίων ταυτίζεται με την άμυνα του κράτους απέναντι στις επεκτατικές βλέψεις άλλων χωρών (Κάντας, 2002:32). Οι περισσότερες έρευνες δείχνουν ότι η ανάγκη αμυντικής θωράκισης ενός κράτους οδηγεί σε περικοπές των δαπανών σε κρατικούς κοινωνικούς τομείς, όπως αυτούς της εκπαίδευσης, της υγείας, της πρόνοιας (Hartley & McLean, 1981), γεγονός που μπορεί να ανατραπεί μέσα από τις πιέσεις του κοινωνικού συνόλου και την ευαισθησία δημοκρατικών, ως επί το πλείστον, κυβερνήσεων.

Αναφορικά με τις παραπάνω θέσεις, ο Smith (1977) θεωρεί την άμυνα ως έναν από τους τρεις βασικούς τομείς της κοινωνίας που έχουν την ανάγκη της συνεχούς κρατικής χρηματοδότησης, μαζί με τη δικαιοσύνη και τη δημόσια υγεία, γεγονός που επιτρέπει την κρατική παρέμβαση στην οικονομική δραστηριότητα, ώστε να διασφαλιστεί το δημόσιο συμφέρον μέσα από την προστασία της λειτουργίας της αγοράς από οποιοδήποτε κίνδυνο ή απειλή. Έτσι, κρίνεται αναγκαίος ένας οικονομικός σχεδιασμός από την πλευρά του διεθνούς δρώντος που θα υπολογίσει την απαιτούμενη δαπάνη για την αγορά εξοπλισμών, με απώτερο στόχο την ικανοποίηση της αμυντικής πολιτικής της χώρας λαμβάνοντας υπόψη τους δημοσιονομικούς περιορισμούς.

Γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι η συνεκτική σχέση πολιτικού ρεαλισμού (βλ. 1.2.3), οικονομίας και εθνικής ασφάλειας διέπεται από κάποια ακανθώδη προβλήματα. Το κόστος που καλείται να καλύψει μια κοινωνία για τις στρατιωτικές δαπάνες συνεπάγεται τη στέρηση πόρων που θα μπορούσαν να διατεθούν σε τομείς κοινωνικού χαρακτήρα όπως η παιδεία, η υγεία κ.λπ. Η ανάγκη για ασφάλεια του κράτους εξασφαλίζεται με την επαύξηση της στρατιωτικής ισχύος εις βάρος της οικονομικής ευημερίας και της ανόδου του βιοτικού επιπέδου. Το ερώτημα-δίλημμα «στρατιωτικές δαπάνες vs κοινωνική ευημερία» σχετίζεται με τον χαρακτήρα του εκάστοτε κράτους, το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, τη στρατιωτική και οικονομική ισχύ του (γείτονος) αντιπάλου, την ένταση- ανταγωνισμό των εξοπλισμών (Brooks, 1997).

Ποιοι αμυντικοί λόγοι όμως καθιστούν αναγκαίο τον στρατιωτικό εξοπλισμό; Παράγοντες όπως η κατακόρυφη αύξηση της τιμής του πετρελαίου, ο διακρατικός ανταγωνισμός στρατιωτικού εξοπλισμού που περιλαμβάνει το εμπόριο (αγορά και πώληση) των οπλικών συστημάτων, αναγκάζουν τις χώρες να αυξάνουν τις στρατιωτικές τους δαπάνες πολλές φορές εις βάρος κοινωνικών προγραμμάτων, όπως η υγεία και η δημόσια εκπαίδευση (Κουλουμπής, 2008). Είναι αναπόφευκτο λοιπόν ότι η χρηματοδότηση της άμυνας και ασφάλειας της χώρας δυσχεραίνει την αναπτυξιακή πορεία μιας χώρας και υποβάλλει το κοινωνικό σύνολο σε πρακτικές λιτότητας και οικονομικών θυσιών. Όπως παρατηρεί ο Αντωνάκης (2001: 38) οι οικονομικές συνέπειες της κούρσας εξοπλισμών έχουν άμεση σχέση με τις φορολογικές δαπάνες, τις δαπάνες για την παιδεία, την πρόνοια, το ισοζύγιο πληρωμών και το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών γενικότερα.

Συγκεκριμένα ως προς την ελληνική πραγματικότητα, η γεωγραφική θέση της χώρας μας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες της ελληνικής οικονομίας, που επηρεάζουν τη χώρα με ποικίλους τρόπους, εκθέτοντάς την σε αξιοσημείωτες ευκαιρίες και απειλές. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Αναπτυξιακής Πολιτικής για το 2021⁹, «οι πολιτικές διεργασίες στην Τουρκία, όπως οι συνέπειες της απόπειρας πραξικοπήματος του καλοκαιριού του 2016 (περιορισμός πολιτικών ελευθεριών, ποινικές διώξεις χιλιάδων πολιτών, αυξημένη στρατιωτική δραστηριότητα πέραν των

⁹ <https://www.capital.gr/Content/RelatedFiles/07/079b2671f5304f3a826c452e7c670769.pdf>

νοτιοανατολικών συνόρων της αλλά και επικίνδυνες τυχοδιωκτικές ενέργειες στο Αιγαίο), ο ρόλος της Τουρκίας ως ανάχωμα (αλλά και παράγοντα πρόκλησης) στις μεταναστευτικές ροές της Μ. Ανατολής, όπως επίσης και η αυξανόμενη εμπλοκή της στις εξελίξεις στην περιοχή», επιφέρουν αβεβαιότητα διατήρησης των ισορροπιών ισχύος. Ταυτόχρονα η κλιμακούμενη πολιτική αστάθεια που προκαλεί ο πόλεμος σε περιοχές του ανατολικού κόσμου, Συρία αλλά και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, συνεπάγεται μετακίνηση μεγάλου όγκου προσφύγων/μεταναστών, που μεταφράζεται σε προσφυγική και ανθρωπιστική κρίση, στο επίκεντρο των οποίων βρίσκεται η χώρα μας. Τα συγκεκριμένα ζητήματα ασφάλειας και δημοσιονομικής επιβάρυνσης αυξάνουν τα έξοδα των στρατιωτικών δαπανών για την ενίσχυση της ευημερίας του κοινωνικού εθνικού συνόλου (capital, 2021:24).

Η εθνική ασφάλεια οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και την ατομική ασφάλεια, διότι και οι δύο αλληλοσυνδέονται και έχουν κοινωνικές προεκτάσεις. Με δεδομένο ότι το άτομο αντιπροσωπεύει τη βασική μονάδα, στην οποία αναφέρεται η έννοια της ασφάλειας, πολλές είναι εκείνες οι κοινωνικές απειλές που έχουν τη δυνατότητα να προσβάλλουν την ατομική ασφάλεια και κατ'επέκταση την εθνική. Η ανεργία, η έλλειψη οικονομικής σταθερότητας, η φτωχοποίηση, η έλλειψη στοιχειωδών κοινωνικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και οι πολιτικές αναταραχές αναπόφευκτα καθιστούν το κράτος ως εκείνον τον αναγκαίο μηχανισμό που οφείλει να παρέχει την απαιτούμενη ασφάλεια ενάντια σε οτιδήποτε βλάπτει τον/την πολίτη. Αντίστοιχα, ασκώντας εξωτερική πολιτική, το κράτος αναλαμβάνει τη ευθύνη της προφύλαξης του ατόμου από τις εξωτερικές παρεμβάσεις, την επίθεση και τον πόλεμο (Buzan, 1991).

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και η άποψη της Floyd (2007:38-49) που εξισώνει την έννοια της ασφάλειας με αυτή της *ανθρώπινης ασφάλειας* (*human security*). Η ανθρώπινη ασφάλεια τοποθετεί τον/την πολίτη-άτομο στο επίκεντρο όλων των ζητημάτων ασφαλείας που προκύπτουν κατά καιρούς. Προκρίνεται ότι η συγκεκριμένη μορφή ασφάλειας μπορεί μόνο να εξασφαλιστεί από μία μεγαλύτερη οντότητα, όπως η κοινωνία, το κράτος και οι διεθνείς οργανισμοί. Η διαπίστωση βρίσκεται σε συμφωνία με τη ρεαλιστική οπτική της ασφαλειοποίησης (βλ. 2.1) που θεωρεί ότι οτιδήποτε μπορεί να αξιοποιηθεί και

να αποτελέσει σημείο ενδιαφέροντος για την ασφάλεια, με το κράτος να έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτό.

Από την αντίθετη πλευρά η εξισορρόπηση της κοινωνικής ευημερίας και της στρατιωτικής δύναμης, είναι ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει αρκετά τα δημοκρατικά-φιλελεύθερα κράτη και εν γένει τη διεθνή πολιτική σκηνή. Ο Feaver (2003) αναφέρεται στην *πρόκληση πολίτης-στρατός (civilian-military challenge)*, καθώς θεωρεί πολύ δύσκολη τη συμφιλίωση ανάμεσα στην ύπαρξη ενός δυνατού στρατού, ικανού να προστατεύσει και να διαφυλάξει τα συμφέροντα των πολιτών και στην ύπαρξη ενός στρατού που έγκειται στον έλεγχο των πολιτών, όπως αυτός εκφράζεται μέσα από τις εκλεγμένες κυβερνήσεις. Το συγκεκριμένο δίπολο διακατέχεται από ένα παράδοξο: ο ίδιος ο θεσμός που έχει ως βασική ευθύνη την προστασία της πολιτειότητας, δύναται να αποτελέσει απειλή για αυτή αν λάβει υπέρμετρη δύναμη.

Σχετικά με το δίλημμα μεταξύ κοινωνικής ευημερίας και στρατιωτικών δαπανών εκτιμάται ότι οι αμυντικές δαπάνες επιβαρύνουν την οικονομία μιας χώρας, στερώντας πόρους από άλλους τομείς κοινωνικού χαρακτήρα όπως η παιδεία και η υγεία. Παράλληλα, αξιολογούνται οι προτεραιότητες της εκάστοτε κυβέρνησης μεταξύ δαπανών στις Ένοπλες Δυνάμεις και κοινωνικών δαπανών, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ασφάλεια του κράτους, εις βάρος της οικονομικής ευημερίας του κοινωνικού συνόλου και της ανόδου του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων (Dixon & Moon, 1986: 660). Έτσι και ο Αριστοτέλης (1995:133) κάνει λόγο για το «αμυντικό βάρος» δηλαδή για το εναλλακτικό κόστος που ανταποκρίνεται στην αξία των αγαθών που δεν παράγονται, για να χρηματοδοτηθεί ο αμυντικός τομέας του κράτους.

Συμπερασματικά και ακολουθώντας τις αρχές της ρεαλιστικής θεωρίας, η επιδίωξη της εθνικής ασφάλειας μέσω της εξισορρόπησης της κοινωνικής ευημερίας και της στρατιωτικής δύναμης, αποτελεί ένα αντικρουόμενο δίλημμα της πολιτικής σκηνής κάθε κράτους, καθώς το τελευταίο καλείται να αυξήσει τις στρατιωτικές- αμυντικές δαπάνες του εις βάρος κονδυλίων που θα μπορούσαν να διατεθούν σε φορείς, όπως η παιδεία και η υγειονομική περίθαλψη.

3.3. Η εθνική ασφάλεια ως προϋπόθεση της προάσπισης των εθνικών συμφερόντων

Μια από τις πιο σημαντικές θέσεις του ρεαλισμού σχετίζεται με την πρωτοκαθεδρία που επέχει το συμφέρον στη λειτουργία ενός κράτους μέσα στη διεθνή πολιτική σκηνή, με κύριο στόχο την επιβίωσή του και την ενίσχυση της ασφάλειάς του στο άναρχο διεθνές σύστημα. Ο Morgenthau (1993, 29-30) πρώτος ταύτισε τους όρους ασφάλεια και εθνικό συμφέρον, καθώς γι' αυτόν το εθνικό συμφέρον είναι συνώνυμο της ίδιας της επιβίωσης του έθνους-κράτους, της προστασίας και της ασφάλειάς του. Στο διάσημο έργο του «*Προς υπεράσπιση του εθνικού συμφέροντος*», το οποίο έγραψε το 1951, η ασφάλεια περιγράφεται ως μία κρατικο-κεντρική έννοια που αντιμετωπίζει τις όποιες απειλές μόνο μέσω της μεγιστοποίησης της στρατιωτικής ισχύος. Η πεποίθησή του φαίνεται άκρως δικαιολογημένη, καθώς εκφράστηκε σε μία εποχή που το διεθνές σύστημα ήταν διασπασμένο στα δύο δίπολα του Ψυχρού Πολέμου, προσπαθώντας να ισορροπήσει και να μην καταλήξει σε πολεμική σύρραξη εν μέσω απειλών για χρήση πυρηνικών όπλων (Smith, 2016).

Επιπρόσθετα, ο διάσημος ρεαλιστής κατασκεύασε την ταυτότητα του κάθε έθνους-κράτους στη βάση τριών κατηγοριών: α) την εδαφική έκταση του κράτους, β) τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς και τα καθεστώτα που λειτουργούν μέσα σε αυτήν την έκταση και γ) την πολιτιστική ταυτότητα, που εμπεριέχει κάθε είδους γλωσσολογικών, θρησκευτικών, φυλετικών, ιστορικών δεδομένων και κανόνων του έθνους-κράτους. Έτσι, κάθε έθνος-κράτος διαθέτει κατά τον Morgenthau μια φυσική, μια πολιτική και μια πολιτιστική ταυτότητα και η επιβίωση του προσδιορίζεται με όρους του εθνικού συμφέροντος που διαμορφώνεται ανάλογα με το πολιτισμικό και πολιτικό πλαίσιο του (Morgenthau, 1993).

Παράλληλα ο Gray (2007) δίνοντας μία πιο λεπτομερή προσέγγιση στον όρο εθνικό συμφέρον, το διακρίνει σε τέσσερις κατηγορίες. Αναφέρεται αρχικά σε *εθνικά συμφέροντα επιβίωσης (survival)*, τα οποία σχετίζονται άμεσα με την πολιτική και εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους. Εν συνεχεία, παραθέτει τα *ουσιώδη εθνικά συμφέροντα (vital)* για την προάσπιση των οποίων αξίζει να πολεμήσει κανείς και τα *σημαντικά εθνικά συμφέροντα (major)* να τυχαίνουν ευρείας αποδοχής. Τέλος όλα τα υπόλοιπα εθνικά συμφέροντα αναφέρονται σε

εκείνη την κατηγορία για την οποία, αν και υπάρχει ενδιαφέρον, δεν είναι αρκετά σημαντική για την σπατάλη πόρων. Γίνεται συνεπώς αντιληπτό ότι το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας συγκαταλέγεται ως ουσιώδες και στις τρεις πρώτες κατηγορίες, ανάλογα με το ιστορικό και πολιτικό συγκείμενο το οποίο ισχύει.

Και ο Waltz (1979:126) υποστηρίζει την ύψιστη σημασία της ασφάλειας στην επιβίωση ενός έθνους-κράτους, καθώς η εξασφάλισή της από το εκάστοτε κράτος μπορεί να οδηγήσει στην επιδίωξη και υλοποίηση περαιτέρω στόχων, όπως το κέρδος και η σταθερότητα. Ο Mearsheimer (2007: 112) με τη σειρά του θεωρεί την ασφάλεια προϋπόθεση υψίστης σημασίας για την ευημερία ενός κράτους, καθώς χωρίς αυτήν κανένας άλλος στόχος δεν έχει σημασία. Ακόμη και στην περίπτωση της σύγκρουσης δύο επιδιωκόμενων στόχων σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, το κράτος πρέπει να επιδιώξει εκείνο τον στόχο που σχετίζεται άμεσα με την επιβίωση και την ασφάλειά του. Ο Franklin Roosevelt ακολουθώντας τη συγκεκριμένη επιβεβλημένη κατά τον ρεαλισμό ιεράρχηση των κρατικών σκοπών, επεσήμανε πως αδυνατεί να ανεχτεί τον κομμουνισμό, αλλά για να πετύχει τη νίκη κατά της ναζιστικής απειλής, δεν θα δίσταζε να συμμαχήσει ακόμη και με τον διάβολο στην προκειμένη περίπτωση με την αυταρχική Σοβιετική Ένωση κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου, προκειμένου να διασφαλίσει την επιβίωση του έθνους και να υπηρετήσει το εθνικό συμφέρον.

Ακολουθώντας τις αρχές του ρεαλισμού στο πλαίσιο της εθνικής επιβίωσης αλλά και του επεκτατισμού, πολλά κράτη χρησιμοποιούν την ισχύ τους ώστε να επιβληθούν σε περισσότερο αδύναμα σε στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο. Έτσι ακόμη κι αν ένα κράτος επιθυμεί να ζήσει ειρηνικά, είναι απαραίτητο να διαθέτει ικανή ισχύ, ώστε να απαντήσει σε τυχόν προκλήσεις γειτονικών κρατών ή άλλων στρατιωτικά σθεναρών δυνάμεων (Shibashis, 2003: 127). Σε ένα τέτοιο διεθνές καθεστώς αναρχίας, η ισορροπία ισχύος ενισχύει την πεποίθηση ασφάλειας στα κράτη ότι δεν θα επιχειρήσουν εχθρικές ενέργειες έναντι άλλων, αλλά ακόμα και αν το πράξουν, θα αντιμετωπίσουν ισχυρές αντιστάσεις, συγχέοντας έτσι την έννοια του εθνικού συμφέροντος με αυτή της πολιτικής της ισορροπίας δυνάμεων, η οποία με τη σειρά της εξασφαλίζει την επιβίωση των κρατών μέσα στο διεθνές σύστημα.

Λαμβάνοντας υπόψη την περίπτωση των σχέσεων Ελλάδας- Τουρκίας, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η γείτονα χώρα έχει αμφισβητήσει επανειλημμένα την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο, ζητώντας κατά καιρούς την συνεκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών του πηγών, ενώ επιδιώκει τη συνέχιση της τουρκικής πολιτικής στην περιοχή της Κύπρου, εμφανίζοντας στην εκμετάλλευση της στρατηγικής σημασίας του χώρου. Έτσι με την πρόφαση του διλήμματος ασφαλείας, η Τουρκία έχει πετύχει, μεταξύ άλλων, τον εκσυγχρονισμό των Ενόπλων Δυνάμεών της και την ανάπτυξη της πολεμικής της βιομηχανίας, για την επίτευξη μόνιμης αμυντικής αυτοδυναμίας και τη διατήρηση στρατιωτικής υπεροχής έναντι όλων των γειτονικών της χωρών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας (Φράγκος, 2012: 544). Παράλληλα, η ενίσχυση της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος σε συνδυασμό με τον πληθυσμιακό πληθωρισμό διαμορφώνουν μια πολυδιάστατη απειλή, που απειλεί περαιτέρω το ισοζύγιο ισχύος για την Ελλάδα (Μηνάγιας, 2016).

Οι Waltz (1959) και Grieco (1990) επίσης ορίζουν ως εθνικό συμφέρον των κρατών τη διατήρηση και επιβίωσή τους και αρκούνται σε αυτά στο πλαίσιο του αμυντικού δομικού ρεαλισμού, αφού αποτελούν *αμυντικογενείς εκ θέσεως καθορισμένες μονάδες (defensive positionalist)*. Τα κράτη όμως υιοθετώντας επεκτατική πολιτική στο πλαίσιο των κρατικών συμφερόντων τους, δεν αρκούνται εκ φύσεως μόνο στην επιβίωσή τους, αλλά γίνονται επιθετικά, (Marsheimer, 1994: 11), εφόσον το διεθνές σύστημα στο οποίο κυριαρχεί η αναρχία, τιμωρεί αυστηρά τα κράτη που αδυνατούν να προασπίσουν τα εθνικά τους συμφέροντα ή που επιδιώκουν στόχους πέραν των δυνατοτήτων τους (Grieco, 1988: 498). Έτσι, με δεδομένο ότι το διεθνές πολιτικό σκηνικό προϋποθέτει για τα κράτη έναν διαρκή αγώνα εξασφάλισης ή διαιώνισης της ισχύος, το εθνικό συμφέρον ισούται με όρους στρατιωτικής, πολιτισμικής και οικονομικής υπεροχής, με τον ορισμό της ισχύος να μεταβάλλεται από εποχή σε εποχή μεταξύ των τριών εκδοχών (Morgenthau, 1951: 12).

Αντίστοιχα το 1598, ο Gentili επηρεασμένος από την ιστορία του Θουκυδίδη, τονίζει ότι σε ένα καθεστώς αναρχίας η ισχύς αντιμετωπίζεται με ισχύ, όποτε κρίνεται σκόπιμο ένα κράτος να απαντά σε μια επίθεση που πιθανόν θα λάβει χώρα εντός των εθνικών του συμφερόντων. Ακολουθώντας την παραπάνω θέση, τα κράτη αισθάνονται φόβο εξαιτίας των απειλών που

ανακύπτουν και χαρακτηρίζει ανόητο τον δρώντα οργανισμό που περιμένει να χτυπηθεί από μια άλλη δύναμη, εκθέτοντας έτσι τον εαυτό του σε κίνδυνο. Επομένως, ένα κράτος οφείλει να προνοήσει με ποιον τρόπο/μέθοδο θα ισχυροποιήσει τη δύναμή του, προλαβαίνοντας την αντίπαλη δύναμη (Reichberg, 2007: 376).

Θα πρέπει να σημειωθεί πως στο πλαίσιο της στρατηγικής του εκβιασμού είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν το εκβιαζόμενο κράτος θα υποκύψει στις απαιτήσεις του εκβιαστή-κράτους, με δυνατή την πιθανότητα βέβαια η στρατηγική του εκβιασμού να επιφέρει τα αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα, δηλαδή την κλιμάκωση ή και τη σύγκρουση. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε πως η επιτυχία του εκβιασμού εξαρτάται τόσο από την αξιοπιστία της απειλής που προβάλλεται, όσο και από τα ίδια τα συμφέροντα και τα κίνητρα των εμπλεκόμενων κρατών (George, 1991).

Τέλος, το εθνικό συμφέρον ενός κράτους σχετίζεται άμεσα με την οικονομία του, εφόσον τα μέτρα που λαμβάνει ένα κράτος για την αύξηση του πλούτου του θεωρούνται από τους άλλους δρώντες οργανισμούς ως ενέργειες που προσβάλλουν το οικονομικό συμφέρον εκάστου (Gil & Law, 1988: 27) συνδέοντας έτσι το εθνικό οικονομικό συμφέρον με την ανάγκη να απεμπλακεί η εθνική οικονομία από τα υπόλοιπα κράτη, ώστε να επιτευχθεί η απόλυτη αυτάρκεια. Το παλίμψηστο των θέσεων του ρεαλισμού, συνοψίζεται στον συγκερασμό των εθνικών συμφερόντων ενός κράτους μέσα στη διεθνή πολιτική σκηνή, προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιβίωσή του και να ενισχυθεί ή να διαγωνιστεί η κατάσταση της ασφάλειάς του στο άναρχο διεθνές σύστημα.

Συμπεράσματα 3ου Κεφαλαίου

Στο παρόν κεφάλαιο προβλήθηκε η αλληλένδετη σχέση του τομέα της οικονομίας με τον τομέα της στρατιωτικής άμυνας μέσα από την έμφαση που δόθηκε στη στρατηγική μέριμνα για την εξασφάλιση των στρατιωτικών εξοπλισμών αλλά και στο επικείμενο δίλημμα που προκύπτει μεταξύ της κοινωνικής ευημερίας και εθνικής άμυνας. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα γίνει αναφορά στις στρατιωτικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας.

Κεφάλαιο 4^ο Οι στρατιωτικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας

Στον κοινό νου και φυσικά στη ρεαλιστική φιλοσοφία, η εθνική ασφάλεια είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη στρατιωτική υπεροχή και στρατηγική του εκάστοτε κράτους. Η προστασία της εθνικής ασφάλειας ιδιαίτερα σε ευαίσθητα γεωπολιτικά πλαίσια όπως η νοτιοανατολική Μεσόγειος και η Βαλκανική χερσόνησος, είναι εξαιρετικά ουσιώδης με δεδομένο ότι συνιστούν περιοχές με εντονότατο εδαφικό, οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό ανταγωνισμό (Tziarras, 2019).

Τα κράτη προκειμένου να επιβιώσουν σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα, επιδιώκουν την απόκτηση ή/και διαιώνιση της ισχύος τους. Η έννοια της ισχύος επιδέχεται πολλές ερμηνείες λόγω της ασάφειάς της και μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε τρεις ομάδες συντελεστών: τους υλικούς, τους λειτουργικούς και τους υποκειμενικούς (Κουσκουβέλης, 2004). Οι υλικοί συντελεστές αναφέρονται σε ζητήματα γεωγραφίας, πληθυσμού, ενόπλων δυνάμεων και πλουτοπαραγωγικών πηγών. Οι λειτουργικοί συντελεστές αφορούν σε πιο συγκεκριμένους παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα τη λειτουργία του κράτους, όπως η πολιτική διοίκηση, η στρατιωτική θέση και ο τρόπος διακυβέρνησης. Τέλος, οι υποκειμενικοί συντελεστές σχετίζονται με την ηγεσία του κράτους και το κύρος του στη διεθνή πολιτική σκηνή. Κατά τον Θουκυδίδη, τον σπουδαιότερο ρόλο για την ασφάλεια και την ισχύ μιας πόλης παίζουν οι στρατιωτικοί και οικονομικοί παράγοντες (Κουσκουβέλης, 2004).

Οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού πάντοτε υποστήριζαν την έννοια της ισχύος ως εξαιρετικού παράγοντα για τον καθορισμό των σχέσεων μεταξύ των κρατών αλλά και τη σημασία της στην κατανόηση των δυναμικών του πολέμου και της ειρήνης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των ανίσχυρων Μηλίων του 400 π.Χ. που υποχώρησαν μπροστά στην επεκτατική πολιτική των ισχυρών Αθηναίων (Ράππη, 2022). Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται, αν αναλογιστεί κανείς την περίπτωση της ναζιστικής εισβολής στην Πολωνία, καθώς και άλλα παραδείγματα της σύγχρονης εποχής.

Κατά τον Grieco (1988:118-119), η αναρχία αποτελεί την κύρια δύναμη διαμόρφωσης των κινήτρων και δράσεων των κρατών εφόσον αυτά αποσκοπώντας στη διατήρηση ή/και εξασφάλιση της ασφάλειας και της ισχύος,

εκ φύσεως ρέπουν στη σύγκρουση και τον ανταγωνισμό, ενώ αποτυγχάνουν συχνά να συνεργαστούν ακόμη κι αν έχουν κοινά συμφέροντα. Η ανάγκη προάσπισης του δημόσιου αγαθού της ασφάλειας σχετίζεται με μια ξέφρενη κούρσα εξασφάλισης στρατιωτικών εξοπλισμών, κινητήρια δύναμη της οποίας είναι η οικονομία, προκειμένου να επιτευχθεί η βελτιστοποίηση της θέσης ισχύος του κάθε έθνους-κράτους στο άναρχο διεθνές προσκήνιο. Αυτό καθιστά αυτόματα τη σχέση πολιτικής - οικονομίας βαρύνουσας σημασίας, προκειμένου να καλυφθούν οι στρατιωτικές δαπάνες. Ο Θουκυδίδης στο έργο του (Α΄83) επιβεβαιώνει τον παραπάνω συλλογισμό, επισημαίνοντας ότι *«ο πόλεμος γίνεται λιγότερο με τα όπλα και περισσότερο με τα χρήματα, τα οποία πρέπει να ξοδεύει κανείς για μια αποτελεσματική στρατιωτική προσπάθεια»*. Άλλωστε, ακολουθώντας τις αρχές της ρεαλιστικής προσέγγισης, ο στρατιωτικός εξοπλισμός ενός διεθνούς δρώντος σημαίνει αυτόματα και την οικονομική ανάπτυξή του.

Η αμφίσημη σχέση άμυνας και οικονομίας σχετίζεται άμεσα με την αέναη προσδοκία απόκτησης πλούτου και εξουσίας (Κάντας, 2002: 38), εφόσον η οικονομική ισχύς ενός κράτους βοηθά στην ενδυνάμωσή του και αποτελεί μοχλό εκφοβισμού των δυνητικά αντιπάλων. Ο Hassner (1994:740) ισχυρίζεται ότι οι αμυντικές ανάγκες ενός διεθνούς δρώντος οδηγούν εξ ανάγκης σε μια μεταβολή προτεραιοτήτων που αφορούν τον κρατικό προϋπολογισμό, τις πολιτικές και κοινωνικές δομές, τους ηθικούς και νομικούς κανόνες και φυσικά τα κριτήρια. Κατ' επέκταση, η ανάγκη για ασφάλεια οδηγεί στην ανάγκη οικονομικής δαπάνης για την άμυνα του κράτους που επηρεάζει αντίστοιχα όλους τους κοινωνικούς θεσμούς του κράτους.

Επιπλέον το εξοπλιστικό πρόγραμμα μίας χώρας εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της στρατηγικής που ακολουθεί στον τομέα της εθνικής ασφάλειας. Η στρατηγική μπορεί να γίνει αντιληπτή, ως ένα περίπλοκο φαινόμενο που περιλαμβάνει συγκεκριμένα στοιχεία. Τα σημαντικότερα εξ' αυτών είναι η ιστορία, η γεωγραφία, ο πληθυσμός, η φύση του πολιτικού συστήματος ή καθεστώτος, συμπεριλαμβανομένων και στοιχείων όπως η θρησκεία, η ιδεολογία, ο πολιτισμός, στρατιωτικά ιδρύματα, οικονομικοί παράγοντες και τεχνολογικοί συντελεστές. Συνεπώς μπορεί να λεχθεί ότι η στρατηγική συνίσταται από μια συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ της πολιτικής και

του συνόλου των παραμέτρων ενός κράτους (Ντόκος, 2007). Η συγκεκριμένη συσχέτιση της εθνικής ασφάλειας και των εξοπλιστικών προγραμμάτων που αναλαμβάνει το εκάστοτε κράτος βρίσκεται σε θεωρητική συνάφεια με την εν γένει λογική του ρεαλισμού.

Δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια, ο Κολιόπουλος (2008) σημειώνει στη θεματική της στρατηγικής τέσσερα επίπεδα:

- Στο πρώτο επίπεδο απαντάται η *υψηλή στρατηγική* που σχετίζεται με τη χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων ενός κράτους με απώτερο σκοπό την υλοποίηση των αντικειμενικών σκοπών μιας πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Στο πρώτο επίπεδο, παρατηρείται έντονος ο συσχετισμός παραγόντων της ύπαρξης ή μη, στρατιωτικής ισχύος με πλευρές της συνολικής δραστηριότητας ενός κράτους, όπως η διπλωματία, η ικανότητα έγκαιρης συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών, η οικονομική του δύναμη, η κοινωνική ανάπτυξη, η ερευνητική/επιστημονική δραστηριότητα και η προπαγάνδα (Υφαντής, 2010).
- Στο δεύτερο επίπεδο απαντάται η *στρατιωτική στρατηγική* που ορίζεται από τη χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων μιας κρατικής δύναμης για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών εν όψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Η στρατιωτική ισχύς που στηρίζεται στην οργάνωση και το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων, στηρίζεται εξίσου και στους τρεις κλάδους του στρατού.
- Το τρίτο επίπεδο στρατηγικής ορίζεται ως η *επιχειρησιακή τέχνη* και σχετίζεται με τη χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας εκστρατείας, ενός θεάτρου επιχειρήσεων ή ενός κλάδου των ενόπλων δυνάμεων.
- Στο τέταρτο επίπεδο στρατηγικής τέλος, απαντάται η *τακτική στρατηγική* με τη χρήση των στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας ένοπλης σύγκρουσης στο τακτικό επίπεδο.

- Ο Luttwak (2001) προσθέτει το τεχνικό επίπεδο, όπου μελετάμε τις προδιαγραφές και την κατασκευή των διάφορων μέσων όπως τις σύγχρονες στρατιωτικές πλατφόρμες.

Απομακρυνόμενοι/ες ωστόσο από το θεωρητικό κομμάτι της στρατηγικής, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι καθ' όλη την ιστορία της ανθρωπότητας, ο πόλεμος υπήρξε ο βασικότερος τρόπος αντιμετώπισης της μη επιθυμητής ισορροπίας δυνάμεων και αναδιανομής της ισχύος των κρατών. Γνωστός και ως *ηγεμονικός πόλεμος (hegemonic war)* δεν έχει κανένα αντιληπτό κίνητρο ως αφετηρία, παρά μόνο την επικράτηση ενός ή περισσοτέρων κρατών, επιβάλλοντας σημαντική αλλαγή δυνάμεων στο υπάρχων διεθνές σύστημα. Αναμφισβήτητα ο κόσμος όπως τον ξέρουμε σήμερα συνιστά αποτέλεσμα διπλωματικών, οικονομικών και εδαφικών ανασυγκροτήσεων που έχουν ακολουθήσει τέτοιων ηγεμονικών πολέμων. Κάθε πολεμική σύρραξη αλλάζει το σύστημα, επιφέροντας μία νέα κατανομή δύναμης και καθορίζοντας ποιος θα «έχει το πάνω χέρι» και τίνος τα συμφέροντα θα εξυπηρετούνται πρωτίστως (Gilpin, 2014).

Οι στρατιωτικές προεκτάσεις της εθνικής ασφάλειας συνδέονται λοιπόν με την αντιμετώπιση του πολέμου ως ηγεμονικού, μέσα στο πλαίσιο της αντιμετώπισης των ανθρώπων ως «κακών» και «εγωιστών» από τον ρεαλισμό. Είναι αυτή ακριβώς η κακοπροαίρετη φύση των ανθρώπων που λειτουργεί ως αφετηρία για την εμπλοκή σε πολεμικές συρράξεις, μετατρέποντας τις σε αναπόσπαστα και δομικά χαρακτηριστικά της εξέλιξης των διεθνών συστημάτων. Σε έναν ηγεμονικό πόλεμο όπου διακυβεύεται πλήθος συμφερόντων, τα εμπλεκόμενα μέρη θα χρησιμοποιήσουν όλα τα διαθέσιμα μέσα, στρατιωτικά, ανθρώπινα, τεχνολογικά και στρατηγικά για να υπεραμυνθούν και να προωθήσουν τα συμφέροντά τους. Γνωστό και ως «*δίλημμα του Gilpin*» (*Gilpin dilemma*), ο ηγεμονικός πόλεμος είναι καθοριστικό κριτήριο της προάσπισης της εθνικής ασφάλειας στη ρεαλιστική σκέψη (Schutte, 2021).

Αν λοιπόν ο πόλεμος είναι μια οργανωμένη μορφή βίας που ασκείται από μία πολιτική μονάδα απέναντι σε άλλη ή άλλες (Bull, 1979), τότε οι στρατιωτικές προεκτάσεις της εθνικής ασφάλειας γίνονται περισσότερο

αντιληπτές. Κάθε κράτος οφείλει να είναι προετοιμασμένο να υπερασπιστεί την εν γένει ασφάλειά του, διαθέτοντας τον απαραίτητο επιχειρησιακό εξοπλισμό. Άλλωστε οι πόλεμοι είναι ένα μόνιμο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ιστορίας της ανθρωπότητας, μία υπαρκτή πραγματικότητα, που πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μία συνθήκη με την οποία οφείλουμε να συνυπάρχουμε, να περιορίζουμε και να αποφεύγουμε με κάθε κόστος. Ωστόσο αποτελεί ένα πρόβλημα που δεν θα επιλυθεί ποτέ, με ότι αυτό συνεπάγεται για την ασφάλεια πολιτών και κρατών (Gray, 2007).

Νεορεαλιστικά ιδωμένες, οι στρατιωτικές προεκτάσεις της εθνικής ασφάλειας δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως καθαρά αμυντικές ή επιθετικές. Οι εκπρόσωποι του συγκεκριμένου ρεύματος κάνουν λόγο για το *αποτρεπτικό κίνητρο του πολέμου* (*preventive motivation for war*) ως απόρροια της διαπίστωσης ότι η πολεμική ισχύς και οι δυνατότητες ενός κράτους μειώνονται σε αντίθεση με αυτές του ανερχόμενου δυνατού αντιπάλου. Ακολούθως πέρα από την στρατιωτική εξασθένιση επέρχεται και μία γενικότερη αποδυνάμωση σε πολιτικό, πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο, καθώς το κράτος δεν διαθέτει το απαραίτητο status στη διπλωματική σκηνή. Προκειμένου να μην βρεθεί σε αυτή τη δυσάρεστη θέση ένα κράτος δύναται να χρησιμοποιήσει τις στρατιωτικές του δυνατότητες, όσο ακόμα οι συνθήκες είναι ευνοϊκές, για να μπλοκάρει την περαιτέρω ενδυνάμωση του αντιπάλου και κατά συνέπεια τη δική του περαιτέρω αποδυνάμωση. Άλλωστε ιστορικά έχει αποδειχθεί ότι τα κράτη τείνουν να δίνουν περισσότερη έμφαση σε αυτά που πρόκειται να χάσουν και όχι στα κέρδη, μαχόμενα προκειμένου να διατηρήσουν το υπάρχον status quo και όχι να το αλλάξουν προς όφελος τους (Vasquez, 2014).

Αποδεικνύεται συνεπώς ότι η αμυντική πολιτική ενός κράτους με στόχο πάντα την εθνική ασφάλεια είναι μία δυναμική δραστηριότητα, η κατανόηση της οποίας προϋποθέτει την εξέταση πολλών παραγόντων. Η ικανότητα ενός κράτους να επιδιώκει την ασφάλειά του πολυεπίπεδα αφορά τόσο στην εσωτερική όσο και στη διεθνή πολιτική σκηνή, συνιστώντας ταυτόχρονα και απειλή για τα κράτη που την αντιμετωπίζουν ως καθαρά στρατιωτική υπόθεση (Douglas, Murray & Viotti, 1994).

Η σύσταση του Frontex, του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Προστασίας των Συνόρων, ήρθε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ασφυκτικής πίεσης που

δέχονταν χώρες με εγγύτητα στην Ανατολή και θαλάσσια σύνορα, όπως η Ιταλία, η Ισπανία και φυσικά η Ελλάδα. Αποδεικνύεται ότι η ρεαλιστική έννοια της αναρχίας, η έλλειψη δηλαδή μιας παγκόσμιας εξουσίας, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά των κρατών. Όταν έρχονται αντιμέτωπα με μεγάλες προκλήσεις, τα κράτη δημιουργούν μία μορφής βραχυπρόθεσμης συνεργασίας με άλλα κράτη, τις γνωστές στρατιωτικές συμμαχίες, προκειμένου να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους (O'Neill, Balsiger & VanDeveer, 2004). Αντίστοιχα στην περίπτωση της μεταναστευτικής-προσφυγικής κρίσης, η Ελλάδα διαπίστωσε ότι δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει με τα κρατικά μέσα τις ορδές των μεταναστών-προσφύγων. Για αυτό τον λόγο ενέπλεξε στη διαχείριση τις ένοπλες δυνάμεις (Σιδηροπούλου, 2016) και ζήτησε βοήθεια από τους ευρωπαϊούς συμμάχους, καθόσον τα σύνορα της Ελλάδας συνιστούν ταυτόχρονα και ευρωπαϊκά (Evangelinidis, 2016). Άλλωστε, η αντιμετώπιση της συγκεκριμένης κατάστασης κρίνεται ως αναγκαία, εξαιτίας των ζητημάτων ασφαλείας που προκαλούσε (Litsas, 2017a).

Αξίζει να σημειωθεί επιπλέον ότι οι προσφυγικές ροές που πολλαπλασιάστηκαν στην Ευρώπη κατά την περίοδο 2014-2016 κατέστησαν αναγκαία την εμπλοκή του στρατού για τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης. Χώρες όπως η Σλοβενία, η Ουγγαρία και η Ελλάδα το 2016, αναθέτουν σε αυτόν τη διαχείριση των προσφύγων που αναζητούν τη διέλευση των εθνικών συνόρων τους μέσω του ελέγχου των εγγράφων αναγνώρισης και ταυτοποίησης των προσφύγων, της σύλληψης των παράνομα εισερχομένων και τον τελικό έλεγχο των ροών (Zaragoza-Cristiani, 2017).

Βέβαια η *περιφερειοποίηση (regionalism)*, όπως αυτή αναπτύσσεται μέσα από τη θεσμοθετημένη συνεργασία συγκεκριμένων κρατών με γεωγραφικό προσδιορισμό, είναι μία έννοια που διχάζει τους/τις υπέρμαχους του ρεαλισμού. Ακόμα και ο νεορεαλισμός, που συνιστά την πιο σύγχρονη εκδοχή του φιλοσοφικού ρεύματος, παρουσιάζει τα κράτη ως δύσπιστα απέναντι στα άλλα, τοποθετώντας τις συμμαχίες και τους οργανισμούς ουσιαστικά στην αφάνεια. Η στοχοθεσία του ρεαλισμού δυσκολεύεται να εξηγήσει το γιατί τα κράτη δείχνουν πρόθυμα να δημιουργήσουν περιφερειακούς οργανισμούς ή να ενσωματωθούν σε αυτούς σε μόνιμη βάση (Pedersen, 2002). Βέβαια προς υπεράσπισή τους αξίζει να σημειωθεί ότι η

ανθρωπότητα είχε να αντιμετωπίσει μία τόσο μεγάλη ανθρωπιστική κρίση από το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου· αυτή του προσφυγικού-μεταναστευτικού που ταλάνισε την Ευρώπη για περίπου μία 5ετία.

Συμπερασματικά οι στρατιωτικές διαστάσεις της εθνικής ασφάλειας είναι πολυδιάστατες και οδηγούν στην κούρσα του συνεχούς εξοπλισμού για την εξασφάλιση της ισχύος και την ασφάλεια των εθνικών συμφερόντων. Οι στρατιωτικές αυτές διαστάσεις, συνδέονται άρρηκτα με την οικονομία που με τη σειρά της συνδέεται άμεσα με την πολιτική (επιθετική ή αμυντική) στην οποία εμπεριέχονται οι στρατιωτικές δαπάνες (Hassner, 1994: 740), η στρατηγική, η περιφερειακότητα. Έτσι, οι ανάγκες αμυντικού εξοπλισμού υποχρεώνουν σε αλλαγή της πολιτικής των προτεραιοτήτων όχι μόνο ως προς τον προϋπολογισμό αλλά και ως προς τις κοινωνικοπολιτικές δομές.

4.1. Η εθνική ασφάλεια υπό το ρεαλιστικό πρίσμα του ισοζυγίου άμυνα-επίθεση-αποτροπή

Κατά τη ρεαλιστική προσέγγιση της ασφάλειας σχετικά με την αμυντική ικανότητα ενός κράτους, υπερισχύει η ιδέα του κλασικού ρεαλισμού, που πρωτοεμφανίζεται στα αρχαία ιστορικά κείμενα του Θουκυδίδη, πως η άμυνα, που αποτελεί και φυσική προέκταση της στρατιωτικής κυριαρχίας, συνιστά την μοναδική εγγύηση επιβίωσης μέσα σε ένα καθεστώς αναρχίας. Η ασφάλεια δηλαδή ενός κράτους εξαρτάται πρώτιστα από την αμυντική του ικανότητα και έπειτα από άλλους παράγοντες, όπως οι πλουτοπαραγωγικές πηγές, η διπλωματία και οι συμμαχίες (Πλατιάς, 1999).

Σημαντικός παράγοντας για τη διαχείριση της εθνικής ασφάλειας μέσα από το τρίπτυχο άμυνα-επίθεση-αποτροπή είναι η διαδικασία της *εξισορροπητικής συμπεριφοράς (balancing behavior)*. Πρόκειται για τη δράση που θα αναλάβει ένα κράτος προκειμένου να προστατευθεί από μία απειλή ασφάλειας ενός δυνατότερου ηγεμονικού κράτους. Δίνοντας μια πιο λεπτομερή διάσταση στον όρο οι Brooks και Wohlforth (2005) τον αποτυπώνουν ως εκείνη τη συμπεριφορά που σχεδιάζεται προκειμένου να επιφέρει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για ένα κράτος στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει ένα άλλο

κράτος ή μία συμμαχία κρατών, μέσω της αθροιστικής διαχείρισης όλων των πλεονεκτημάτων που έχει στη διάθεσή του, για να μειώσει τα πλεονεκτήματα των «αντιπάλων». Τα πλεονεκτήματα αυτά αφορούν στην οικονομική δύναμη, τις επίσημες συμμαχίες, το δικαίωμα ψήφου και βέτο στους διεθνείς οργανισμούς και φυσικά στις στρατιωτικές δυνάμεις.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η σχέση του διλήμματος ασφαλείας με τις στρατηγικές επιλογές του παρεμποδιστικού και του προληπτικού πολέμου. Από τη μία ο *παρεμποδιστικός πόλεμος* (*preventive war*) είναι μια διαχρονική στρατηγική επιλογή, καθώς σχετίζεται με δυνάμεις κρατών που βρίσκονται σε παρακμή και αποφασίζουν να συγκρουστούν με τον εχθρό, όσο ακόμη διατηρούν την απαραίτητη ισχύ για να το κάνουν (Luban, 2004). Από την άλλη, ο *προληπτικός πόλεμος* (*pre-emptive war*) έχει χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς, ως εκείνη η αδιαμφισβήτητη αιτιολογία για την εμπλοκή σε πολεμικές εχθροπραξίες με το κράτος που αποτελεί θεωρητικά ή πρακτικά έναν κίνδυνο. Σε μία περίοδο όπου τα *όπλα μαζικής καταστροφής* (*weapons of mass destruction*) συνιστούν απειλή όχι μόνο για την εθνική ασφάλεια αλλά για όλη την ανθρωπότητα, η μη δράση ή η αναμονή της ανταπόδοσης σε μία περίπτωση επίθεσης, θεωρείται ανευθυνότητα. Στο άναρχο σύστημα που ζούμε η ύπαρξη στρατιωτικής δύναμης δεν χαρακτηρίζεται μόνο ως προληπτικού αλλά και επιθετικού χαρακτήρα (Rockmore, 2004).

Οι Platias & Koliopoulos (2010: 2-3) δέχονται ότι «εφόσον η στρατηγική αναφέρεται σε μία κατάσταση συγκερασμού των μέσων και των σκοπών εντός του πλαισίου του διεθνούς ανταγωνισμού εν καιρώ τόσο ειρήνης όσο και πολέμου», τότε η επανομαζόμενη από τον Mearsheimer *στρατηγική συμπεριφορά* (*strategic behavior*) αναφέρεται σε ένα σύνολο πολιτικών, στρατιωτικο-οικονομικών μέσων για την εκπλήρωση των επιδιωκόμενων στόχων.

Το επιχείρημα ότι σε ένα κράτος το κόστος μιας στρατιωτικής σύρραξης συχνά ξεπερνά τα οφέλη της σύρραξης στο πλαίσιο της οικονομικής αλληλεξάρτησης, δικαιολογεί την επέκταση των οικείων θεωρητικών παραδοχών σε περιπτώσεις, όπως οι «σφαίρες οικονομικής επιρροής» ή οι διακρατικές συμπράξεις μέσω της ήπιας ισχύος. Βάσει αυτής της λογικής αναδύεται η φιλοσοφία ενός «*μετά-επιθετικού ρεαλισμού*», που επιχειρεί να

εμπλουτίσει την ερμηνεία του ρεαλισμού, αναδεικνύοντας τη στρατηγική μεγιστοποίηση της κρατικής ισχύος πέραν της κλασικής εδαφικής επέκτασης (Μικέλης & Τρούλης, 2015).

Από την άλλη πλευρά όπως διατείνεται ο Mearsheimer (2007), το διεθνές πολιτικό σύστημα αποτελείται από κράτη που δεν είναι διορατικά και δεν δρουν αποτελεσματικά έναντι των κινδύνων, πολλά εκ των οποίων διατηρούν επιθετική στάση, η οποία κρίνεται ως εγγενές στοιχείο της δομής του διεθνούς συστήματος (Snyder, 2014). Μάλιστα για τον Layne (2002) οι ΗΠΑ μπορεί να θεωρηθούν ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω διαπίστωσης καθώς συνιστούν την «επιτομή του επιθετικού ρεαλισμού». Μέσα σε αυτή τη λογική ο Mearsheimer, συμπληρώνοντας τον Waltz, προχωρά στη διατύπωση μιας ανίκητης εξίσωσης, όπου η επιβίωση ισούται με την εδαφική ακεραιότητα, η οποία με τη σειρά της παραπέμπει στην έννοια της κυριαρχίας και που εν τέλει ισοδυναμεί με την ασφάλεια (Μικέλης & Τρούλης, 2015). Έχοντας στο ένα άκρο της εξίσωσης την εδαφική κυριαρχία και στο άλλο την ασφάλεια, αναδεικνύεται με τον πλέον emphaticό τρόπο ότι η έννοια που πραγματεύεται η παρούσα διπλωματική αποτελεί σημαντικό διακρατικό στόχο.

Ο Handel (1981: 10) αναφέρει ότι *«επειδή τα κράτη συχνά υποβάλλουν το ένα το άλλο σε καταναγκασμό – ή απειλούν να το κάνουν – είναι σημαντικό να αναλύσει κανείς τις αντίστοιχες ικανότητές τους να προστατεύσουν, διατηρήσουν ή προωθήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα»*. Η δυνατότητα προστασίας των εθνικών συμφερόντων και της εθνικής ασφάλειας ενός κράτους καθορίζεται από ποικίλους παράγοντες οι οποίοι συνοψίζονται στους ακόλουθους (Rudolph, 2006):

- *γεωγραφικοί παράγοντες* (εδαφική έκταση, φυσικά ή τεχνητά σύνορα)
- *υλικοί πόροι* (αφθονία ή έλλειψη φυσικών πόρων και βιομηχανικής υποδομής, τεχνολογική ανάπτυξη και διαθέσιμα κεφάλαια).
- *ανθρώπινοι πόροι* (μέγεθος του πληθυσμού, εθνική ομοιογένεια, κοινωνική συνοχή, ιδιαίτερος εθνικός χαρακτήρας και χαμηλό ή υψηλό ηθικό).
- *οργανωτικές ικανότητες ή ικανότητα συλλογικής δράσης* (που προσδιορίζονται από τη δομή και τη σταθερότητα των πολιτικών

θεσμών, τις ικανότητες και το επίπεδο της δημόσιας διοίκησης, τα χαρακτηριστικά της στρατιωτικής διοίκησης και την αμυντική ικανότητα, την ποιότητα της διπλωματίας, την ικανότητα προσαρμογής).

Όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες οφείλουν να λαμβάνονται υπόψη από τους/τις υπεύθυνους/ες χάραξης πολιτικών εθνικής ασφάλειας. Το αν ένα κράτος θα αμυνθεί, θα επιτεθεί ή θα λειτουργήσει αποκλειστικά διπλωματικά - αποτρεπτικά, δεν είναι απόφαση που πρέπει να λαμβάνεται εν θερμώ. Είναι σημαντικό να συνυπολογίζονται οι παράμετροι εκείνοι που θα ελαχιστοποιήσουν το κόστος και θα μεγιστοποιήσουν το κέρδος, πάντα μέσα στο πλαίσιο της ρεαλιστικής οπτικής, που αντιμετωπίζει τον πόλεμο ως αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της ανθρωπότητας. Όπως χαρακτηριστικά προκρίνει ο Porter (2016) ο ρεαλισμός δύναται να αποτελέσει τη θεωρητική βάση που θα βοηθήσει στο να αντιμετωπιστεί η αβεβαιότητα του σύγχρονου κόσμου με σοβαρότητα και αποτελεσματικότητα.

Εν συνεχεία, πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι η έννοια της εθνικής ασφάλειας υπό το πρίσμα άμυνα-επίθεση-αποτροπή αφορά όλα τα κράτη, ανεξαρτήτως επιρροής, οικονομικής ικανότητας και στρατιωτικής ισχύος. Για αυτό τον λόγο όχι μόνο οι μεγάλες δυνάμεις αλλά και τα μικρά (γεωγραφικά) ή αδύναμα κράτη αναγκάζονται να διατηρούν σχετικά μεγάλο στρατό σε περίπτωση επίθεσης από γειτονικές χώρες. Ως *μικρά εθνικά κράτη (small ethnic states)* ορίζονται εκείνα που ο πληθυσμός τους δεν ξεπερνά τα 15 εκατομμύρια και που οι δυνάμεις που προσδιορίζουν την πολιτική και τη συμπεριφορά τους, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, σχετίζονται με την εθνική ταυτότητα και τις εθνικές ανάγκες (Sheffer, 1997). Παράδειγμα τέτοιου κράτους συνιστά φυσικά η Ελλάδα των σχεδόν 11 εκατομμυρίων πολιτών και της μικρής επικράτειας στην άκρη της Βαλκανικής χερσονήσου. Αδύναμα κράτη που βρίσκονται στην περιφέρεια του διεθνούς συστήματος (ή του δικού τους περιφερειακού υποσυστήματος) κινδυνεύουν να βρίσκονται στα σχέδια της επεκτατικής πολιτικής ισχυρών κρατών, αποτελώντας στρατηγικές λεωφόρους για κατακτητικές εκστρατείες (Vayrynen, 1997). Συνεπώς, το τρίπτυχο λαμβάνει ουσιώδη σημασία για την επιβίωσή τους.

Ακολούθως, η αποτελεσματικότητα της στρατιωτικής ισχύος ενός μικρού κράτους εξαρτάται από την απόδοσή του κατά την πολεμική αναμέτρηση ή από

την προβολή ικανής ισχύος που θα αποτρέψει τον πόλεμο. Η αποτροπή μπορεί να είναι επιτυχής μόνο αν ένα κράτος έχει επενδύσει αρκετά για την άμυνά του και αποδεικνύει τη θέλησή του να πολεμήσει σε περίπτωση ανάγκης. Η χρησιμότητα των στρατιωτικών δυνάμεων για ένα αδύναμο/μικρό κράτος που βρίσκεται σε σύγκρουση με ένα άλλο κράτος ισότιμης περίπτωσης ισχύος είναι εμφανής. Σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει υψηλή πιθανότητα επιτυχούς υπεράσπισης των συμφερόντων του μικρού κράτους, καθώς η ανάγκη νίκης σε μία στρατιωτική αναμέτρηση συχνά κάνει τα μικρά κράτη να συμπεριφέρονται ως μεγάλες υπερδυνάμεις (Correia, 2019).

Συγκεκριμένη αναφορά οφείλει να γίνει στον όρο αποτροπή, καθώς σχετίζεται καθοριστικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν οι ρεαλιστές την εθνική ασφάλεια. Ο Κουσκουβέλης (2004) αναφέρεται στην έννοια, ως εκείνη τη στρατηγική που στοχεύει στην πειθώ του αντιπάλου, μέσω του φόβου των συνεπειών, ώστε να μην ενεργήσει, γιατί το κόστος θα υπερτερήσει του επιθυμητού οφέλους. Στο πλαίσιο της αποτροπής, η απειλή ανταποδίδεται ή εξισορροπείται μόνο μέσω μιας άλλης απειλής, εφόσον ο επιτιθέμενος δεν επιθυμεί απαραίτητα τη νίκη με οποιοδήποτε κόστος. Η αποτροπή ουσιαστικά αποσκοπεί στο να πειστεί ο αντίπαλος να παραιτηθεί από οποιαδήποτε υλοποίηση επιθετικών σχεδίων, στηριζόμενη στη χρήση των όπλων (Βαληνάκης & Μπότσιου 2000). Ιδιαίτερα στις μέρες μας, η κατοχή πυρηνικών όπλων εκφράζει την υπέρτατη επιθετικότητα, εφόσον τα πυρηνικά όπλα αποτρέπουν τον πόλεμο στρέφοντας την ίδια τη θέληση για πόλεμο εναντίον αυτών που τον επιδιώκουν. Αποφεύγουν τον πόλεμο με πόλεμο (Κουσκουβέλης, 2002).

Ο Κολιόπουλος (2008) επιμερίζει την αποτροπή στις εξής κατηγορίες, προκειμένου να διευκρινιστεί περαιτέρω η πολυπλοκότητα του όρου:

α. *Εθνική αποτροπή*: Είναι η αποτροπή που επιτυγχάνεται αποκλειστικά με εθνικά μέσα.

β. *Διεθνής αποτροπή*: Είναι η αποτροπή που επιτυγχάνεται μέσω τρίτων.

γ. *Ενδοπολεμική αποτροπή*: Είναι η αποτροπή που λαμβάνει χώρα κατά την διάρκεια ενός πολέμου και συνίσταται στο ότι ο αντίπαλος αποτρέπεται να προβεί σε κλιμάκωση.

δ. *Ελάχιστη (minimum) αποτροπή*: Υπάγεται στην πυρηνική στρατηγική και αφορά τη διατήρηση μικρού πυρηνικού οπλοστασίου στραμμένο αποκλειστικά εναντίον εχθρικών πόλεων. Αφορά κυρίως μικρομεσαίες πυρηνικές δυνάμεις.

Παράλληλα ο Κουσκουβέλης (2002), αναφέρεται σε δύο διακριτές κατηγορίες της αποτροπής: την *περιορισμένη αποτροπή (limited deterrence)* που στοχεύει να αποτρέψει μία επίθεση με πυρηνικά ή με συμβατικά όπλα και την *εκτεταμένη αποτροπή (extended deterrence)*. Η δεύτερη αυτή περίπτωση σχετίζεται με πολλαπλούς στόχους, όπως για παράδειγμα να αποτραπεί κάθε είδους επίθεση σαν το δόγμα «μαζικών αντιποίνων» των ΗΠΑ, σκοπός του οποίου ήταν να αποτρέψει κάθε επίθεση εναντίον των ΗΠΑ και των συμμάχων τους ανά τον κόσμο.

Αλλά και ο Snyder μιλά για *αποτροπή μέσω αντιποίνων (deterrence by punishment)*, για *αποτροπή μέσω παρουσίας (deterrence by presence)* και για *αποτροπή μέσω άμυνας* ή πιο συγκεκριμένα *άρνησης της επιτυχίας του αντιπάλου (deterrence by denial)*. Στην πρώτη περίπτωση το ανεπιθύμητο κόστος για τον αντίπαλο μπορεί να πάρει τη μορφή μιας πράξης τιμωρίας ή επαπειλούμενης αντίδρασης. Στη δεύτερη περίπτωση, η αποτροπή επιδιώκεται με την διατήρηση συμβολικών δυνάμεων στο σημείο που θέλουμε να υπερασπιστούμε. Στην τρίτη περίπτωση, η άμυνα αποσκοπεί στο να εμποδίσει τη ζημιά που προξενεί ο αντίπαλος, ενώ η άρνηση στο να εμποδίσει τον αντίπαλο να αποκομίσει κέρδη (Υφαντής, 2010).

Από όποια πλευρά και αν προσεγγίσει κανείς/καμία την αποτροπή, δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα άσκησης πολιτικής εθνικής ασφάλειας. Τα κράτη λειτουργούν αποτρεπτικά για να επιβιώσουν, προσβλέποντας στη μη εμπλοκή σε πόλεμο αλλά και στην άσκηση της στρατιωτικής πειθούς, ως πολεμική στρατηγική. Παρότι στις περισσότερες των περιπτώσεων η αποτροπή συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την κατοχή πυρηνικών όπλων, στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία λαμβάνει πιο ευρεία

διάσταση, προκειμένου να δώσει μία τρίτη εκδοχή στη ρεαλιστική αντιμετώπιση της εθνικής επιβίωσης. Άλλωστε για τη Sartori (1998), η αποτροπή αντιμετωπίζεται ως άσκηση διπλωματίας και πιο συγκεκριμένα ως η χρήση εκείνης της γλώσσας και των απειλών που επιχειρούν να μεταφέρουν την πληροφορία ότι ένα κράτος είναι πρόθυμο να πολεμήσει σχετικά με ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση του Snyder (1989), ο οποίος συσχετίζει την αποτροπή με την αμυντική ικανότητα ενός κράτους. Προσεγγίζει την πρώτη καθαρά πρακτικά, καθώς την αποδίδει ως εκείνες τις ενέργειες που αποθαρρύνουν ένα αντίπαλο κράτος από το να αναλάβει στρατιωτική δράση, κάνοντάς το να αντιληφθεί ότι το όφελος της πολεμικής εμπλοκής θα είναι μικρότερο από το κόστος που θα κληθεί να πληρώσει. Αντίθετα η άμυνα, αφορά τη μείωση του κόστους και του ρίσκου από τα ίδια τα κράτη, σε περίπτωση που αποτύχουν οι προσπάθειες της αποτροπής. Η αποτρεπτική συνεπώς ικανότητα των στρατιωτικών δυνάμεων ενός κράτους έχει να κάνει με τις προθέσεις του «εχθρού», στοχεύοντας στη μείωση της πιθανότητας πολεμικής εμπλοκής. Συνεπικουρικά η αμυντική ικανότητα των στρατιωτικών δυνάμεων, στοχεύει στην ελαχιστοποίηση των ζημιών που δύναται να προκαλέσει ο εχθρός. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι η αποτροπή είναι ένας ειρηνικά προσανατολισμένος στόχος, ενώ η άμυνα καθαρά πολεμικά προσδιορισμένος.

Συμπερασματικά, η ικανότητα ενός κράτους να αποτρέψει τον αντίπαλο, να αμυνθεί και τέλος να επιτεθεί είναι πτυχές του ίδιου ζητήματος: της επιβίωσης σε έναν κόσμο που επικρατεί η αβεβαιότητα, η πολυπλοκότητα, η βιαιότητα και η ανησυχία (Yarger, 2006). Είναι ακριβώς αυτός ο κόσμος που περιγράφουν οι ρεαλιστές σκεπτόμενοι/ες, οι οποίοι/ες με ιδιαίτερη απαισιοδοξία αντιμετωπίζουν το παγκόσμιο συγκείμενο και απομονώνουν, έστω και θεωρητικά το κράτος, δίνοντάς του κεντρική θέση στη στοχοθεσία τους.

4.2. Οι Ένοπλες Δυνάμεις στη Ρεαλιστική Σκέψη

Πολλές θεωρίες έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς για τον ρόλο των Ενόπλων Δυνάμεων στην εξασφάλιση της ισχύος ενός έθνους-κράτους, με βασικότερο αυτόν που ταυτίζει την άμυνα και την προστασία των εθνικών συνόρων, μιας και στο πλαίσιο της διεθνούς αναρχίας τα κράτη βασίζονται στις δικές τους δυνάμεις για την διασφάλιση της ισχύος τους (Taliaferro, Lobell & Ripsman, 2014). Οι ένοπλες δυνάμεις καθίστανται επομένως υπεύθυνες για την προστασία των πολιτών και των εθνικών συνόρων απέναντι σε πραγματικές και δυνητικές εξωτερικές απειλές, όπως πολεμικές συρράξεις, τρομοκρατία, εμπόριο ναρκωτικών αλλά και παράνομων μεταναστών στις παρυφές των συνόρων¹⁰. Έτσι ο στρατός, επωμίζεται τον ρόλο του εγγυητή της κρατικής εδαφικής ακεραιότητας, της ασφάλειας των πολιτών από εξωτερικές απειλές και του απαραβίαστου των συνόρων.

Άλλωστε σύμφωνα με τον Grayson (2003), όλες αυτές οι απειλές συνιστούν αντικειμενικά και εύκολα εντοπίσιμα κοινωνικά γεγονότα, τα οποία υφίστανται και είναι ιδιαίτερα επικίνδυνα. Ο Liotta (2002) χαρακτηρίζει την απειλή ως αναγνωρίσιμη, άμεση, εμφανή, ορατή και κοινά αποδεκτή, η οποία απαιτεί μία δυναμική απάντηση, κυρίως στρατιωτικού χαρακτήρα. Συνεπάγεται λοιπόν ότι η οποιαδήποτε απειλή ενάντια στην εθνική ασφάλεια, πρέπει να αντιμετωπιστεί μέσω της στρατιωτικής οδού.

Στη γενικότερη φιλοσοφία του ρεαλισμού, η στρατιωτική ισχύς διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο, καθώς επιβεβαιώνει τη δύναμη του κράτους μέσα σε ένα άναρχο διεθνές πολιτικό πεδίο, με δεδομένο το ότι τα κράτη διαθέτουν δικαιωματικά στρατιωτικές δυνάμεις, προκειμένου να υπερασπιστούν την εδαφική τους ακεραιότητα, βλάπτοντας ή καταστρέφοντας το ένα το άλλο, στην ανασφαλή σκέψη της απρόσμενης επίθεσης από κάποιον αντίπαλο. Άλλωστε, ο ρεαλισμός θέτει ως βασικό στόχο την επιβίωση, θεωρώντας τα κράτη εργαλειακά λογικά (Mearsheimer, 2017), ενώ συσχετίζει την ισχύ με την ικανότητα κάποιου (ισχυρού) κράτους να επηρεάζει τη συμπεριφορά ενός ανίσχυρου (Boulding, 1989).

¹⁰ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-fight-against-crime/#how>

Επιβεβαιώνεται λοιπόν ότι η έννοια της στρατιωτικής ισχύος εμπεριέχει την επιβολή της θέλησης του ισχυρότερου είτε α) μέσω της απειλής προς γείτονα κράτη, είτε β) μέσω της χρήσης στρατιωτικής βίας σε περίοδο συρράξεων, είτε γ) μέσω της πρόκλησης θερμών επεισοδίων σε περίοδο ειρήνης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η επιβολή της στρατιωτικής ισχύος αντικατοπτρίζεται στο μέγεθος και στην ποιότητα των ενόπλων δυνάμεων μιας χώρας, συγχέοντας έτσι την έννοια της ισχύος με τη βία και τον εξαναγκασμό (Sullivan & Koch, 2009).

Ακολουθώντας τον παραδοσιακό τρόπο της πολιτικής σκέψης, η στρατιωτική ισχύς θεωρείται ότι μπορεί να επικρατήσει των άλλων μορφών ισχύος (Keohane & Nye, 1989: 11). Πολλοί μελετητές -μεταξύ των οποίων ο Nye (2005: 33), διαχωρίζουν την ισχύ σε δύο επιμέρους μορφές της, τη σκληρή ισχύ και την ήπια ισχύ. Η *σκληρή ισχύς* (*hard power*) ταυτίζεται με την ικανότητα ενός κρατικού δρώντος οργανισμού να επιβάλλεται κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο σε ένα άλλο (αδύναμο) κράτος κυρίως μέσω της στρατιωτικής ή/και της οικονομικής ισχύος. Η σκληρή ισχύς επιτυγχάνεται με τρεις τρόπους: είτε με την απειλή είτε με τη χρήση του εξαναγκασμού, είτε με τη χρήση ανταμοιβών και παρακινήσεων. Στο 5ο βιβλίο του Θουκυδίδη, εκπροσώπου του κλασικού ρεαλισμού, για πρώτη φορά αποκαλύπτεται μέσω του ηγεμονικού λόγου των Αθηναίων η ισχύς της ιμπεριαλιστικής δύναμής τους, αφού όπως παραθέτει ο ίδιος, ο ισχυρός επιβάλλει ό,τι επιτρέπει η δύναμή του και ο ασθενής παραχωρεί ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του. Συγκεκριμένα περιγράφεται στον διάλογο Αθηναίων και Μηλίων το επεισόδιο του εκβιαστικού διλήμματος που έθεσαν οι Αθηναίοι στους Μηλίους: να υποταχθούν στις δυνάμεις των Αθηναίων ή να εμπλακούν σε πόλεμο εναντίον τους.

Έτσι ο πόλεμος, οι επαναστάσεις, οι πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές αποτελούν μορφές πολιτικής της βίας, που τυγχάνουν υποστήριξης μέσα στο πλαίσιο της ρεαλιστικής σχολής των διεθνών σχέσεων, καθώς οι ρεαλιστές βλέπουν την πολιτική ως αγώνα για την απόκτηση ισχύος και υποστηρίζουν την άποψη ότι κάποιος πολεμά ή απειλεί ότι θα πολεμήσει για να αλλάξει ή να ελέγξει τη συμπεριφορά ενός εχθρού (Κουλουμπής, 2008: 93). Οι υποστηρικτές του επιθετικού ρεαλισμού αντιτείνουν ότι η εξασφάλιση της επιβίωσης συνδέεται με τη διαρκή εξασφάλιση της ισχύος ως μία διέξοδο αντιμετώπισης του φόβου.

Κατά το σκεπτικό τους «αν η ασφάλεια -και όχι η διαρκής μεγιστοποίηση της ισχύος συνιστά τον πρώτιστο σκοπό των κρατών εν μέσω αναρχίας, πώς τα κράτη δύνανται να γνωρίζουν πότε η επιβίωσή τους διασφαλίζεται;» (Nye, 2005: 33).

Επιπλέον, ο Mearsheimer (2007) αναφέρεται στην αέναη ισχυροποίηση ως τη μοναδική επιλογή για επιβίωση, αναδεικνύοντας τη συγκρουσιογενή ιδιοσυστασία της διεθνούς πολιτικής και την αναγκαιότητα διασφάλισης της κυριαρχίας ως βάση των διαρκώς αυξανόμενων συμφερόντων.

Ο τακτικός στρατός, αποτελείται από επαγγελματίες αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στελέχη, όπως και κληρωτούς οπλίτες που εκπληρώνουν τη στρατιωτική τους θητεία. Οι τελευταίοι με την απόλυσή τους τοποθετούνται στην εφεδρεία ώστε να επιτευχθεί μια εθνική – λαϊκή δομή που προστατεύει τα συμφέροντα του έθνους σε περιόδους κρίσης (κατά τον Clausewitz στο Δημούλης & Γιαννούλη, 1995: 53). Ο στρατός με τη σημερινή του μορφή ως εθνικός, αποσκοπεί στη σφυρηλάτηση και ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας, καθώς οι πολίτες- στρατιώτες που υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία, συνεισφέρουν εν γνώσει τους στην προστασία και ασφάλεια του έθνους και την ενίσχυση της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους.

Πρόκειται συνεπώς για αυτό που ο Glaser (2003) ονομάζει *στρατιωτική ικανότητα (military capability)*, όρο άρρηκτα συνδεδεμένο με την εθνική ασφάλεια. Ο θεωρητικός του ρεαλισμού κάνει λόγο για τη δυνατότητα ενός κράτους να εμπλακεί σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, ανεξάρτητα από την στρατιωτική του ισχύ και το πολεμικό του οπλοστάσιο, δυνατότητα που δεν αφήνει ανεπηρέαστα τα ανταγωνιστικά κράτη. Ουσιαστικά σύμφωνα με τις αρχές του ρεαλισμού, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος επιδίωξης ασφάλειας, καθώς όσο τα κράτη αυξάνουν τη στρατιωτική τους ισχύ, τόσο επιτείνουν το αίσθημα ανασφάλειας των υπολοίπων κρατών, με αποτέλεσμα να τα ωθούν με τη σειρά τους να αυξήσουν τη στρατιωτική τους ισχύ. Παρότι αυτή η κατάσταση δράσης-αντίδρασης φαίνεται να εξισορροπεί την κατάσταση της εθνικής ασφάλειας, ωστόσο δύνανται να δημιουργήσει μεγάλη αναταραχή ιδιαίτερα όταν εμπλέκονται πολεμικά «αχόρταγα» και μη λογικά κράτη.

Η στρατιωτική ισχύς ενός κράτους σχετίζεται με το μέγεθος και τις δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων, ενώ το υψηλό ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στις ένοπλες δυνάμεις σε περίπτωση στρατιωτικής κινητοποίησης, μπορεί να σημαίνει και την ανεπάρκεια ανθρώπινου δυναμικού για τη λειτουργία της οικονομία μιας χώρας. Ισχυρές ένοπλες δυνάμεις συνεπάγονται αυξημένη εθνική ασφάλεια. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ο Morgenthau (1993) επιμένει στην αναγκαιότητα εξοπλισμού των ενόπλων δυνάμεων με τεχνογνωσία, εξοπλισμό και εκπαίδευση, ώστε ο στρατός να είναι σε θέση να ανταπεξέλθει σε κάθε επιχειρησιακή αποστολή για τις ανάγκες της κοινωνίας.

Ένα μεγάλο ποσοστό των αμυντικών δαπανών σχετίζεται με την εισαγωγή προηγμένων οπλικών συστημάτων, αφού αυτά δεν είναι δυνατό να κατασκευαστούν από ένα μικρό κράτος που δε διαθέτει την απαιτούμενη τεχνογνωσία. Οι χώρες – παραγωγοί όπλων – συνήθως είναι οι μεγάλες δυνάμεις που ασκούν κατ' αυτόν τον τρόπο πίεση στα αδύναμα κράτη. Τα τελευταία εξαρτώνται επιπλέον από δάνεια και χρηματική βοήθεια για την αγορά οπλισμού, από τη συνεχή προμήθεια ανταλλακτικών και από εξωτερική βοήθεια για την εκπαίδευση στη χρήση των οπλικών αυτών συστημάτων. Με αυτόν τον τρόπο η πώληση όπλων στα αδύναμα κράτη είναι ένα από τα πιο σημαντικά και ίσως τα πιο αποτελεσματικά μέσα που διαθέτουν οι μεγάλες δυνάμεις στον αγώνα για την κατάκτηση ηγεμονικής θέσης (Handel, 1981: 83-86).

Οι επιθετικές στρατηγικές κατά τον (Malkasian, 2002: 6-8) αποσκοπούν στην αλλαγή της υφιστάμενης διεθνούς κατάστασης και διακρίνονται πέντε διακριτές στρατηγικές επιλογές:

- Ο *εκβιασμός (blackmail)* που περιλαμβάνει την ανάπτυξη στρατηγικών κινήσεων που θα πιέσουν τον αντίπαλο να συμβιβαστεί στις απαιτήσεις του κράτους-εκβιαστή, υπό την απειλή της χρήσης στρατιωτικής ισχύος (George, 1991).
- Η *περιορισμένη ανακλήσιμη πρόκληση* που χρησιμοποιείται κυρίως, όταν ένα κράτος δεν είναι απόλυτα βέβαιο για τις προθέσεις του αντιπάλου του και διερευνά τις αντιδράσεις και τις προθέσεις του εν δυνάμει αντιπάλου του. Στην περιορισμένη ανακλήσιμη πρόκληση ενσκήπτει ο κίνδυνος παρανόησης, κακής επικοινωνίας και

επίδρασης συγκυριών, που ίσως οδηγήσουν σε ανεπιθύμητη κλιμάκωση.

- Η *ελεγχόμενη πίεση* αποσκοπεί στην άσκηση πίεσης μέσω μη στρατιωτικών, ως επί το πλείστον δράσεων, ώστε να δοθεί η εντύπωση στον αντίπαλο πως δεν θα μπορέσει να αντιστρέψει τις νέες συνθήκες που θα δημιουργηθούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κλείσιμο της διώρυγας του Σουέζ από τον Αιγύπτιο Πρόεδρο Νάσερ, ο οποίος με αυτό τον τρόπο θέλησε να ασκήσει πίεση στις μεγάλες δυνάμεις, καθώς γνώριζε πως δεν ήταν διατεθειμένες να απωλέσουν αυτό το στρατηγικό σημείο (Van Evera, 1999).
- Η *στρατηγική των τετελεσμένων γεγονότων* Η επιλογή αυτή γίνεται από ένα κράτος, όταν επιθυμεί να αιφνιδιάσει τον αντίπαλό του, ώστε να αποτραπεί η επιθυμία ανταπόδοσης και αντίδρασης και η αλλαγή του status quo.
- Η *αργή φθορά* υλοποιείται μέσα από μικρότερης εμβέλειας δράσεις και υιοθετείται κυρίως από λιγότερο ισχυρούς δρώντες οι οποίοι δεν διαθέτουν την απαιτούμενη ισχύ έναντι των αντιπάλων τους, μέσω των οποίων προσπαθούν να πετύχουν την εξάντλησή των. Ο πόλεμος φθοράς είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της στρατηγικής.

Από την άλλη, ένα αμυνόμενο κράτος αναπτύσσει τις λεγόμενες αμυντικές στρατηγικές με στόχο να αποτρέψει τον επιτιθέμενο από το να αλλάξει το κατεστημένο σύμφωνα με τις επιδιώξεις του. Ωστόσο το αμυνόμενο κράτος μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιθύμητη κλιμάκωση σε περίπτωση λανθασμένης διαχείρισης της κρίσης. Οι αμυντικές στρατηγικές αποσκοπούν στη διατήρηση του υφιστάμενου status quo και διακρίνονται στις ακόλουθες (Mavridis & Fakiolas, 2001:216):

- Η *εξαναγκαστική διπλωματία* που σχετίζεται με τη χρήση απειλών ή την περιορισμένη χρήση βίας, προκειμένου να πειστεί το αντίπαλο κράτος για τη ματαίωση ή αναίρεση μιας ενέργειας.
- Η *στρατηγική της περιορισμένης κλιμάκωσης με συνδυασμό αποτροπής περαιτέρω κλιμάκωσης* αποτελεί τη δεύτερη αμυντική

στρατηγική η οποία στοχεύει να κάμψει την επιθετικότητα του αντιπάλου. Ο αμυνόμενος προχωρά σε μία στρατηγική κλιμάκωσης δράσεων οριζόντιας κλιμάκωσης, εξάπλωσης δηλαδή της κρίσης σε άλλες περιοχές ή κάθετης κλιμάκωσης στην ίδια περιοχή ή στο υποσύστημα που εξελίσσεται η κρίση (Malkasian, 2002: 6-8).

- *Οι ενέργειες της ίσης ανταπόδοσης χωρίς περαιτέρω κλιμάκωση με μέτρα αποτροπής (tit-for-tat)* ακολουθείται από τον αμυνόμενο όταν ανταποδίδει την επιθετικότητα του αντίπαλου του με κινήσεις ίσης έντασης και σημασίας (Macesich, 1994).
- Η τέταρτη στρατηγική αφορά στη *δοκιμασία ικανοτήτων σε συνδυασμό με αποτροπή κλιμάκωσης από τον αντίπαλο (test of capabilities)*. Κατά τον Αλειφαντή (2001), ο αμυνόμενος αποδέχεται μια δοκιμασία των ικανοτήτων, ελπίζοντας ότι θα καταφέρει τελικά να πετύχει την αντιστροφή της αναμενόμενης δυσμενούς κατάστασης, χάρη στην επιμονή, τις ικανότητες αυτοσχεδιασμού και την αποτελεσματική χρήση των διατιθέμενων μέσων.
- *Στη στρατηγική της διαχωριστικής γραμμής*, ο αμυνόμενος οριοθετεί τα ζητήματα σε μείζονος και ελάσσονος σημασίας με στόχο να προσφύγει σε σύρραξη αν ο αντίπαλος ξεπεράσει τη διαχωριστική γραμμή που λειτουργεί προστατευτικά ως προς μια κρίση, αποτρέποντας την προσφυγή στη βία εάν δεν είναι απαραίτητη.
- *Στη στρατηγική της επίδειξης δέσμευσης και αποφυγής παρανοήσεων*, ο αμυνόμενος θεωρεί πως λαμβάνει προειδοποιήσεις χαμηλής ή υψηλής αξιοπιστίας από τον αντίπαλό του χωρίς να μπορεί να αξιολογήσει τις προειδοποιήσεις, με αποτέλεσμα να υπάρχει πιθανότητα ζημιωγόνων συνεπειών για τα συμφέροντα του κράτους σε περίπτωση λανθασμένων αποφάσεων (George, 1991).
- Τέλος, *η στρατηγική της εξοικονόμησης χρόνου* αποσκοπεί στην απόκτηση πλεονεκτημάτων για να προστατέψει τα εθνικά συμφέροντα, κερδίζοντας περισσότερο χρόνο, γιατί δεν έχει την απαιτούμενη ισχύ να ακολουθήσει άλλη στρατηγική.

Η τελευταία στρατηγική καθιστά τις ένοπλες δυνάμεις σε θέση ετοιμότητας ώστε να αντιμετωπίσουν όλους τους δυνητικούς αντιπάλους,

συσχετίζοντας άμεσα τη στρατηγική αυτή με το ρεαλιστικό δίλημμα ασφάλειας, κατά το οποίο, όταν ένα κράτος επιδιώκει να αυξήσει την ασφάλεια του, προκαλεί ανασφάλεια σε άλλα κράτη και αντισταθμιστικές αυξήσεις στους δικούς του εξοπλισμούς (Παπασωτηρίου, 2004: 24). Συνεπακόλουθα η Ελλάδα δεν διαπραγματεύεται τα κυριαρχικά εθνικά της δικαιώματα και οφείλει να ενισχύει την ισχύ της, πριν προσέλθει σε διαπραγματεύσεις με την Τουρκία, ειδάλλως θα αναγκαστεί να απεμπολήσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα και να οδηγηθεί σε δορυφοροποίηση έναντι της Άγκυρας (Πλατιάς, 1994: 167-168) .

Η στρατηγική θέση ενός κράτους είναι τόσο προτέρημα, γιατί αποτελεί ατού στις σχέσεις με τις μεγάλες δυνάμεις, όσο και μειονέκτημα, καθώς σε περίπτωση πολέμου μπορεί να τίθεται σε κίνδυνο η ίδια η επιβίωσή του. Εξίσου σημαντικό για το μικρό κράτος είναι η φύση του εδάφους και των συνόρων του. Μπορεί να διακρίνει κανείς αν ένα κράτος είναι ευάλωτο ή όχι, συγκρίνοντας τις πιέσεις που δέχεται στα σύνορά του: τον αριθμό των κρατών με τα οποία γειτνιάζει, τα σχετικά μεγέθη των πληθυσμών τους, την σχετική στρατιωτική τους ισχύ και τις πολιτικές τους προθέσεις.

Συμπεράσματα 4^{ου} κεφαλαίου

Στόχος του 4^{ου} κεφαλαίου είναι η ανάδειξη της άρρηκτης σχέσης της εθνικής ασφάλειας με τη στρατιωτική υπεροχή, σύμφωνα με τις αρχές της ρεαλιστικής φιλοσοφίας, προκειμένου τα κράτη να κατοχυρώσουν την ασφάλεια και την εθνική υπεροχή, μέσω των στρατιωτικών εξοπλισμών. Το δόγμα άμυνα-επίθεση-αποτροπή, αναφέρεται στην αμυντική ικανότητα των στρατιωτικών δυνάμεων με στόχο την ελαχιστοποίηση των πολεμικών ζημιών (κόστος), με την άμυνα να αποτελεί έναν όρο πολεμικά χρωματισμένο, ενώ την αποτροπή να αποδίδει μια ειρηνική χροιά. Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο μέγεθος και τη σύσταση των πολεμικών εξοπλισμών ενός κράτους, τη γεωγραφική του θέση, την πολιτική επιθετικής ή αμυντικής στρατηγικής που επιλέγει να υιοθετήσει για την επιβίωσή του.

Κεφάλαιο 5ο Συμπεράσματα- Προτάσεις

Η παρούσα διπλωματική έχει ως βασικό ερευνητικό αντικείμενο την ανάδειξη της έννοιας της ασφάλειας υπό την οπτική του ρεαλισμού, όπως διαπλέκεται με τους τομείς της πολιτικής, της κοινωνικής ευημερίας, των εθνικών συμφερόντων και της στρατιωτικής υπεροχής. Έγινε προσπάθεια να συνδεθεί η σημασία της εθνικής ασφάλειας με μεταβλητές που προέρχονται από τα όλα τα επίπεδα ανάλυσης, αντλώντας στοιχεία από τα διαφορετικά είδη του ρεαλισμού. Βασική μέριμνα ήταν να αποδειχθεί ότι το δίλημμα ασφαλείας παράγεται από τις πιέσεις της δομής του διεθνούς συστήματος αλλά ταυτόχρονα προέρχεται και από τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής του εκάστοτε κράτους. Κατά συνέπεια η βασική μεθοδολογική στόχευση της εργασίας, δηλαδή ο επαληθευτικός έλεγχος της ισχύος των παραδοχών και αξιωμάτων μίας θεωρίας διεθνούς πολιτικής επετεύχθη.

Η γενικότερη φιλοσοφία του ρεαλισμού αναγνωρίζει τα κράτη ως κύριους δρώντες στη διεθνή πολιτική σκηνή, με τις αναπόφευκτες προεκτάσεις που έχει αυτό για τον τομέα της εθνικής τους ασφάλειας. Η διάχυτη αναρχία που επικρατεί σε παγκόσμιο επίπεδο επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο συνδιαλέγονται και συνεργάζονται με τα υπόλοιπα κράτη. Άλλωστε, τα κράτη προσδιορίζονται ως εγωιστικοί συντελεστές που δρουν μόνο για να προωθήσουν ίδια συμφέροντα. Η συγκεκριμένη πεσιμιστική πεποίθηση έχει επικριθεί δριμύτατα από τους/τις υπέρμαχους/ες μίας πιο ολιστικής προσέγγισης που θεωρούν ότι τόσο τα χαρακτηριστικά των εσωτερικών υπομονάδων των κρατών όσο και η διανομή του πλούτου και της δύναμης παγκοσμίως επιδρούν καταλυτικά στη συμπεριφορά των κρατών (Hasenclever, Mayer & Rittberger, 1997). Η ρήση του Waltz (1979) ότι η τελική έγνοια των κρατών δεν είναι η ισχύς αλλά η ασφάλεια την οποία προσπαθούν να αποκτήσουν ή να μεγιστοποιήσουν, φαίνεται να έχει συνάφεια μέχρι και σήμερα.

Ρίχνοντας μία ματιά στον κόσμο γύρω μας διαπιστώνουμε ότι η άποψη των ρεαλιστών περί αναρχίας και εθνικών συμφερόντων δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Έχοντας κατά νου την εθνικιστικά δομημένη ρητορική της Τουρκίας, η οποία θέτει συνεχώς ζητήματα αμφισβήτησης συνόρων, γίνεται

εύκολα αντιληπτό ότι η πολιτική εθνικής ασφάλειας της Ελλάδας οφείλει να αντικρούσει αυτό που η τουρκική πλευρά ονομάζει «δικαίωμα», υπερασπίζοντας ταυτόχρονα τα δικά της συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή. Επιπρόσθετα δημιουργώντας τις «γκρίζες ζώνες», η γείτονα χώρα πρακτικά αγνοεί τις Διεθνείς Συνθήκες και το Διεθνές Δίκαιο, προσπαθώντας να δημιουργήσει ένα παρατεταμένο κλίμα αποδόμησης στην περιοχή. Αν αυτό δεν θεωρείται συνθήκη «αναρχίας», τότε τι;

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αρκετές ιδέες του ρεαλισμού έχουν διαποτίσει την ελληνική πολιτική σκηνή, από την απαρχή της ύπαρξης του Ελληνικού κράτους έως και σήμερα. Από την Ελληνική Επανάσταση μέχρι και την προσχώρηση των Δωδεκανήσων, όντας το τελευταίο έδαφος της Ελλάδας, όπως την γνωρίζουμε ως τώρα, η ανάγνωση των ιστορικών γεγονότων υποδεικνύει μία «εμμονική» προσήλωση στην έννοια της εθνικής κυριαρχίας, ως κατάλοιπο της δίψας ενός έθνους για αναγνώριση της ύπαρξής του. Σε απόλυτη σύμπτωση με τη ρεαλιστική παράδοση που βλέπει τα κράτη ως κυριαρχικές μονολιθικές οντότητες (Held, 1995), το ελληνικό κράτος έθετε πάντοτε ως πρωταρχικό του στόχο την υπεράσπιση της εθνικής ασφάλειας και την προώθηση των εθνικών συμφερόντων. Φυσικά, η έμφαση που δίνεται στην εθνική κυριαρχία και ασφάλεια σχετίζεται με τη συχνά δύσκολη συνύπαρξη με την Τουρκία, η οποία κατά καιρούς εγείρει εδαφικές αξιώσεις, αναγκάζοντας την Ελλάδα να βρίσκεται σε στρατιωτική εγρήγορση.

Βέβαια η απορία του τι συνιστά απειλή θα ακουγόταν κάπως περίεργη ή και ανούσια για τον/την υπέρμαχο του ρεαλισμού. Η σημασία που δίνεται από το κίνημα στο δίλημμα ασφάλειας αποτελεί από μόνη της απόδειξη ότι η απειλή μπορεί να προέρχεται αποκλειστικά και μόνο από τον εξοπλισμό του αντιπάλου. Οι *υλικές δυνατότητες* (material capabilities) των άλλων κρατών συνιστούν μία συνεχόμενη και υπαρκτή απειλή, την το κράτος έχει επωμιστεί και έχει καθήκον να αντικρούσει. Είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί ότι το κράτος είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την έννοια της ασφάλειας, της εξουσίας και του καθήκοντος, θεωρώντας την ασφάλεια των πολιτών συνώνυμη με την εθνική ασφάλεια (Krause, 1998).

Από τη Μικρασιατική Καταστροφή και έπειτα, η κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας για μία Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, αναπόφευκτα

επέφερε μία μεταστροφή στον τρόπο άσκησης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Το περίπου 1.000.000 των Μικρασιατών προσφύγων που κατέφθασαν στην ελληνική επικράτεια το 1922 δεν άφηνε περιθώρια για άλλες «χαμένες πατρίδες». Για αυτόν ακριβώς τον λόγο η ελληνική πολιτική τοποθέτησε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος την εθνική ασφάλεια, δίνοντας έμφαση στην προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας του κράτους. Παρότι η συγκεκριμένη στοχοθεσία πέρασε από σημαντικές ιστορικές διακυμάνσεις, είχε πάντα βασικό γνώμονα τη διασφάλιση της ειρήνης και την προώθηση της συνεργασίας στο γειτονικό συγκείμενο, μια κατευθυντήρια γραμμή που συνεχίζει ως σήμερα (Dokos, 2012). Η συγκεκριμένη θεώρηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από όλες τις κυβερνήσεις, ανεξαρτήτως πολιτικού προσανατολισμού, βρίσκεται σε σύμπνοια με τις βασικές παραδοχές του ρεαλισμού περί κρατικισμού και επιβίωσης των κρατών.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο ρεαλισμός ως κίνημα δεν απορρίπτει ολοκληρωτικά την έννοια της παγκοσμιοποίησης, όπως λανθασμένα πιστεύουν αρκετοί/ες. Υπάρχουν εκπρόσωποι όπως ο Keohane που κάνουν λόγο για διεθνή καθεστώτα και υπογραμμίζουν τη σημασία της διεθνούς συνεργασίας. Η αυξανόμενη αλληλεπίδραση των κρατών δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως απειλή για το μοντέρνο κράτος-έθνος αλλά ως μία αναθεωρημένη οπτική της θέσης τους στον σύγχρονο κόσμο (Held, 1995). Συνεπώς, η συνεργασία της Ελλάδας με τα άλλα μέλη-κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της ασφάλειας, όπως περίτρανα αποδείχθηκε με τη μεταναστευτική-προσφυγική κρίση, έχει μία ρεαλιστική χροιά, υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι τα απομονωμένα κράτη δύσκολα επιβιώνουν μόνα τους (Nicolescu, 2017).

Δεν είναι υπερβολή συνεπώς να ειπωθεί ότι το δίλημμα της ασφάλειας, είναι βασική παράμετρος της ελληνικής πολιτικής περί εθνικής ασφάλειας. Τα τελευταία χρόνια τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία έχουν επιδοθεί σε έναν εξοπλιστικό ανταγωνισμό, προσπαθώντας να εξασφαλίσουν σύγχρονα συστήματα. Η αγορά των γαλλικών μαχητικών αεροσκαφών Rafale και οι ενέργειες απόκτησης F-35 έχει προκαλέσει εντονότατο προβληματισμό στην Τουρκία, η οποία προσπαθεί διακαώς να αποκτήσει εξελεγμένα αμερικανικά F-16, προκειμένου να εξισορροπήσει το ισοζύγιο της εθνικής ασφάλειας (Νέδος, 2022).

Επιπλέον δόθηκε έμφαση στη στενή σχέση οικονομίας, πολιτικής δράσης και άμυνας ενός κράτους, καθώς αποδείχθηκε ότι το κράτος οφείλει να υλοποιεί τις εξοπλιστικές δαπάνες, προκειμένου να εξασφαλίσει το δημόσιο αγαθό της άμυνας απέναντι σε δυνητικούς αντιπάλους, χωρίς να παραγνωρίζονται οι κοινωνικές δαπάνες. Βέβαια στην περίπτωση της Ελλάδας, ο συνεχής εξοπλισμός αποτελεί μονόδρομο λόγω των επιθετικών επιλογών και των προκλήσεων της Τουρκίας, εφόσον σύμφωνα με τους κανόνες του ρεαλισμού οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί προσδίδουν πλεονέκτημα και θέση ισχύος στον κάτοχό τους. Η εύρωστη οικονομική κατάσταση μιας χώρας συμβαδίζει με το υψηλό επίπεδο ανάπτυξής της και δηλώνει την επαύξηση της ισχύος της μέσω των αμυντικών δαπανών και της τεχνολογικής ανάπτυξης στην υπηρεσία των στρατιωτικών εξοπλισμών (Choulis, Mehrl & Ifantis, 2021).

Η Ελλάδα ερχόμενη αντιμέτωπη με τις συνεχείς προκλήσεις και απαιτήσεις από την Τουρκία, έναν μεγαλύτερο γείτονα, έχει τη δυνατότητα να επικαλείται τις αρχές του διεθνούς δικαίου ή να αφήνει την τύχη να αποφασίσει (μια τακτική που συνήθως ακολουθεί η πλευρά που δεν μπορεί να επικαλεστεί το δίκαιο, μιας και με αυτό τον τρόπο ούτως ή άλλως κάτι θα κερδίσει). Επιπρόσθετα, δύναται να ζητά τη διεθνή διαιτησία μιας ισχυρότερης και κραταιάς δύναμης όπως των ΗΠΑ. Ως τελευταία επιλογή δίνεται η εμπλοκή σε θερμό επεισόδιο ή σε ένοπλη σύγκρουση, κάτι που συνήθως προτιμά ο ισχυρότερος (Κοτζιάς, 2010: 261-262).

Συμφέρον για τη χώρα μας αποτελεί η επίκληση του διεθνούς δικαίου, που πρέπει όμως να συνοδεύεται από την ταυτόχρονη ενίσχυση της αποτρεπτικής ικανότητας και κύρους της χώρας έναντι της κύριας απειλής, αποδεικνύοντας ότι διαθέτει τόσο τα φυσικά, όσο και τα ψυχολογικά απαιτούμενα της αποτροπής, την ικανότητα, αλλά και την θέληση να ανταποδώσει τυχόν χτύπημα του αντιπάλου. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι σχεδόν οι δρώντες του διεθνούς συστήματος επικαλούνται συχνά-πυκνά το διεθνές δίκαιο, ακόμη και αν καταφανώς το καταπατούν (Koh, 1996).

Αυτή ακριβώς θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι η θεώρηση της σύγχρονης ασφάλειας υπό το πρίσμα του ρεαλισμού: μία εμμονή με την υποχρεωτικότητα. Στη ρεαλιστική σκέψη είναι απαραίτητη η αναγνώριση της ύπαρξης ανυπέρβλητων εμποδίων στην πολιτική επιλογή, ειδικά όταν αυτή

σχετίζεται με θέματα εθνικής ασφάλειας. Τα κράτη με ρεαλιστική οπτική λειτουργούν μέσα στα πεπατημένα πλαίσια, αντί να επιδιώξουν την αλλαγή και την καινοτομία, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της επιβίωσης και της ασφάλειας (Linklater, 1990). Η Ελλάδα αναμφισβήτητα αποτελεί παράδειγμα της συγκεκριμένης παραδοχής, καθόσον η συχνά προβληματική συμβίωσή της με την Τουρκία, καθιστά απαραίτητη την ύπαρξη συγκροτημένης αμυντικής πολιτικής (Litsas, 2017b).

Ακόμα και όταν τα κράτη υπολογίζουν ή αντιλαμβάνονται λάθος τις καταστάσεις, λαμβάνουν τις πιο λογικές πολιτικές προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους. Άλλωστε το ίδιο το ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα τα αναγκάζει να προστατευθούν, χρησιμοποιώντας με τον βέλτιστο τρόπο τα μέσα και τους πόρους που διαθέτουν. Με άλλα λόγια, η αύξηση του επιπέδου ασφαλείας προέρχεται ανταποδοτικά από τα υλικά και ανθρώπινα μέσα που αποφασίζουν να επενδύσουν για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας (Lynne-Jones, 1995).

Προσεγγίζοντας αυτή τη ρεαλιστική πεποίθηση μέσα από το ελληνικό πρίσμα, αποδεικνύεται ότι η χώρα συμβαδίζει σε μεγάλο βαθμό και με αυτή τη διαπίστωση. Αναλυτικότερα η Ελλάδα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον αμυντικό τομέα, ενισχύοντας το εξοπλιστικό της πρόγραμμα με αυξητικούς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με τους προϋπολογισμούς του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, η χώρα μας δαπάνησε 3,38 δισ. ευρώ το 2020 προκειμένου να ενισχυθεί η αποτρεπτική της ισχύς, ποσό που ανήλθε στα 5,5 δισ. ευρώ το 2021, σημειώνοντας αύξηση της τάξης του 62,5%. Για το 2022 θα δαπανηθούν επιπλέον 880 εκατ. ευρώ, ανεβάζοντας το συνολικό ποσό περί αμυντικής θωράκισης στα 6,41 δισ. ευρώ. Συνολικά λοιπόν την τελευταία διετία οι στρατιωτικές-αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν κατά 89,6%, χωρίς σε αυτό το ποσό να συνυπολογίζεται το κόστος των παραγγελθέντων αεροσκαφών και πολεμικών πλοίων, που θα εξοφληθούν όταν αυτά παραδοθούν. Τα προαναφερθέντα χρήματα θα αξιοποιηθούν για να συμπληρωθεί ο υφιστάμενος εξοπλισμός όλων των κλάδων (ανταλλακτικά, πυρομαχικά κ.λπ.) με απώτερο στόχο την ενίσχυση του αξιόμαχου των ενόπλων δυνάμεων (capital, 2021)¹¹.

¹¹ <https://www.capital.gr/oikonomia/3599057/se-amuna-kai-ugeia-oi-megaluter-es-auxiseis-dapanon>

Τα συμπεράσματα που προαναφέρθηκαν πάντα με γνώμονα της εθνικής ασφάλεια της Ελλάδας, αναπόφευκτα οδηγούν σε συγκεκριμένες προτάσεις για τον τρόπο που πρέπει να αντιμετωπίζεται μία τόσο σημαντική έννοια σε ένα ευαίσθητο γεωπολιτικό περιβάλλον. Πρέπει να αναφερθεί ότι όσα ακολουθούν είναι δομημένα πάνω στη φιλοσοφία του ρεαλισμού, καθόσον ο συγγραφέας της παρούσας εργασίας θεωρεί ιδιαίτερα επίκαιρη τη συγκεκριμένη οπτική περί Διεθνών Σχέσεων. Αναλυτικότερα:

1. Η εθνική ασφάλεια οφείλει να συνεχίσει να συνιστά προτεραιότητα, τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας. Ρεαλιστικά ιδωμένη, η εδαφική ακεραιότητα του Ελληνικού κράτους συμπορεύεται με τη δυνατότητα της επιβίωσής του σε ένα άκρως ανταγωνιστικό πλαίσιο.

2. Ο συγγραφέας της παρούσας διπλωματικής θεωρεί ουτοπική την αισιοδοξία μερικών για μελλοντική ειρηνική συνύπαρξη με την Τουρκία. Για αυτόν τον λόγο η Ελλάδα καλείται να ενισχύσει την στρατιωτική και γεωπολιτική θέση της, μέσω της συντήρησης μίας αξιόλογης στρατιωτικής μηχανής και ενός δικτύου συμμαχιών που θα οδηγούν στην εξισορρόπηση της επιθετικής πολιτικής της Τουρκίας.

3. Σε διπλωματικό επίπεδο, η Ελλάδα πρέπει να στοχεύει σε μια δραστήρια εξωτερική πολιτική που θα κερδίσει την εμπιστοσύνη των διεθνών δρώντων. Απώτερος στόχος είναι τόσο η διατήρηση των κεκτημένων της στην περιοχή του Αιγαίου όσο και η διασφάλιση της ακεραιότητας των συνόρων της απέναντι στα επεκτατικά σχέδια της γείτονος Τουρκίας.

4. Η περίοδος 2015-2020 υπήρξε ιδιαίτερα κρίσιμη για την Ελλάδα, καθώς η χώρα κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία άνευ προηγουμένου ανθρωπιστική κρίση, με την εισροή εκατομμυρίων μεταναστών και προσφύγων στα χερσαία και θαλάσσια σύνορά της. Πέρα από την καθαρά ανθρώπινη διάσταση της κατάστασης κατά την οποία η Ελλάδα επέδειξε ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη, κανένας/καμία δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι η άφιξη τόσων ανθρώπων, δημιούργησε και απειλές εθνικής ασφάλειας. Η ταυτοποίηση των αφιχθέντων μεταναστών-προσφύγων δεν ήταν εύκολη υπόθεση, καθόσον δεν διέθεταν ταξιδιωτικά έγγραφα. Ρεαλιστικά ιδωμένη, η προσφυγική-μεταναστευτική κρίση υπήρξε ένα «crash test» τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρώπη, που

έβλεπαν τα σύνορά τους να παραβιάζονται συνεχώς και την έννοια της εθνικής ασφάλειας να λαμβάνει πιο ουσιαστικές διαστάσεις. Κρίνεται συνεπώς απαραίτητη η υιοθέτηση ενός πιο αυστηροποιημένου πλαισίου προστασίας των συνόρων, προκειμένου να μην εισέρχονται άτομα που θα μπορούσαν μελλοντικά να αποτελέσουν απειλή για την ευημερία και την σταθερότητα στον ευρωπαϊκό χώρο.

4. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η ανάγκη αναθεώρησης της μεταναστευτικής πολιτικής και της πολιτικής παροχής ασύλου από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα κοινό νομικό πλαίσιο αναφοράς θα ήταν μία σημαντική αρχή για την συλλογική αντιμετώπιση των κινδύνων εθνικής ασφάλειας και φυσικά την ισότιμη μεταχείριση όσων πραγματικά δικαιούνται ασύλου.

5. Μέσα σε έναν κόσμο που εξελίσσεται όχι πάντα θετικά, η εθνική ασφάλεια οφείλει να είναι συνυφασμένη με την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ασφάλεια. Ένα κράτος δεν μπορεί να ευημερήσει εάν δέχεται πολυεπίπεδες απειλές τόσο από εξωτερικούς όσο και από εσωτερικούς παράγοντες. Η περίοδος της οικονομικής κρίσης που κορυφώθηκε με τα capital controls, την επιτήρηση από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο αλλά και η υγειονομική κρίση του Covid-19 και τα οι αλληπάλληλες απαγορεύσεις κυκλοφορίας (lockdowns), αποδεικνύουν περίτρανα ότι η εθνική ασφάλεια είναι μεν πρωτίστως στρατιωτική υπόθεση, αλλά επηρεάζεται και από άλλους απρόσμενους παράγοντες. Γι αυτό ακριβώς τον λόγο τα κράτη οφείλουν να είναι προετοιμασμένα και για αναπάντεχες καταστάσεις, έχοντας μία συστηματικά θεσμοθετημένη πολιτική διαχείρισης κρίσεων.

6. Με δεδομένο ότι το παγκόσμιο συγκείμενο διακατέχεται από αναρχία και έλλειψη ισορροπίας, τα κράτη δεν έχουν παρά να διαχειρίζονται αυτή την κατάσταση προς το συμφέρον τους. Όσο ωφελιμιστικό και αν ακούγεται αυτό, στην περίπτωση της Ελλάδας δύναται να θεωρηθεί αρκετά θετικό, καθόσον η γεωγραφική της θέση και η ανταγωνιστικότητα με τη γείτονα χώρα, καθιστούν απαραίτητη την εκμετάλλευση όλων των προσφερόμενων ευκαιριών.

7. Σημαντική θεωρείται και η επαρκής χρηματοδότηση των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας, ως καθοριστικού παράγοντα προστασίας της εθνικής ασφάλειας. Η απόκτηση σύγχρονων εξοπλιστικών συστημάτων, η διαρκής επιμόρφωση και εκπαίδευση του προσωπικού αλλά και η επαρκής συντήρηση των υφιστάμενων οπλικών συστημάτων είναι προϋπόθεση για την αντιμετώπιση μίας χώρας ως ισχυρή στρατιωτική δύναμη.

8. Ο ρεαλισμός ως θεωρία δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μία παρωχημένη οπτική ασφάλειας. Αντιθέτως πολλές από τις παραδοχές του είναι ιδιαίτερα επίκαιρες, παρότι μπορεί να έχουν ειπωθεί αρκετά χρόνια προηγουμένως. Ωστόσο δεν κρίνεται σωστό να θεωρείται πανάκεια και να προσδιορίζει αποκλειστικά την πολιτική περί εθνικής ασφάλειας μίας χώρας. Αντιθέτως, κάθε απόφαση που αφορά την ασφάλεια ενός κράτους οφείλει να είναι πολυπρισματική και να λαμβάνει υπόψη της και άλλες θεωρίες της γνωστικής περιοχής των Διεθνών Σχέσεων.

9. Η Ελλάδα ως μέλος του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να αξιοποιεί στο μέγιστο τις δυνατότητες που της δίνονται από τη συμμετοχή της σε αυτούς τους δύο πολύ σημαντικούς οργανισμούς. Για παράδειγμα πρέπει αφενός να απορροφά και αφετέρου να αξιοποιεί τα χρήματα που διατίθενται από το κοινοτικό ταμείο για την προστασία των χερσαίων και θαλάσσιων συνόρων, που τυγχάνει να είναι όχι μόνο εθνικά αλλά και ευρωπαϊκά.

Σε γενικές γραμμές, οι προτάσεις μπορούν να συνοψιστούν στην άποψη του Litsas (2017c) όπου κάνει λόγο για νέα Μεγάλη Στρατηγική (Grand Strategy), όπου η αναδιάρθρωση όλων των τομέων του ελληνικού κράτους (κοινωνία, οικονομία, πολιτικό σύστημα, εξωτερική πολιτική και στρατιωτική πολιτική) θα ισχυροποιήσει τη θέση της Ελλάδας στο διεθνές συγκείμενο.

Επίλογος

Από όποια οπτική και αν την προσεγγίσουμε, η έννοια της ασφάλειας ήταν και παραμένει εξαιρετικά επίκαιρη και σημαντική. Είτε ρεαλιστικά ιδωμένη είτε όχι, η εθνική ασφάλεια θέτει τις βάσεις και τις προϋποθέσεις για τη συνολική και πολυεπίπεδη επιβίωση ενός κράτους, σε έναν κόσμο άκρως ανταγωνιστικό. Άλλωστε, το κράτος που υιοθετεί μία πλασματική πεποίθηση ότι θα επιβιώσει λόγω τύχης και συγκυριών από τους κινδύνους της διεθνούς σκηνής είναι καταδικασμένο να τιμωρηθεί για την αφέλειά του (Litsas, 2018). Τοποθετημένη σε πρακτική βάση αυτή τη στιγμή μπορούμε να μιλάμε για ελληνικό κράτος και ελληνική επικράτεια, διότι η Ελλάδα έχει προβεί στις απαραίτητες κινήσεις, στρατιωτικά, πολιτικά, διπλωματικά και κοινωνικά, προκειμένου όλοι/ες οι Έλληνες/ίδες πολίτες να αισθάνονται ασφαλείς.

Αν και όπως αποδείχθηκε ο ρεαλισμός εξακολουθεί να επηρεάζει φανερά ή μη την πολιτική σκέψη και βούληση, το γεγονός ότι η τύχη του πλανήτη επαφίεται στον τρόπο με τον οποίο τα κράτη αντιμετωπίζουν την εθνική ασφάλεια, συνιστά απαραίτητη την ολιστική προσέγγισή της. Συμβολή στο πως καθορίζουμε την ασφάλεια δύναται να έχουν ο τομέας της Οικονομίας, της Ιστορίας, της Κοινωνιολογίας, της Νομικής, της Ανθρωπολογίας και της Ψυχολογίας (Nye & Lynn-Jones, 1988).

Ζούμε σε έναν κόσμο ρευστό, όπου η περιρρέουσα κατάσταση χαρακτηρίζεται από αναπάντεχες κρίσεις, δύσκολες προκλήσεις και έναν ταχύτατο ρυθμό εξέλιξης. Θα περίμενε κανείς ότι η τεχνολογική ανάπτυξη, η εξέλιξη της επιστήμης, η παγκοσμιοποίηση και η σμίκρυνση των αποστάσεων, κυριολεκτικά και μεταφορικά, θα έκανε τη ρεαλιστική αντιμετώπιση της ασφάλειας να φαντάζει παρωχημένη, θέτοντάς τη παραγκωνισμένη στο χρονοντούλαπο της θεωρητικής σκέψης. Ωστόσο η πραγματικότητα είναι διαφορετική, καθώς η ανθρώπινη φύση δεν φαίνεται να συμβαδίζει με την υπόλοιπη εξέλιξη. Δυστυχώς οι άνθρωποι ανταγωνίζονται για τους ίδιους λόγους που είχε εντοπίσει ο ρεαλιστής Θουκυδίδης σχεδόν 2.500 χρόνια πριν: από φόβο, συμφέρον και τιμή. Και όσο αυτό θα συνεχίζει, τόσο θα έχει συνάφεια ο ρεαλισμός στη ζωή και στην ασφάλειά μας.

Βιβλιογραφικές Παραπομπές

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Acharya, A. (1997). The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies. In K. Krause & M. C. Williams (Eds.), *Critical Security: Concepts and Cases, Minneapolis, Borderlines* (pp. 299-329). Minneapolis: University of Minneapolis Press.

Agnew, J. (1994). The territorial trap: The geographical assumptions of international relations theory. *Review of International Political Economy*, 1(1), 53-80.

Albert, M. (1998). On boundaries, territory and postmodernity: An international relations perspective. *Geopolitics*, 3(1), 53-68.

Anderson, J., & O' Dowd, L. (1999). Borders, border regions and territoriality: contradictory meanings, changing significance. *Regional Studies*, 33(7), 593-604.

Ashley, R. K. (1981). Political realism and human interests. *International Studies Quarterly*, 25(2), 204-236.

Ashley, R. K. (1987). The geopolitics of geopolitical space: toward a critical social theory of international politics. *Alternatives*, 12(4), 403-434.

Ashworth, L. M. (2002). Did the realist-idealist great debate really happen? A revisionist history of international relations. *International Relations*, 16(1), 33-51.

Baldwin, D. A. (1995). Security studies and the end of the Cold War. *World Politics*, 48(1), 117-141.

Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23(1), 5-26.

Barnett, M. (1992). *Confronting the Costs of War. Military Power, State and Society in Egypt and Israel*. Princeton: Princeton University Press.

Biersteker, J. T. (2013). State, Sovereignty and Territory. In W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons (Eds.), *Handbook of International Relations* (pp. 247-263). London: SAGE Publications.

- Brauch, H. G. (2011). Concepts of security threats, challenges, vulnerabilities and risks. In H. G. Brauch, U. O. Spring, C. Mesjasz, J. Grin, P. Kameri-Mbote, B. Chourou, P. Dunay & J. Birkmann (Eds.), *Coping with global environmental change, disasters and security* (pp. 61-106). Berlin, Heidelberg: Springer.
- Boulding, K. (1989). *Three Faces of Power*. London: Sage Publications.
- Brooks, J. P. (1997). A Military Model for Conflict Resolution in Sub-Saharan Africa. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 27(4), 2.
- Brooks, S., & Wohlforth, W. C. (2005). Hard times for soft balancing. *International Security*, 30(1), 72-108.
- Brown, L. R. (1986). Redefining national security. *Challenge*, 29(3), 25-32.
- Bull, H. (1979). Recapturing the just war for political theory. *World Politics*, 31(4), 588-599.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear* (2nd edition). New York: Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new Framework for Analysis*. New York: Lynne Rienner Publishers.
- Carr, P. (2000). Scientific realism, sociophonetic variation, and innate endowments in phonology. *Phonological knowledge: Conceptual and Empirical Issues*, 67-104.
- Choulis, I., Mehrl, M., & Ifantis, K. (2021). Arms Racing, Military Build-Ups and Dispute Intensity: Evidence from the Greek-Turkish Rivalry, 1985-2020. *Defence and Peace Economics*, 1-26.
- Correia, J. (2019). Military capabilities and the strategic planning conundrum. *Security and Defense Quarterly*, 24(2), 21-50.
- Darel, P. (1999). Sovereignty, survival and the Westphalian blind alley in International Relations. *Review of International Studies*, 25(2), 217-231.
- De Romilly, J. (1991). *The Rise and Fall of States According to Greek Authors*. Michigan: University of Michigan Press.

- Devlen, B., & Özdamar, Ö. (2009). Neoclassical realism and foreign policy crises. In A. Freyberg-Inan., E. Harrison, & P. James (Eds.), *Rethinking Realism in International Relations* (pp. 136-163). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Desch, M. C. (2003). It is kind to be cruel: the humanity of American Realism. *Review of International Studies*, 29(3), 415-426.
- Dixon, W. J., & Moon, B. E. (1986). The military burden and basic human needs. *Journal of Conflict Resolution*, 30(4), 660-684.
- Dokos, T. (2012). Who lost Greece?: The geopolitical consequences of the Greek crisis. *Policy Paper*, 18, 1-23.
- Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doyle, M. W. (1997). *Ways of war and peace*. New York: WW Norton.
- Dunne, T. & Schmidt, B. (2008). Realism. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (pp. 130-144). New York: Oxford University Press.
- Evangelinidis, A. (2016). The Greek state's response to the refugee crisis and the solidarity movement. *Contemporary Southeastern Europe*, 3(1).
- Feaver, P. D. (2003). *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*. Cambridge: Harvard University Press.
- Floyd, R. (2007). Human security and the Copenhagen School's securitization approach. *Human Security Journal*, 5(37), 38-49.
- Freyberg-Inan, A. (2004). *What moves man: The realist theory of international relations and its judgment of human nature*. Albany: SUNY Press.
- Gallarotti, G. M. (2011). The power curse: The paradox of power in world politics. *Polis Division II Faculty Publications*. Paper 58. Retrieved from <http://wescholar.wesleyan.edu/div2facpubs/58>, on 29/8/2022.

Gaubatz, K. T. (2001). The Hobbesian Problem and the Microfoundations of International Relations. *Security Studies*, 11(2), 164-186.

George, A. (1991). *Avoiding war : Problems of Crisis Management*. Boulder : Westview Press.

Gilpin, R. G. (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.

Gilpin, R. (2016). APEC in a new international order. In D. C. Helleman, K. B. Pyle & D. C. Hellman (Eds.), *From APEC to Xanadu: Creating a Viable Community in the Post-War Pacific* (pp. 14-36). New York: Routledge.

Glaser, C. L. (2003). The security dilemma revisited. *World Politics*, 50(1), 171-201.

Gray, C. S. (2007). *Strategy and history: Essays on Theory and Practice*. New York: Routledge.

Grayson, K. (2003). Securitization and the boomerang debate: A rejoinder to Liotta and Smith-Windsor. *Security Dialogue*, 34(3), 337-343.

Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485-507.

Grieco, M. J. (1990). *Cooperation Among Nations: Europe, America and Non-Tariff Barriers to Trade*. Ithaca & London: Cornell University Press.

Halftendorn, H. (1991). The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security, *International Studies Quarterly*, 35 (1), 3-18.

Handel, M. (1981). *Weak states in the international system*. London: Frank Cass.

Hart-Liddell, H. B. (1967). *Strategy. The Indirect Approach* (2nd enlarged edition). London: Faber and Faber.

Hartley, K. & McLean, P. (1981). U.K. Defense Expenditure. *Public Finance/Finance Publique*, 36 (2), 171-192.

Hasenclever, A., Mayer, P., & Rittberger, V. (1997). *Theories of International Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hassner, P. (1994). Beyond the three traditions: the philosophy of war and peace in historical perspective. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 737-756.

Held, D. (1995). *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford: Stanford University Press.

Herz, J. H. (2003). The security dilemma in international relations: background and present problems. *International Relations*, 17(4), 411-416.

Hinsley, F. H. (1986). *Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hobson, J. M. (2000). *The State and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Keohane, R. O., & Nye Jr, J. S. (1989). Power and interdependence. *Survival*, 15(4), 158-165.

Keohane, R. O. (1986). Theory of world politics: structural realism and beyond. *Neorealism and its Critics*, 158, 190-197.

Koh, H. H. (1996). Why do nations obey international law?. *The Yale Law Journal*, 106, 1996-1997.

Krause, K. (1998). Critical Theory and Security Studies: The Research Programme of Critical Security Studies. *Cooperation and Conflict*, 33(3), 298-333.

Layne, C. (2002). The "Poster Child for offensive realism": America as a global hegemon. *Security Studies*, 12(2), 120-164.

Leffler, M. P. (1990). National security. *The Journal of American History*, 77(1), 143-152.

Levi, M. (1997). *Consent, dissent, and patriotism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Linklater, A. (1990). *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*. New York: Springer.
- Liotta, P. H. (2002). Boomerang effect: The convergence of national and human security. *Security Dialogue*, 33(4), 473-488.
- Litsas, S. N. (2014). The Greek Failing State and Its " Smart Power" Prospects: A Theoretical Approach. *Mediterranean Quarterly*, 25(3), 52-73.
- Litsas, S. N. (2017a). The European common security and defense concept: Opportunities and challenges. *Mediterranean Quarterly*, 28(3), 56-67.
- Litsas, S. N. (2017b). From sentimental idealism and incompetent realism towards a new Greek Grand Strategy: Searching for Ariadne's Thread. *Foreign Policy Under Austerity: Greece's Return to Normality?*, 1-28.
- Litsas, S. N. (2017c). From Sentimental Idealism and Incompetent Realism Towards a New Greek Grand Strategy: Searching for Ariadne's Thread. In S. N Litsas & A. Tziampiris (Eds.), *Foreign Policy Under Austerity: Greece's Return to Normality?* (pp.1-28). London: Palgrave Macmillan.
- Litsas, S. N. (2018). Thucydides and Rationalism A Study Beyond Rational Choice. *The Journal of International Relations, Peace Studies, and Development*, 4(1), 9.
- Lobell, E. S. (2009). Threat assessment, the state and foreign policy: a neoclassical realist model. In S. E. Lobell, N .M. Ripsman & J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (pp. 42-74). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M., & Taliaferro, J. W. (Eds.). (2009). *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. Cambridge University Press.
- Luban, D. (2004). Preventive war. *Philosophy & Public Affairs*, 32(3), 207-248.
- Luttwak, E. (2001). *Strategy: The Logic of War and Peace*. Massachusetts: Harvard University Press.

- Lynn-Jones, S. M. (1995). Offense-defense theory and its critics. *Security Studies*, 4(4), 660-691.
- Macesich, G. (1994). *Successor States and Cooperation Theory: A Model for Eastern Europe*. Westport, Connecticut & London: Greenwood Publishing Group.
- May, E. R., Rosecrance, R., & Steiner, Z. (2010). Theory and International History. In E. R. May, R. Rosecrance & Z. Steiner (Eds.), *History and Neorealism* (pp. 1-7). Cambridge: Cambridge University Press.
- Malkasian, C. (2002). Introduction. In D. S. Lee (Ed.), *Power Shifts, Strategy and War: Declining States and International Conflict* (pp. 6–8). New York: Routledge.
- Mavridis, P. & Fakiolas, E. T. (2001). "Strategy of Crisis Management and the Greek-Turkish Rivalry: The Case of the Imia Islets". In P. C. Yiallourides & P. J. Tsakonas (Eds.), *Greece and Turkey after the End of the Cold War* (pp. 220-223). Athens and New Rochelle: Caratzas.
- McKinlay, R. (1989). *Third World Military Expenditure. Determinants and Implications*. London: Pinter.
- McNamara, R. (1968). *The Essence of Security: Reflections in Office*. London: Hodder & Stoughton.
- McSweeney, B., McSweeney, W., & Bill, M. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mearsheimer, J. J (1994) The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5-49.
- Mearsheimer, J. J. (2007). Structural Realism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International Relations Theories, Discipline and Diversity* (1st Edition)(pp. 78- 83). Oxford: Oxford University Press.

- Mearsheimer, J. J. (2017). The false promise of international institutions. *International Security*, 19 (3), 5-49.
- Moravcsik, A., & Legro, J. (1999). Is anybody still a realist?. *International Security*, 24(2), 5-55.
- Morgenthau J. H. (1951). *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy*. New York: Alfred Knopf.
- Morgenthau J. H. (1954). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morgenthau, H. (1993). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (Brief Edition). New York: McGraw-Hill.
- Murray, D. J., & Viotti, P. R. (1994). Introduction. In D. J Murray & P. R Viotti (Eds), *The defense policies of nations: a comparative study* (pp. xvii- xxiv). Baltimore: JHU Press.
- Nicolescu, A. F. (2017). Current challenges of the European security caused by the refugee crisis. The EU's fight against terrorism. *CES Working Papers*, 9(3), 174-194.
- Nye, J. (2005). Soft power and higher education. *Forum for the Future of Higher Education (Archives)*, 11-14.
- Nye Jr, J. S., & Lynn-Jones, S. M. (1988). International security studies: a report of a conference on the state of the field. *International Security*, 12(4), 5-27.
- O'Neill, K., Balsiger, J., & VanDeveer, S. D. (2004). Actors, norms, and impact: Recent international cooperation theory and the influence of the agent-structure debate. *Annual Review of Political Science*, 7, 149-175.
- Pallaver, M. (2011). *Power and its forms: hard, soft, smart* (Unpublished Doctoral dissertation). London: London School of Economics and Political Science.
- Pedersen, T. (2002). Cooperative hegemony: power, ideas and institutions in regional integration. *Review of International Studies*, 28(4), 677-696.

- Platias, A. G., & Koliopoulos, K. (2010). *Thucydides on strategy: Grand strategies in the Peloponnesian war and their relevance today*. New York: Oxford University Press.
- Porter, P. (2016). Taking uncertainty seriously: Classical realism and national security. *European Journal of International Security*, 1(2), 239-260.
- Rockmore, T. (2004). On pre-emptive war and democracy. *Peace Review*, 16(3), 305-310.
- Romm, J. J. (1993). *Defining National Security: the Nonmilitary Aspects*. New York: Council on Foreign Relations.
- Rösch, F. (2013). Realism as social criticism: The thinking partnership of Hannah Arendt and Hans Morgenthau. *International Politics*, 50(6), 815-829.
- Rosecrance, R. (2003). Is there a balance of power?. In J. A. Vasquez & C. Elman (Eds.), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate* (pp.154–165). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Rosecrance, R., & Lo, C. C. (1996). Balancing, stability, and war: the mysterious case of the Napoleonic international system. *International Studies Quarterly*, 40(4), 479-500.
- Rudolph, C. (2006). *National security and immigration: Policy development in the United States and Western Europe since 1945*. Stanford: Stanford University Press.
- Rynning, S., & Ringsmose, J. (2008). Why are revisionist states revisionist? Reviving classical realism as an approach to understanding international change. *International Politics*, 45(1), 19-39.
- Sartori, A. E. (1998). *Deterrence by diplomacy*. Michigan: University of Michigan.
- Schutte, G. R. (2021). The challenge to US hegemony and the “Gilpin Dilemma”. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 64.
- Sheffer, G. (1997). The security of small ethnic states: A counter Neo-Realistic argument. In E. Inbar & G. Sheffer (Eds.), *The National Security of Small States in a Changing World* (pp. 9-40). London: Psychology Press.

Shibashis, C. (2003). Neo-realism, Neo-liberalism and Security. *International Studies*, 40 (2), 127-138.

Smith, R. P. (1977). Military expenditure and capitalism. *Cambridge Journal of Economics*, 1(1), 61-76.

Smith, E. (2015). The traditional routes to security: Realism and Liberalism. In P. Hough, A. Moran, B. Pilbeam & W. Stokes, W. (Eds.), *International Security Studies: Theory and Practice* (pp. 12-30). New York: Routledge.

Smith, D. A. (2016). Theories of Nuclear Proliferation: Why Do States Seek Nuclear Weapons?. *Inquiries Journal*, 8(08). Retrieved from <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1434/theories-of-nuclear-proliferation-why-do-states-seek-nuclear-weapons>, on 23/10/22.

Snyder, J. (1989). *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*. Cornell: Cornell University Press.

Snyder, G. H. (2014). Mearsheimer's world: Offensive realism and the struggle for security. In C. Elman & M. Jensen (Eds.), *Realism Reader* (pp. 188-196). New York: Routledge.

Sørensen, G., Møller, J., & Jackson, R. (2022). *Introduction to international relations: theories and approaches*. Oxford: Oxford University Press.

Stephen, M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35 (2), 211-239.

Strachan-Morris, D. (2012). Threat and risk: what is the difference and why does it matter?. *Intelligence and National Security*, 27(2), 172-186.

Strachan-Morris, D. (2019). The use of intelligence by insurgent groups: the North Vietnamese in the Second Indochina War as a case study. *Intelligence and National Security*, 34(7), 985-998.

Strange, S. (1996). *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Strassler B. R. (Ed.) (1996). *The Landmark Thucydides*. New York: The Free Press.
- Sullivan, P. L., & Koch, M. T. (2009). Military Intervention by Powerful States, 1945—2003. *Journal of Peace Research*, 46(5), 707-718.
- Taliaferro, J. W., Lobell, S. E., & Ripsman, N. M. (2014). Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy. In C. Elman & M. Jensen (Eds.), *Realism Reader* (pp. 253-258). New York: Routledge.
- Tang, S. (2010). *A Theory of Security Strategy for Our Time*. New York: Palgrave Macmillan.
- Thompson, K. W. (1985). *Moralism and Morality in Politics and Diplomacy*. Lanham, Md.: University Press of America.
- Tziarras, Z. (2019). The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean-An Introduction. *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean, Within*. Oslo (Norway): Report, 3, 5-10.
- Ullman, R. H. (1983). Redefining security. *International Security*, 8(1), 129-153.
- Van Evera, S. (1999). *Causes of war: the Structure of Power and the Roots of War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Van Evera, S. (2013). *Causes of war: Power and the Roots of Conflict*. Ithaca-London: Cornell University Press.
- Vasquez, J. A. (2014). Was the first world war a preventive war? Concepts, criteria, and evidence. In J. S Levy & J. A. Vasquez (Eds.), *The Outbreak of the First World War: Structure, Politics, and Decision-Making* (pp. 199-224). Cambridge University Press.
- Vayrenen, R. (1997). Small states: Persisting despite doubts. In E. Inbar & G. Sheffer (Eds.), *The National Security of Small States in a Changing World* (pp. 41-76). London: Psychology Press.
- Von Clausewitz, C. (2014). *Carl von Clausewitz: Historical and Political Writings* (Vol. 1203). Princeton: Princeton University Press.

- Walt, S. (2002). The Enduring Relevance of the Realist Tradition. In I. Katznelson & H. Milner (Eds.), *Political Science: State of the Discipline* (pp. 76-97). New York: Norton.
- Waltz, K. (1959). *The Man, the State and War: Atheoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Mc Graw-Hill.
- Waltz, K. N. (2000). Structural realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5-41.
- Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics*. New York: Waveland Press.
- Wæver, O. (1995a). Identity, integration and security: Solving the sovereignty puzzle in EU studies. *Journal of International Affairs*, 389-431.
- Wæver, O. (1995b). Securitization and Desecuritization. In R. Lipschutz (Ed.), *On Security* (pp. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Williams, M. C. (2005). *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67, 480-489.
- Yarger, H. R. (2006). *Strategic theory for the 21st century: the little book on big strategy*. Washington: DIANE Publishing.
- Zaragoza-Cristiani, J. (2017). Containing the Refugee Crisis: How the EU Runs the Balkans and Turkey into an EU Borderland. *The International Spectator*, 52(4), 59-75.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αλειφαντής, Σ. (2001). *Η Κυριαρχία της Πληροφορίας και οι Διεθνείς Συγκρούσεις*. Ανασκόπηση Αμυντικής & Εξωτερικής Πολιτικής 2001. Αθήνα: Εκδόσεις Παρατηρητής.

Αντωνάκης, Ν. (2001). *Αναπτυξιακές Επιδράσεις των αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα, Θεωρητική και Οικονομική Διερεύνηση*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος.

Αριστοτέλους, Α. (1995). *Άμυνα – Διοίκηση και Οικονομία: Ο Ενιαίος Αμυντικός Χώρος Ελλάδας – Κύπρου*. Λευκωσία: Εκδόσεις Κυπριακό Κέντρο Στρατηγικών Μελετών, Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής.

Βαληνάκης, Γ. & Μπότσιου Κ. (2000). *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Δημούλης, Δ., & Γιαννούλη, Χ. (1995). *Έθνη – Τάξεις – Πολιτική, Η διαλεκτική του πολέμου*, Κριτική: Αθήνα.

Heywood, A. (2013). *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*. Αθήνα: Κριτική.

Θουκυδίδης, (1998). *Θουκυδίδου Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, Τόμοι Α΄(α΄), Β΄(β΄), Γ΄(γ΄) και Δ΄(δ΄), (Βλάχος Σ. Άγγελος μεταφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπωλείο Εστία.

Gilpin, R. (2006). *Πόλεμος και αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Κάντας, Α. (2002). *Αμυντική Οικονομία: Μια Πολύπλευρη Προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κολιόπουλος, Κ. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Κοτζιάς, Ν. (2010). *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης* (2η Έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Κουλουμπής, Θ. (2008). *Διεθνείς Σχέσεις: Ισχύς και Δικαιοσύνη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κουσκουβέλης, Η. (1997). *Λήψη αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.

Κουσκουβέλης, Η. (2002). *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Κουσκουβέλης, Η. (2004). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Λίτσας, Σ. (2013). Η θεωρία της ήπιας ισχύος στο πλαίσιο των νεο-οθωμανικών προσανατολισμών: Μία ενδοσκόπηση στο στρατηγικό βάθος. Στο Η. Κουσκουβέλης & Σ. Λίτσας (Επιμ.), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία* (σελ. 183-230). Βάρη Αττικής: Εκδόσεις Ποιότητα.

Λυμπέρης, Χ. (1993). *Ελληνική Αμυντική Στρατηγική. Δομή Δυνάμεων-Σύγχρονες Προκλήσεις*. Αθήνα: Αιχμή.

Μάζης, Ι. Θ. (2006), *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Mearsheimer, J. (2007). *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Μικέλης, Κ., & Τρούλης, Μ. (2015). Τα κράτη, η επιθετικότητά τους και ο J. Mearsheimer (2015). Μία συμπληρωματική ανάγνωση. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 17(65).

Μηνάγιας, Χ. (2016). *Τουρκία, Αναθεωρητισμός και Συγκρούσεις*. Αθήνα: Λειμών.

Νέδος, Β. Η μεγάλη παρτίδα πόκερ για τα F-16 και τα F-35: Τι περιμένει η Αθήνα – Τα επόμενα ορόσημα
<https://www.kathimerini.gr/politics/562089004/ellinotourkika-i-megali-partida-poker-gia-ta-f-16-kai-ta-f-35/>

Ντόκος, Θ. (2007). *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας Στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΙΕΕΠ).

Nye, S. & Joseph, J. (2005). *ΗΠΙΑ ΙΣΧΥΣ. Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Παπασωτηρίου, Χ. (1996). *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Πλατιάς, Α. (1999). *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Εστία.

Πλατιάς, Α. (2005). Η Ελληνική Αμυντική Πολιτική μετά το 1974. Στο Κ. Αρβανιτόπουλος & Μ. Κοππά (Επιμ.), *30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής 1974-2004* (σσ. 46-59). Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.

Ράππη, Γ. (2022). *Η αρχή της διάκρισης στρατιωτικών στόχων και πολιτικών αντικειμένων* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία). Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο.

Romilly, J. (2000). *Ο Θουκυδίδης και ο Αθηναϊκός Ιμπεριαλισμός*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαδήμα.

Σιδηροπούλου, Α. (2018). *Ο αναπάντεχος ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων εν όψει προσφυγικών ροών 2014-2016* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία). Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Σπυρόπουλος, Γ. (2010). *Διεθνείς σχέσεις, Ρεαλιστική προσέγγιση, Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Σταυρινός, Β. (1997). *Συγκριτική Ανάλυση των Στρατιωτικών Δαπανών Ελλάδας-Τουρκίας: Μερικά Κρίσιμα Συμπεράσματα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΔΙΣ Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Υφαντής, Κ. (2010). *Εισαγωγή στη Στρατηγική-Εννέα μαθήματα*. Αθήνα. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Υφαντής, Κ. (2010). Ρεαλιστική θεωρία και σκέψη ή «γιατί κανείς δεν συμπαθεί έναν πολιτικό ρεαλιστή». Στο Κ. Λάβδα, Δ. Ξενάκη & Δ. Χρυσόχου (Επιμ.), *Κατευθύνσεις στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων* (σσ. 243-246). Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη.

Φακιολάς, Τ. Ε. (1999). Ασφάλεια, στρατηγική και διαλεκτικός ρεαλισμός: οντολογικά και επιστημονολογικά ζητήματα στη συγκρότηση μιας διαφορετικής προσέγγισης της διεθνούς πολιτικής. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 100, 79–113.

Φράγκος, Φ. (2012). *Ποιά Τουρκία; ποιοι Τούρκοι*. Αθήνα: Εκδόσεις Α. Λιβάνη.

Zagorin, P. (2006). *Θουκυδίδης: Μια Πλήρης Εισαγωγή για Όλους τους Αναγνώστες*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Δικτυογραφία

"Dictionary of Military and Associated Terms", 2001, Pentagon, Washington: Joint Chiefs of Staff, US Department of Defense, σελ. 229. Διαθέσιμο στο: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf.

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (2016). Προϋπολογισμός Έτους 2016. Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr/wpcontent/uploads/2011/06/%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%9C%CE%95%CE%A0-%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3-2016.pdf>.

Θουκυδίδου, Πελοποννησιακός Πόλεμος. Διαθέσιμο στο:

https://www.greeklanguage.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=164&m=1.

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων. Διαθέσιμο στο:

https://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/nazismos/0_4nazismos.pdf.

Λεξικό της Πύλης για την Ελληνική γλώσσα. Διαθέσιμο στο: https://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantaf

[yllides/search.html?lq=%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1+&dq=.](https://yllides/search.html?lq=%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1+&dq=)

Ο αγώνας της ΕΕ κατά του οργανωμένου εγκλήματος. Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-fight-against-crime/#how>

«Παραγωγική ανασυγκρότηση για μια δίκαιη και βιώσιμη ανάπτυξη (2017-2021)», Εθνική Αναπτυξιακή Πολιτική (2021). Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/Content/RelatedFiles/07/079b2671f5304f3a826c452e7c670769.pdf>

Social Policy, Εφημερίδα. Διαθέσιμο στο:

[https://socialpolicy.gr/2019/12/%CE%BF-%CF%81%CE%B5%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B9.html.](https://socialpolicy.gr/2019/12/%CE%BF-%CF%81%CE%B5%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B9.html)

Υπουργείο Εξωτερικών, Εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας. Διαθέσιμο στο: [https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_el.](https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_el)